

ΠΕΡΙΛΗΨΕΙΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ / CONFERENCE ABSTRACTS

*και όμως
δεν είναι σιωπηλά...*

Ανθρώπινα κατάλοιπα στα αρχαιολογικά μουσεία
Δεοντολογία και έκθεση

they are not silent after all...

Human remains in archaeological museums
Ethics and display

31/10 → 1/11 2019

ΑΜΦΙΘΕΑΤΡΟ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ
AMPHITHEATRE OF THE ACROPOLIS MUSEUM

***και όμως
δεν είναι σιωπηλά...***

**Ανθρώπινα κατάλοιπα στα αρχαιολογικά μουσεία
Δεοντολογία και έκθεση**

they are not silent after all...

**Human remains in archaeological museums
Ethics and display**

SCIENTIFIC COMMITTEE

Polyxeni Adam-Veleni, Dr Archaeologist/Theatrolologist

General Directorate of Antiquities and Cultural Heritage, Hellenic Ministry of Culture and Sports,
Director

Vasileios Aravantinos, Dr Archaeologist

Honorary Director, Hellenic Ministry of Culture and Sports

Nikolaos Stampolidis, Professor of Archaeology

University of Crete, Director of the Museum of Cycladic Art

Jutta Stroszeck, Dr Archaeologist

Director of the Kerameikos excavation, German Archaeological Institute of Athens

Gilles Touchais, Honorary Professor of Archaeology

Université Paris I Panthéon-Sorbonne

ORGANISING COMMITTEE

Anastasia Lazaridou, Dr Archaeologist

Directorate of Archaeological Museums, Exhibitions and Educational Programmes (DAMEEP),
Hellenic Ministry of Culture and Sports, Director

Eleftheria Douma, Archaeologist

Department of Archaeological Museums and Collections, DAMEEP, Head of Department

Elena Glytsi, Archaeologist-Museologist, DAMEEP

Eleni Zgouleta, Archaeologist, DAMEEP

Maria Karakasi, Administrative Officer, DAMEEP

ADMINISTRATIVE/SECRETARIAL SUPPORT

Georgios Kokkos, Administrative Officer

Department of the Administration and Secretarial Support, DAMEEP, Head of Department

Athanasia Efstathiadou, Administrative Officer, DAMEEP

Vithleem Vogiatzi, Administrative Officer, DAMEEP

Anastassia Zacharatou, Administrative Officer, DAMEEP

GRAPHIC DESIGN

Spilios Pistas, Designer, DAMEEP

AUDIOVISUAL PRODUCTION

Project 210 Cultural Events Organisation, Ilias Chatzichristodoulou

WEB DESIGN AND SUPPORT

Bracket, Thanos Eleftherakos

www.humanremainsmuseums.gr

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Πολυξένη Αδάμ-Βελένη, Δρ Αρχαιολόγος/Θεατρολόγος

Γενική Διεύθυνση Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς, ΥΠΠΟΑ, Διευθύντρια

Βασίλειος Αραβαντινός, Δρ Αρχαιολόγος

Επίτιμος Διευθυντής ΥΠΠΟΑ

Νικόλαος Σταμπολίδης, Καθηγητής Αρχαιολογίας

Πανεπιστήμιο Κρήτης, Διευθυντής Μουσείου Κυκλαδικής Τέχνης

Jutta Stroszeck, Δρ Αρχαιολόγος

Διευθύντρια Ανασκαφής Κεραμεικού, Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο στην Αθήνα

Gilles Touchais, Ομότιμος Καθηγητής Αρχαιολογίας

Πανεπιστήμιο Paris I Panthéon-Sorbonne

ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Αναστασία Λαζαρίδου, Δρ Αρχαιολόγος

Διεύθυνση Αρχαιολογικών Μουσείων, Εκθέσεων και Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων, ΥΠΠΟΑ, Διευθύντρια

Ελευθερία Δούμα, Αρχαιολόγος

Τμήμα Αρχαιολογικών Μουσείων και Συλλογών της ΔΑΜΕΕΠ, Προϊσταμένη Τμήματος

Έλενα Γλύτση, Αρχαιολόγος-Μουσειολόγος, ΔΑΜΕΕΠ

Ελένη Ζγουλέτα, Αρχαιολόγος, ΔΑΜΕΕΠ

Μαρία Καρακάση, Διοικητικός, ΔΑΜΕΕΠ

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ/ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑΚΗ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ

Γεώργιος Κόκκος, Διοικητικός

Τμήμα Υποστήριξης Λειτουργίας της ΔΑΜΕΕΠ, Προϊστάμενος Τμήματος

Βηθεέμ Βογιατζή, Διοικητικός, ΔΑΜΕΕΠ

Αθανασία Ευσταθιάδου, Διοικητικός, ΔΑΜΕΕΠ

Αναστασία Ζαχαράτου, Διοικητικός, ΔΑΜΕΕΠ

ΓΡΑΦΙΣΤΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Σπήλιος Πίστας, Γραφίστας, ΔΑΜΕΕΠ

ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΟΠΤΙΚΟΑΚΟΥΣΤΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ

Project 210 Διοργάνωση Πολιτιστικών Εκδηλώσεων, Ηλίας Χατζηχριστοδούλου

ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΚΑΙ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΑΣ

Bracket, Θάνος Ελευθεράκος

Anastasia Lazaridou

Dr Archaeologist, Directorate of Archaeological Museums, Exhibitions and Educational Programmes, Hellenic Ministry of Culture and Sports, Director

Human remains in archaeological museums: Aspects on the *synthesis* of a semantic heterogeny

Human remains, as these are defined internationally, have emerged, particularly in the last decades, as a new field of interdisciplinary research and systematic study. Their addition to museum collections has raised questions worldwide, regarding the ethics of their public display, an issue that museums have been called to deal with, since human remains are not merely objects in museum collections, simply defined by an inventory number. Even when remains are handled as archaeological material, their scientific approach is semantically heterogeneous. Surprisingly, even in the seemingly homogeneous scientific context, the international academic community has not yet reached a general consensus on their management. Human remains, as symbols of cult already since Antiquity, acquired another religious dimension of sacredness in the Middle Ages, that of protection and miraculous healing, to be next associated, from the Renaissance era onwards and especially since the 19th century, with new

scientific and religious perceptions. In Greece, significant assemblages of human remains are constantly retrieved from archaeological excavations. However, only a proportionately limited number of them is today exhibited at the Greek archaeological museums, interpreted by appropriate information. As new fields of research have opened up new prospects for the study of past populations, we need to examine, on the whole, whether and how these new parameters have affected the shaping of Greek museological narratives. The overall supervision of the country's museums, exercised by the Directorate of Archaeological Museums, Exhibitions and Educational Programmes, has given rise to an initial reflection on the ways human remains are exhibited in the archaeological museums. In parallel, it has brought to the fore basic questions regarding the history of their excavation, the state of their preservation, the existing institutional frame for their protection, the establishment or not of a specific National Archive, as well as the relevant guidelines of good practice and display. The present paper introduces the problematic of the current conference based on the thematic sections around which this is structured.

Αναστασία Λαζαρίδου

Δρ Αρχαιολόγος, Διεύθυνση Αρχαιολογικών Μουσείων, Εκθέσεων και Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων, ΥΠΠΟΑ, Διευθύντρια

Ανθρώπινα κατάλοιπα στα αρχαιολογικά μουσεία: Ζητήματα σύνθεσης μιας σημασιολογικής ετερογένειας

Τα ανθρώπινα κατάλοιπα, όπως αυτά ορίζονται διεθνώς, αποτελούν, ιδιαιτέρως τις τελευταίες δεκαετίες, ένα νέο πεδίο διεπιστημονικής έρευνας και συστηματικής μελέτης. Η ένταξή τους στις συλλογές των Μουσείων εγείρει διεθνώς ερωτήματα ως προς τη δεοντολογία και ηθική της δημόσιας έκθεσής τους, θέματα που τα μουσεία καλούνται να αντιμετωπίσουν, καθώς τα ανθρώπινα κατάλοιπα δεν είναι απλώς κάποια αντικείμενα μουσειακών συλλογών με ταξινομικό αριθμό. Ακόμη και όταν αντιμετωπίζονται ως αρχαιολογικό υλικό η επιστημονική προσέγγισή τους είναι σημασιολογικά ετερογενής. Είναι ενδιαφέρον ότι ακόμη και στο φαινομενικά ομοιογενές επιστημονικό πλαίσιο δεν καταγράφεται διεθνώς ταυτότητα απόψεων ως προς τη διαχείριση του υλικού αυτού. Τα ανθρώπινα κατάλοιπα, σύμβολα λατρείας - ήδη από την αρχαιότητα - ανακτούν μία άλλη θρησκευτική διάσταση ιερότητας κατά τον Μεσαίωνα με θαυματουργές ιδιότητες προστασίας και ίασης, για να συνδεθούν, από την εποχή της Αναγέννησης και μετά, και ιδιαιτέρως

τον 19ο αι., με νέες επιστημονικές και θεολογικές αντιλήψεις. Στη χώρα μας, οι αρχαιολογικές ανασκαφές φέρνουν συνεχώς στο φως σημαντικά σύνολα ανθρωπίνων καταλοίπων που αναλογικά ένα μικρό μέρος από αυτά παρουσιάζεται σήμερα στα ελληνικά αρχαιολογικά μουσεία με την ορθή διάχυση της πληροφορίας. Και καθώς νέα πεδία έρευνας έχουν δημιουργήσει νέες προοπτικές για τη μελέτη πληθυσμών του παρελθόντος, οφείλει κανείς να δει συνολικά εάν, και με ποιο τρόπο, τα νέα αυτά δεδομένα εγγράφονται στο μουσειολογικό αφήγημα. Η συνολική εποπτεία στα Μουσεία της χώρας που ασκεί η Διεύθυνση Αρχαιολογικών Μουσείων, Εκθέσεων και Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων, έδωσε την αφορμή για τη διατύπωση ενός αρχικού προβληματισμού για τον τρόπο έκθεσης των ανθρωπίνων καταλοίπων στα αρχαιολογικά μουσεία. Παράλληλα, έφερε στο προσκήνιο βασικά ερωτήματα ως προς την ιστορία των ανασκαφών τους, το θεσμικό πλαίσιο προστασίας, την κατάσταση διατήρησής τους, τη συγκρότηση ή μη ενός Εθνικού Αρχείου, τις οδηγίες καλής πρακτικής και έκθεσής τους. Η παρούσα ανακοίνωση εισάγει στην προβληματική του συνεδρίου με βάση τους άξονες γύρω από τους οποίους αυτό αρθρώνεται.

Chryssa Bourbou

Dr Biorarchaeologist, Ephorate of Antiquities of Chania, Hellenic Ministry of Culture and Sports, postdoctoral researcher University of Fribourg, Switzerland

Skeletons in the closet, skeletons on display. Do human remains have a place in archaeological museums?

Bioarchaeology is the discipline that studies human skeletal remains derived from archaeological contexts. Such a study is not restricted to the analysis of the bones for retrieving basic anthropological information (sex, age, pathological conditions), but also for their understanding within the given cultural and environmental setting in each period. In the last years the application of new methodological tools (e.g. stable isotope, ancient DNA analysis) contributes to the reconstruction of a more complete picture of daily life in the past.

In which way, though does scientific information discover its dissemination paths to the wider public? Can human remains form the departure line and filter through which the

public can search for its bonds with the past? Is it appropriate and feasible to display human skeletal remains in permanent and/or temporary exhibitions at archaeological museums as an educational locus for transmitting scientific information and its relevance to modern life? How can scientific knowledge be tailored to the target groups visiting archaeological museums (children, families, members of the academic and scientific community)? How can the scientific message be transmitted to the public without sensationalising, but balancing between ethical considerations and current interdisciplinary methods?

The aforementioned questions will form the core of the presentation, with principal aim to understand the contribution of the study of human skeletal remains to the reconstruction of the past and the responsibility of scholars with such knowledge to present them to the wider public in effective and conscious ways.

Χρύσα Μπούρμπου

Δρ Βιοαρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Χανίων, ΥΠΠΟΑ, μεταδιδακτορική ερευνήτρια, Πανεπιστήμιο του Fribourg, Ελβετία

Σκελετοί στην ντουλάπα, σκελετοί στην προθήκη. Έχουν τα ανθρώπινα σκελετικά κατάλοιπα θέση στα αρχαιολογικά μουσεία;

Η επιστήμη της βιοαρχαιολογίας έχει ως πεδίο έρευνας τη μελέτη των ανθρώπινων οστών που προέρχονται από αρχαιολογικές ανασκαφές. Η μελέτη αυτή δεν περιορίζεται στην ανάλυση των οστών με σκοπό τις βασικές ανθρωπολογικές πληροφορίες (φύλο, ηλικία, ασθένειες), αλλά στην κατανόησή τους μέσα στο ευρύτερο πολιτιστικό και φυσικό περιβάλλον για την κάθε χρονική περίοδο. Τα τελευταία χρόνια η εφαρμογή νέων μεθοδολογικών εργαλείων (π.χ. ανάλυση σταθερών ισοτόπων, αρχαίου DNA) προσφέρει επιπρόσθετες πληροφορίες για την πληρέστερη ανασύσταση της εικόνας των συνθηκών διαβίωσης στον παρελθόν.

Με ποιον τρόπο, όμως, η επιστημονική πληροφορία βρίσκεται διόδους για τη διοχέτευσή της στο ευρύτερο κοινό; Μπορούν τα ανθρώπινα οστά να αποτελέσουν το σημείο εκκίνησης και το φίλτρο μέσα από τα οποία το κοινό

μπορεί να αναζητήσει τους δεσμούς του με το παρελθόν; Είναι θεμιτό και εφικτό η παρουσίαση των ανθρώπινων οστών στις μόνιμες ή/και περιοδικές εκθέσεις των αρχαιολογικών μουσείων να αποτελέσει ένα εκπαιδευτικό μέσο για τη μετάδοση των πληροφοριών αυτών και της συνάφειάς τους με τη σύγχρονη ζωή; Πώς μπορεί η επιστημονική πληροφορία να εναρμονιστεί με τις ανάγκες των στοχευόμενων ομάδων που επισκέπτονται τα αρχαιολογικά μουσεία (παιδιά, ενήλικες, οικογένειες, εκπαιδευτική και επιστημονική κοινότητα); Με ποιο τρόπο μπορεί να μεταδοθεί το επιστημονικό μήνυμα στο κοινό χωρίς να μεγαλοποιηθεί, αλλά μέσα από την εξισορρόπηση ηθικών κανόνων και σύγχρονων διεπιστημονικών μεθόδων;

Τα παραπάνω ερωτήματα θα αποτελέσουν τον πυρήνα της ανακοίνωσης, μέσα από την οποία βασικός στόχος είναι η κατανόηση της συμβολής της μελέτης των ανθρώπινων σκελετικών καταλοίπων στην ανασύσταση του παρελθόντος και της ευθύνης των ειδικών για την εύστοχη και ευσυνείδητη παρουσίασή τους στο ευρύ κοινό.

Stavros Yangazoglou

Assistant Professor of Dogmatics, National and Kapodistrian University of Athens, School of Theology, Department of Theology

“And again I looked in the graves and beheld the naked bones”. A brief comment on the theological significance and perspective of the human body

According to biblical and patristic tradition, the human being shares the materiality of creation. Adam is a material being and then receives God's breath. In this way the whole human being emerges into a “living soul”. The biblical understanding of soul is completely different from that of the ancient Greek world. Christian theology does not perceive the problem of death as a simple biological fact but as aftermath result of a broken relationship with the source of life, which is God. Man's decline from real life was his transition to the biological way of life that we are all aware of and experience in the most tragic way. Man is not a typically biological existence but he/she represents a creative person in the image of God when he/she realises life as relationship and indication, as love and freedom, when he/she creates history and culture, when he/she turns into an existence constantly struggling with the tragic sense and experience of death. In the light of these theological and anthropological pre-

conditions, Christian tradition has attributed the proper honour to the human being's dead bodies.

The human body is potentially a bearer of divine life that will be resurrected at Christ's glorious second coming. Consequently a respectful and sacred attitude towards the dead human body has been emerged, concerning in particular the burial and attribution of honour on it through a series of funeral and liturgical customs. Christian art's development is somehow an extended comment on the eschatological significance and prospect of the human body based on Christ's experience of death and Resurrection. Our civilisation, which has, among others, been influenced by the Cristian conception of human being, pays respect, sacredness and honour to human skeletal remains. In parallel, this consideration does not exclude the study and investigation of human remains for scientific and historic reasons as well as their respectful display in museums and archaeological sites, where their archaeological, scientific and historical role may be the reason for a constant study of death, so evident after all in our ancient Greek, Christian and contemporary culture.

Σταύρος Γιαγκάζογλου

Επίκουρος Καθηγητής Δογματικής, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών,
Θεολογική Σχολή, Τμήμα Θεολογίας

«Καὶ εἶδον τὰ ὀστᾶ τὰ γεγυμνωμένα». Θεολογικό σχόλιο στη σημασία και προοπτική του ανθρωπίνου σώματος

Στη βιβλική και πατερική παράδοση του Χριστιανισμού ο άνθρωπος προέρχεται από το υλικό στοιχείο της κτίσης. Ο Αδάμ είναι ο κοϊκός άνθρωπος που πλάθεται από το χώμα της γης και δέχεται κατόπιν το εμφύσημα της πνοής του Θεού. Με αυτόν τον τρόπο ολόκληρος ο άνθρωπος αναδεικνύεται σε «ψυχή ζώσα». Η βιβλική σημασία της ψυχής είναι εντελώς διαφορετική από την αρχαιοελληνική. Η χριστιανική θεολογία δεν βλέπει το πρόβλημα του θανάτου ως απλό βιολογικό γεγονός, αλλά ως συνέπεια διακοπής μιας σχέσης με την πηγή της ζωής, που είναι ο Θεός. Η έκπτωση του ανθρώπου από την όντως ζωή ήταν ακριβώς η μετάπτωση στον βιολογικό τρόπο ζωής που όλοι γνωρίζουμε και ζούμε με τον πλέον τραγικό τρόπο. Ο άνθρωπος δεν εξαντλείται σε ένα τυπικά βιολογικό ον, αλλά εκφράζεται ως δημιουργικό πρόσωπο κατ' εικόνα Θεού, όταν πραγματώνει τη ζωή ως σχέση και αναφορά, ως αγάπη και ως ελευθερία, όταν δημιουργεί ιστορία και πολιτισμό, όταν αναδεικνύεται σε ύπαρξη που διαρκώς αναμετράται με την τραγική αίσθηση και εμπειρία του θανάτου. Με αυτές τις θεολογικές και ανθρωπολογικές προϋποθέσεις

η χριστιανική παράδοση απέδωσε τη δέουσα τιμή στα νεκρά σώματα των ανθρώπων. Το ανθρώπινο σώμα είναι δύναμις φορέας της θείας ζωής και πρόκειται να αναστηθεί με την ένδοξη επάνοδο και δεύτερη παρουσία του Χριστού. Ως εκ τούτου, διαμορφώθηκε μια σεβαστική στάση και μια στάση ιερότητας έναντι του νεκρού ανθρωπίνου σώματος, η οποία αφορούσε την ταφή και την απόδοση τιμής προς αυτό με μια σειρά από νεκρικά και λειτουργικά έθιμα. Η ανάπτυξη της χριστιανικής τέχνης είναι κατά κάποιο τρόπο ένα εκτεταμένο σχόλιο στην εσχατολογική σημασία και προοπτική του ανθρωπίνου σώματος με βάση την εν Χριστώ εμπειρία του θανάτου και της Ανάστασης. Από ολόκληρο τον πολιτισμό μας, που διαποτίστηκε γόνιμα και από τη χριστιανική περί ανθρώπου θεώρηση, αποδίδεται σεβασμός, ιερότητα και τιμή προς τα ανθρώπινα σκελετικά κατάλοιπα. Συνάμα, μια τέτοια θεώρηση δεν αποκλείει για επιστημονικούς και ιστορικούς λόγους την έρευνα, τη μελέτη και τη διακρίβωση των καταλοίπων αυτών αλλά και τη σεβαστική έκθεσή τους σε μουσεία και αρχαιολογικούς χώρους όπου η αρχαιολογική, επιστημονική και ιστορική σημασία τους μπορεί κάλλιστα να αποτελεί αφορμή για μία διαρκή μελέτη θανάτου, τόσο έκδηλη άλλωστε στον αρχαιοελληνικό, χριστιανικό και στον νεωτερικό μας πολιτισμό.

Sofia Voutsaki

Professor of Greek Archaeology, Director of Studies, Research Master Archaeology,
Groningen Institute of Archaeology, The Netherlands

Human remains: Analysis, interpretation and public outreach

In this paper an attempt will be made to summarise the main developments in the analysis and interpretation of mortuary practices and their impact on Greek archaeology. A differentiation will be made between prehistoric and classical archaeology, as they were inspired and influenced by largely different paradigms. Greek prehistory received formative influences by the successive theoretical schools of thought – from the cultural-historical school and its interest on ritual and beliefs, to the New Archaeology and its focus on statistical patterns and social processes, to the post-processual critique and its emphasis on agency, symbolism and the active role of social practices. Prehistoric archaeology also introduced more readily new methods of

analysis – e.g. the contextual and statistical analysis of burial data, or the introduction of new scientific analyses in the study of human remains. While Classical studies in general were influenced by French cultural history with its emphasis on funerary ideology and social structure, Classical archaeology endorsed a more art historical approach which emphasized beautiful artefacts at the expense of the actual burials themselves.

The discussion, however, will not remain purely theoretical or methodological – the main argument developed in this paper is that both interpretive and analytical developments produce new ways of approaching the mortuary record and – most importantly – generate new and exciting insights which can and should be communicated to the public by means of new museological models or new site management concepts.

Σοφία Βουτσάκη

Καθηγήτρια Ελληνικής Αρχαιολογίας, Διευθύντρια Σπουδών, Research Master
Archaeology, Ινστιτούτο Αρχαιολογίας Groningen, Ολλανδία

Ανθρώπινα κατάλοιπα: Ανάλυση, ερμηνεία και παρουσίαση στο κοινό

Στην παρούσα ανακοίνωση θα γίνει μια απόπειρα να συνοψιστούν οι θεωρητικές διαμάχες που επηρέασαν τη μελέτη και ερμηνεία των ταφικών εθίμων, κυρίως στον χώρο της ελληνικής προϊστορίας. Σε αντίθεση με την κλασική αρχαιολογία, η προϊστορική αρχαιολογία στην Ελλάδα επηρεάστηκε άμεσα από τις θεωρητικές σχολές που διαδέχτηκαν η μία την άλλη τα τελευταία ογδόντα χρόνια – δηλαδή την πολιτιστική-ιστορική προσέγγιση που επικεντρώθηκε στις μετά θάνατον δοξασίες, τη Νέα Αρχαιολογία που εισήγαγε την ποσοτική ανάλυση των αρχαιολογικών δεδομένων με έμφαση στις κοινωνικές διαδικασίες, και τέλος τη μετα-διαδικαστική αρχαιολογία που τόνισε τη συμβολική διάσταση και τον ενεργό ρόλο των κοινωνικών πρακτικών. Η προϊστορική αρχαιολογία επίσης υιοθέτησε πρόθυμα νέες αναλυτικές μεθόδους, όπως τη

στατιστική ανάλυση των ταφικών δεδομένων στο αρχαιολογικό και κοινωνικό τους πλαίσιο ή τη χρήση φυσικών ή χημικών μεθόδων. Αντίθετα, η κλασική αρχαιολογία ασχολήθηκε περισσότερο με την εικονογραφία των κτερισμάτων και λιγότερο με τις ταφικές πρακτικές αυτές καθεαυτές – το οποίο είναι ενδιαφέρον αν σκεφτεί κανείς ότι οι κλασικές σπουδές επηρεάστηκαν βαθύτατα από τη γαλλική πολιτισμική ιστορία που έθεσε την ταφική ιδεολογία στο κέντρο της ερμηνευτικής διαδικασίας.

Η συζήτηση, ωστόσο, δεν θα περιοριστεί σε μία σύνοψη των μεθοδολογικών και ερμηνευτικών εξελίξεων. Ο κύριος στόχος της ανακοίνωσης είναι να τονιστεί ότι τόσο οι σύγχρονες μέθοδοι ανάλυσης όσο και οι τελευταίες ερμηνευτικές προσεγγίσεις μας δίνουν νέα συναρπαστικά συμπεράσματα που μπορούν να παρουσιαστούν στο ευρύτερο κοινό μέσω νέων εκθεσιακών/μουσειολογικών προτύπων ή νέων προτάσεων για την ανάδειξη των ανθρωπίνων καταλοίπων.

Anna Lagia

Research Associate, University of Freiburg, Department of Biological Anthropology,
Germany

Andreas Kapetanios

Assistant Professor of Archaeology, Ionian University, Department of History

Archaeology “to the bone”: From the past to the future of managing human skeletal remains in the context of Greek Prehistoric and Classical Archaeology

An overview is presented of the evolving relationship between archaeological methodology in general and the excavation, conservation, study, storage and display of human skeletal remains of prehistoric and classical times in Greece. Discussion sets off from references to skeletal assemblages excavated in the 19th c. to outline the methodological framework, the objectives and the involvement of human bone experts. The 1980s stand as a milestone at which new approaches to the excavation practices, conservation and curation of human skeletal remains follow up theoretical and methodological developments in archaeology. New fields, such as *bioarchaeology*, mark the transition from a purely bio-medical to a complex bio-historical perspective. This perspective together with the establishment of relevant graduate programs and the rapid development of analytical methods at the biochemical and molecular level, dictated the implementation of an explicit and distinctive ‘best- practice’ framework for the safe and scientifically rigorous excavation, conservation, curation and study of skeletal

assemblages.

This methodological re-orientation within the daily practice of the Greek Archaeology, made frequently tangible the contrast between systematic and rescue excavations. Elementary but pivotal problems in infrastructure, such as in storage or benchwork areas, contradict the will to employ technological novelties that promulgate the uniqueness of bioarchaeological remains: these elucidate the cross-section between collectivity and bio-social unit where human societies are born and historically contextualised.

The designation of human bones as archaeological finds impinges on the legal aspects of their protection and on the politics of their management. For example, the involvement of the results of analytical techniques in developing racial groupings grounded on the authentication of the natural sciences can be used to pave (a)historical divisive lines among cultural, ethnic or national identities. Besides being safeguarded, conserved and archived in storage, human remains from inhumations and cremations are on display in museums all over Greece. We discuss the reception of such displays by both the general public and specialists, as well as the framework appropriate to substantiate the meaning of “promulgation” regarding human skeletal remains.

Άννα Λάγια

Επιστημονική συνεργάτις, Πανεπιστήμιο του Freiburg, Τμήμα Βιολογικής Ανθρωπολογίας, Γερμανία

Ανδρέας Καπετάνιος

Επίκουρος Καθηγητής Αρχαιολογίας, Ιόνιο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Ιστορίας

Αρχαιολογία «ως το κόκκαλο»: Από το παρελθόν στο μέλλον της διαχείρισης ανθρώπινων οστών προϊστορικών και ιστορικών χρόνων στην ελληνική αρχαιολογία

Στην παρουσίαση αυτή πραγματοποιείται μια επισκόπηση της εξέλιξης της σχέσης της αρχαιολογικής μεθοδολογίας με την ανασκαφή, συντήρηση, μελέτη, αποθήκευση και ανάδειξη ανθρώπινων σκελετικών καταλοίπων προϊστορικών και κλασικών χρόνων στην Ελλάδα. Συζητώνται τα μεθοδολογικά πλαίσια, οι στόχοι και οι συνεργασίες με ειδικούς στη μελέτη οστών ξεκινώντας από αναφορές σε σκελετικά σύνολα ανασκαφών του 19ου αι.

Χρονόσημο η δεκαετία του 1980 όταν αλλαγές στην ανασκαφική διαδικασία, στη συντήρηση και διατήρηση των ανθρώπινων οστών, ακολουθούν τις εξελίξεις στο θεωρητικό και μεθοδολογικό πεδίο της αρχαιολογίας. Νέοι κλάδοι, όπως η βιοαρχαιολογία, σηματοδοτούν τη μετάβαση από μια καθαρά βιοϊατρική οπτική σε μια σύνθετη βιο-ιστορική. Η εξέλιξη αυτή, η θεσμοθέτηση σχετικών μεταπτυχιακών προγραμμάτων και η ραγδαία ανάπτυξη αναλυτικών μεθόδων σε βιοχημικό και μοριακό επίπεδο, κατέστησαν αναγκαία την ανάδυση διακριτού πλαισίου πρακτικών για την ασφαλή και επιστημονικά συνεπή ανασκαφική κομιδή, συντήρηση και διατήρηση σκελετικών συνόλων για μελέτη.

Η μεθοδολογική ανασηματοδότηση εντός

της ελληνικής αρχαιολογικής πραγματικότητας καθιστά ορατή μιαν αντίστιξη μεταξύ συστηματικών και σωστικών ανασκαφών. Απλά, αλλά καθοριστικά προβλήματα υποδομής, όπως οι κατάλληλοι χώροι για αποθήκευση και μελέτη, αντιδιαστέλλονται με τη βούληση για εφαρμογή της τεχνολογικής καινοτομίας η οποία αναδεικνύει τη μοναδικότητα των βιοαρχαιολογικών καταλοίπων: φωτίζουν το πεδίο τομής συλλογικότητας και βιο-κοινωνικής μονάδας, όπου γεννιέται και ιστοριοποιείται η ανθρώπινη κοινωνία.

Η σημασιολόγηση των ανθρώπινων οστών ως αρχαιολογικών ευρημάτων εμπλέκεται με τις νομικές διαστάσεις της προστασίας τους και με την πολιτική σημασία της διαχείρισής τους. Για παράδειγμα, η αναφορά σε ταυτότητες μέσω φυλετικών ομαδοποιήσεων, με όχημα την αυθεντικοποίηση των φυσικών επιστημών, μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να χαράξει (αν) ιστορικές διαχωριστικές γραμμές, μεταξύ αυτών που διακρίνουν αλλά και ενώνουν τις ανθρώπινες βιολογικές και πολιτισμικές συλλογικότητες.

Πέραν της προστασίας και αποθήκευσης - αρχειοθέτησης, σε διάφορα μουσεία της χώρας εκτίθενται ανθρώπινα οστά ενταφιασμών και καύσεων. Συζητάμε τον αντίκτυπό τους σε ευρύ κοινό και ειδικούς και το πλαίσιο που θα καταστήσει ουσιαστική, εντός της προηγούμενης συλλογιστικής, την έννοια «ανάδειξη» για τα ανθρώπινα σκελετικά κατάλοιπα.

Marlen Mouliou

Assistant Professor of Museology, National and Kapodistrian University of Athens, School of Philosophy, Faculty of History and Archaeology

The human body as museum exhibit: Materiality, functionality, symbolism

Interpretive choices and display approaches to the public presentation of human remains comprises a subject which has vigorously and persistently preoccupied museum professionals, from the scope of ethics and, subsequently, of exhibition practices.

A review in the genealogy of display practices which have been adopted from time to time is obviously interesting, in the context of a generally useful historic documentation, though a demanding task.

In my presentation, instead of a systematic exhaustive overview, I will attempt to outline the subject in its complexity, selecting representative examples, which, each one separately, highlight a different aspect of the open question “How does human body become an exhibit and why?”.

Every minute of my presentation and an example, every example and another challenge: The human body as a sacred relic, as part of the cabinets de curiosités of eccentric collectors or as an indicator of colonial hegemonic perceptions for human societies. The human body as a demonstration of ancient social history, as mystified human material of prominent dead or as a typological specimen in support of eugenic theories.

The human body as evidence of forensic history, as an appalling witness of traumatic moments of world history or as a sample of bio-art and artistic transgressions.

The human body as anatomy and as an object for experimentation in medicine and in museology.

So many other small stories that compose a mosaic of interpretations and display practices in museums in Greece and around the world.

Μάρλεν Μούλιου

Επίκουρη Καθηγήτρια Μουσειολογίας, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών,
Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας

Το ανθρώπινο σώμα ως μουσειακό έκθεμα: Υλικότητα, χρηστικότητα, συμβολισμός

Οι ερμηνευτικές επιλογές και εκθεσιακές προσεγγίσεις στη δημόσια παρουσίαση ανθρωπίνων καταλοίπων αποτελεί ένα θέμα που έχει απασχολήσει με ένταση και επί μακρὸν τους επαγγελματίες των μουσείων, σε επίπεδο ηθικής και κατ' επέκταση εκθετικής πρακτικής.

Μια αναδρομή στην γενεαλογία των εκθεσιακών πρακτικών που έχουν κατά καιρούς υιοθετηθεί προφανώς είναι ενδιαφέρουσα στο πλαίσιο μιας γενικά χρήσιμης ιστορικής καταγραφής, ωστόσο συγκροτεί απαιτητικό εγχείρημα.

Στην εισήγησή μου, αντί μιας συστηματικής εξαντλητικής επισκόπησης, θα επιχειρήσω να σκιαγραφήσω το θέμα στη συνθετότητά του, επιλέγοντας ενδεικτικά παραδείγματα που κάθε ένα αναδεικνύει μια διαφορετική πτυχή του ανοικτού ερωτήματος: «πώς το ανθρώπινο σώμα γίνεται έκθεμα και γιατί;».

Κάθε λεπτό της εισήγησης και ένα παράδειγμα, κάθε παράδειγμα και μια άλλη πρόκληση:

Το ανθρώπινο σώμα ως ιερό λείψανο, ως μέρος αξιοπερίεργων συλλογών (αξιο)περίεργων συλλεκτών ή ως ενδείκτης αποικιοκρατικών ηγεμονικών αντιλήψεων για τις ανθρώπινες κοινωνίες. Το ανθρώπινο σώμα ως δείγμα αρχαίας κοινωνικής ιστορίας, ως μυθοποιημένη ανθρώπινη ύλη επώνυμων νεκρών ή ως τυπολογικό δείγμα για την υποστήριξη ευγονικών θεωριών.

Το ανθρώπινο σώμα ως τεκμήριο εγκληματολογικής ιστορίας, ως συγκλονιστικός μάρτυρας τραυματικών στιγμών της παγκόσμιας ιστορίας ή ως δείγμα βιο-τέχνης και καλλιτεχνικών υπερβάσεων.

Το ανθρώπινο σώμα ως ανατομία και ως πειραματισμός στην ιατρική και στη μουσειολογία.

Τόσες και άλλες τόσες μικρές ιστορίες που συνολικά συνθέτουν ένα μωσαϊκό ερμηνειών και εκθετικών πρακτικών σε μουσεία της Ελλάδας και του κόσμου.

Dr Daniel Antoine

Curator of Bioarchaeology, The British Museum, Department of Egypt and Sudan, U.K.

Curating human remains, a British Museum perspective

The British Museum holds and cares for human remains from around the world. Representing diverse cultures over thousands of years, this important collection is a unique record of the varied ways different societies have conceived of death and disposed of the remains of the dead. Their study also helps advance important research in fields such as archaeology, social anthropology, human biology, the history of disease and bioarchaeology. The information and insight gained through the archaeological and scientific analysis of human remains is ever-

increasing, particularly as scientific methods improve and develop, all of which continues to inform our understanding of past societies and can be shared with museum visitors. Their display and study provides one of the most direct and insightful sources of information on past lives, human biology, different cultural approaches to death, burials practices and belief systems, including ideas about the afterlife. The British Museum is committed to curating the human remains in its collection with care, respect and dignity, and has developed a policy that outlines the principles governing the respectful and lawful holding, display, study and care of human remains in the Museum's collection.

Dr Daniel Antoine

Επιμελητής Βιοαρχαιολογίας, Βρετανικό Μουσείο, Τμήμα Αιγύπτου και Σουδάν,
Ηνωμένο Βασίλειο

Curating human remains, a British Museum perspective

Το Βρετανικό Μουσείο φυλάσσει και μεριμνά για ανθρώπινα κατάλοιπα που προέρχονται από όλο τον κόσμο. Αντιπροσωπεύοντας διαφορετικούς πολιτισμούς στο πέρασμα χιλιετιών, η σημαντική αυτή συλλογή αποτελεί ένα μοναδικό αρχείο των ποικίλων τρόπων αντίληψης που είχαν διαφορετικές κοινωνίες για τον θάνατο καθώς και των τρόπων αντιμετώπισης των καταλοίπων των νεκρών. Η μελέτη τους συμβάλλει επίσης στην πρόοδο της έρευνας σε τομείς όπως η αρχαιολογία, η κοινωνική ανθρωπολογία, η ανθρώπινη βιολογία, η ιστορία των ασθενειών και η βιοαρχαιολογία.

Η γνώση και οι πληροφορίες που αποκομίζονται μέσω της αρχαιολογικής και επιστημονικής ανάλυσης των ανθρωπίνων καταλοίπων αυξάνονται διαρκώς, ιδιαίτερα

λόγω της συνεχούς βελτίωσης και εξέλιξης των επιστημονικών μεθόδων που συμβάλλουν στη συνεχή παροχή πληροφοριών και στην κατανόηση των κοινωνιών του παρελθόντος στη μετάδοση εν τέλει της γνώσης αυτής στους επισκέπτες των μουσείων. Η έκθεση και μελέτη του υλικού μας προσφέρει μία από τις πιο άμεσες και καίριες πηγές πληροφόρησης για τη ζωή του παρελθόντος, την ανθρώπινη βιολογία, την αντιμετώπιση του θανάτου από διαφορετικούς πολιτισμούς, τις ταφικές πρακτικές και τα ζητήματα πίστης, συμπεριλαμβανομένων των ιδεών για τη μεταθάνατο ζωή. Το Βρετανικό Μουσείο έχει δεσμευτεί για την επιμέλεια των ανθρωπίνων καταλοίπων με μέριμνα, σεβασμό και αξιοπρέπεια και έχει αναπτύξει μια πολιτική που διέπεται από τις αρχές του σεβασμού και της τήρησης των κανόνων στη φύλαξη, έκθεση και επιμέλεια των ανθρωπίνων καταλοίπων στις συλλογές του Μουσείου.

Dr Reine-Marie Bérard

Archaeologist-Researcher, Centre National de la Recherche Scientifique, Aix Marseille University, Centre Camille Jullian, France

Human remains in archaeological contexts and museums in France: scientific, juridical and ethical questions

The interest for collecting and exhibiting human remains from the past has a long history in France: from the 16th century “curiosity cabinets” of the Antiquarians onwards, Egyptian mummies, Prehistoric (or considered as such) human bones, skeletons and body parts have been a major centre of attention and interest in archaeological collections. The fascination of the public for human remains in archaeological contexts and museums has kept growing ever since. It has been renewed lately by the development of new scientific methods for the study of ancient human remains, such as archaeoethanatology, palaeopathology, DNA studies, etc. Human remains are thus today a main point of interest for the general public in French archaeological museums.

Nonetheless, the 1970's have seen the development of a vast movement challenging the practice of collecting and exhibiting human remains in Museums, in the name of human dignity and cultural claims. This movement, born in the Anglo-Saxon world and at first mainly

directed against ethnographic collections with high political stakes, has reached France and archaeological museums at the end of the 20th century. If religion has a minor importance in this argument in a laic country such as France, scientists, politicians, lawyers but also public opinion all play an important role in the current debate about ethics and “good practices” in the collection and display of human remains in archaeological contexts. This debate raises important questions about the juridical status of the human remains kept in museums, still unsolved by French law; many propositions have been made and are still under study. Besides, it interrogates the way funerary sites are to be excavated today and what should be done with the bones from recent excavations. Finally, it has led to important changes in the way French archaeological museums store, display and present human remains. Confronting archaeological museums with anatomical and ethnographic collections, the aim of this contribution is thus to present the recent evolution of the presentation and perceptions of human remains in archaeological contexts and museums in France, in the scientific community as well as the public opinion.

Dr Reine-Marie Bérard

Αρχαιολόγος-Ερευνήτρια, Εθνικό Κέντρο Επιστημονικής Έρευνας (CNRS), Πανεπιστήμιο Aix Marseille, Κέντρο Camille Jullian, Γαλλία

Human remains in archaeological contexts and museums in France: Scientific, juridical and ethical questions

Το ενδιαφέρον για τη συλλογή και έκθεση ανθρωπίνων καταλοίπων του παρελθόντος έχει μακρά ιστορία στη Γαλλία: από τα cabinets des curiosités των αρχαιοφίλων του 16ου αιώνα και μετά, αιγυπτιακές μούμιες, προϊστορικά (ή θεωρούμενα ως προϊστορικά) ανθρώπινα οστά, σκελετοί και μέρη του σώματος έχουν αποτελέσει το κέντρο της προσοχής και του ενδιαφέροντος στις αρχαιολογικές συλλογές. Ο θαυμασμός του κοινού για τα ανθρώπινα κατάλοιπα σε αρχαιολογικά περιβάλλοντα και μουσεία αυξάνεται διαρκώς από τότε. Το ενδιαφέρον αυτό έχει ανανεωθεί τελευταία λόγω της ανάπτυξης νέων επιστημονικών μεθόδων για τη μελέτη των αρχαίων ανθρωπίνων καταλοίπων, όπως η αρχαιοθανατολογία, η παλαιοπαθολογία, οι αναλύσεις DNA κλπ. Τα ανθρώπινα κατάλοιπα αποτελούν επομένως σήμερα βασικό σημείο ενδιαφέροντος για το κοινό στα γαλλικά αρχαιολογικά μουσεία.

Παρόλα αυτά, η δεκαετία του 1970 έχει να παρουσιάσει την ανάπτυξη ενός τεράστιου κινήματος που αφορούσε τη συλλογή και έκθεση ανθρωπίνων καταλοίπων στα μουσεία, στο όνομα της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας και των πολιτιστικών διεκδικήσεων. Αυτό το κίνημα που γεννήθηκε στον Αγγλοσαξονικό κόσμο και αρχικά στρεφόταν ενάντια σε εθνογραφικές συλλογές

με υψηλό πολιτικό ρίσκο έφτασε στη Γαλλία και τα αρχαιολογικά μουσεία στο τέλος του 20ου αι. Αν και η θρησκεία έχει διαδραματίσει δευτερεύοντα ρόλο σε μια χώρα όπως η Γαλλία, όπου υπάρχει διαχωρισμός κράτους-εκκλησίας, ωστόσο επιστήμονες, πολιτικοί, νομικοί αλλά και η κοινή γνώμη μετέχουν στη σημερινή συζήτηση για τη δεοντολογία και τις «καλές πρακτικές» όσον αφορά τη συλλογή και έκθεση ανθρωπίνων καταλοίπων σε αρχαιολογικά περιβάλλοντα.

Αυτή η συζήτηση εγείρει σημαντικά ερωτήματα για το νομικό πλαίσιο των ανθρωπίνων καταλοίπων που φυλάσσονται στα μουσεία, το οποίο ακόμα παραμένει άλυτο – έχουν γίνει πολλές προτάσεις αλλά είναι ακόμα υπό μελέτη. Επιπλέον, εξετάζει τον τρόπο με τον οποίο πρέπει να ανασκάπτονται σήμερα οι ταφικές θέσεις και τι θα πρέπει να γίνονται τα οστά που προέρχονται από πρόσφατες ανασκαφές. Τέλος, τα θέματα αυτά έχουν οδηγήσει σε σημαντικές αλλαγές στον τρόπο που τα γαλλικά αρχαιολογικά μουσεία αποθηκεύουν, εκθέτουν και παρουσιάζουν τα ανθρώπινα κατάλοιπα. Αντιπαραθέτοντας τα αρχαιολογικά μουσεία με συλλογές ανατομίας και εθνογραφικές συλλογές, ο στόχος αυτής της εργασίας είναι να παρουσιάσει την πρόσφατη εξέλιξη της παρουσίασης και πρόσληψης (ή οπτικής) των ανθρωπίνων καταλοίπων σε αρχαιολογικά περιβάλλοντα και μουσεία στη Γαλλία, στην επιστημονική κοινότητα αλλά και την κοινή γνώμη.

Dr Wiebke Ahrndt

Director of the Übersee Museum Bremen, Germany

Human Remains in Museum Collections and the Current Institutional Framework in Germany

In light of the increasing claims for the return of human remains and a growing sensitivity towards the handling of human remains in collections, the German Museums Association (GMA) drew up recommendations on this topic published in 2013. Since then the issue's importance is increasing constantly regarding public and political awareness. Therefore, the GMA decided to revise their recommendations. The revised version

will be published by the end of 2020. The core issues addressed by these recommendations are the following: Can museums still collect human remains? Should they and if so in which manner be exhibited? What should be taken into consideration about research on human remains?

After a short summary of these recommendations and the considerations for the revised version, the presentation will focus on the current institutional framework in Germany and the experience in the Übersee Museum Bremen.

Dr Wiebke Ahrndt

Διευθύντρια του Μουσείου Übersee Βρέμης, Γερμανία

Human Remains in Museum Collections and the Current Institutional Framework in Germany

Στο πλαίσιο των αυξανόμενων διεκδικήσεων για τον επαναπατρισμό ανθρωπίνων καταλοίπων και της αυξανόμενης ευαισθησίας ως προς τη μεταχείριση ανθρωπίνων καταλοίπων σε συλλογές, η Γερμανική Ένωση Μουσείων (GMA) συνέταξε οδηγίες για το θέμα το 2013. Από τότε η σημασία του θέματος μεγαλώνει συνεχώς σε ό,τι αφορά τη δημόσια και πολιτική ευαισθητοποίηση. Έτσι η GMA αποφάσισε να αναθεωρήσει αυτές τις

οδηγίες. Η αναθεωρημένη έκδοση θα δημοσιευτεί μέχρι το τέλος του 2020. Τα κύρια θέματα που τίθενται σε αυτές είναι τα ακόλουθα: Μπορούν τα μουσεία ακόμα να συλλέγουν ανθρώπινα κατάλοιπα; Θα πρέπει αυτά να εκτίθενται και με ποιον τρόπο; Τι θα πρέπει να λαμβάνεται υπ' όψιν στην έρευνα των ανθρωπίνων καταλοίπων;

Μετά από μια σύντομη επισκόπηση των οδηγιών και της αναθεωρημένης έκδοσής τους, η παρουσίαση θα εστιάσει στο ισχύον θεσμικό πλαίσιο της Γερμανίας και την εμπειρία του Μουσείου Übersee της Βρέμης.

Elena Kountouri

Dr Archaeologist, Directorate of Prehistoric and Classical Antiquities, Hellenic Ministry of Culture and Sports, Director

Constantina Benissi

Archaeologist, Directorate of Prehistoric and Classical Antiquities, Hellenic Ministry of Culture and Sports, Department for the Supervision of Greek & Foreign Scientific Institutions and Coordination of International Cooperation & Organisations, Head of Department

Rania Charalampopoulou

Archaeologist, Directorate of Prehistoric and Classical Antiquities, Hellenic Ministry of Culture and Sports, Department for the Supervision of Greek & Foreign Scientific Institutions and Coordination of International Cooperation & Organisations

Human remains as an archaeological find: The framework of their protection from the standpoint of the Directorate of Prehistoric and Classical Antiquities

Human remains are common excavation finds in our country. Their study, in relation to finds from the same archaeological assemblage, has always constituted a valuable source of information for the interpretation of their archaeological context, the collection of demographic data and the understanding of the conditions of life and death among the populations. In addition, human remains and their interpretation are connected with significant aspects of ancient societies, their customs, as well as their religious, ideological and cultural values.

In recent years, the study and analysis of this

material has emerged as a rapidly expanding field that supports archaeological science. New paths are being opened for the study of nutrition and environment, palaeopathology, as well as of population movements and the kinship bonds between social groups.

The presentation will give an outline of the existing framework for the protection of this valuable archaeological material as implemented by the Directorate of Prehistoric and Classical Antiquities, as well as data indicating the growing interest of several institutions and researchers in human remains, as recorded in the Directorate's archives. It will also seek, through quantitative data and representative cases from recent years, to highlight both research and study directions as well as issues of management on a scientific, institutional and ethical level of this important - but also sensitive - archaeological material.

Έλενα Κουντούρη

Δρ Αρχαιολόγος, Διεύθυνση Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, ΥΠΠΟΑ,
Διευθύντρια

Κωνσταντίνα Μπενίση

Αρχαιολόγος, Διεύθυνση Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, ΥΠΠΟΑ, Τμήμα
Εποπτείας Ελληνικών και Αλλοδαπών Επιστημονικών Ιδρυμάτων και Συντονισμού Θεμάτων
Διεθνών Συνεργασιών και Οργανισμών, Προϊσταμένη Τμήματος

Ράνια Χαραλαμποπούλου

Αρχαιολόγος, Διεύθυνση Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, ΥΠΠΟΑ, Τμήμα
Εποπτείας Ελληνικών και Αλλοδαπών Επιστημονικών Ιδρυμάτων και Συντονισμού Θεμάτων
Διεθνών Συνεργασιών και Οργανισμών

**Τα ανθρώπινα κατάλοιπα ως αρχαιολογικό
εύρημα: Το πλαίσιο προστασίας από τη σκοπιά
της Διεύθυνσης Προϊστορικών και Κλασικών
Αρχαιοτήτων**

Τα ανθρώπινα κατάλοιπα αποτελούν σύννηθες εύρημα των ανασκαφών στη χώρα μας. Η μελέτη τους, σε συσχετισμό με τα συννευρήματά τους, αποτελούσε ανέκαθεν πολύτιμη πηγή πληροφοριών για την ερμηνεία του αρχαιολογικού τους περιβάλλοντος, για τη συλλογή δημογραφικών δεδομένων, την κατανόηση των συνθηκών ζωής και θανάτου των πληθυσμών. Παράλληλα, τα ανθρώπινα κατάλοιπα και η ερμηνεία τους συνδέονται με εξαιρετικά σημαντικές εκφάνσεις των αρχαίων κοινωνιών, με ήθη και έθιμα, θρησκευτικές, ιδεολογικές και πολιτιστικές αξίες.

Τα τελευταία χρόνια η μελέτη και ανάλυση του υλικού αυτού έχει αναδειχθεί σε έναν ταχύτατα αναπτυσσόμενο κλάδο που επικουρεί την

αρχαιολογική επιστήμη. Νέοι δρόμοι ανοίγονται για τη μελέτη της διατροφής και του περιβάλλοντος, της παλαιοπαθολογίας, τις μετακινήσεις των πληθυσμών και τους δεσμούς συγγένειας μεταξύ κοινωνικών ομάδων.

Στην ομιλία θα παρουσιαστεί το πλαίσιο προστασίας του πολύτιμου αυτού αρχαιολογικού υλικού όπως εφαρμόζεται από τη Διεύθυνση Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, καθώς και στοιχεία για το αυξανόμενο ενδιαφέρον φορέων και μελετητών για τα ανθρώπινα κατάλοιπα, όπως καταγράφεται στο αρχείο της Διεύθυνσης. Θα επιχειρηθεί επίσης, μέσα από ποσοτικά δεδομένα αλλά και χαρακτηριστικές υποθέσεις των τελευταίων ετών να αναδειχθούν τόσο οι κατευθύνσεις της έρευνας και μελέτης όσο και ζητήματα ορθής διαχείρισης σε επίπεδο επιστημονικό, θεσμικό και ηθικό, του σημαντικού -αλλά και ευαίσθητου- αρχαιολογικού αυτού υλικού.

Nicholaos Chr. Stampolidis

Professor, University of Crete, Director of the Museum of Cycladic Art

**From the necropolis of the ancient Eleutherna.
“Phantoms and spectra, kisses and lips, buried
and the curtains of time spread wide open...”¹**

The subject of the presentation is the skeletal remains of Orthi Petra in the ancient Eleutherna, as well as their management both in situ and in a museum context.

Who are you, oh researcher, who dares to interrupt my eternal sleep?

The issue of excavation research at “loci of silence”, such as necropolises, cemeteries or even single tombs, is old and, depending on the cultural background of peoples, societies or groups, ranges from comfort to denial, even today. The issue of human remains display is similarly variant, though at a different level, among peoples, societies and groups who may be tolerant to their retrieval.

On the occasion of the excavation at the cemetery of Orthi Petra, dated according to current data from 900 B.C. to the 6th century B.C., this presentation refers to the known until today funerary practices in the dawn of the Greek civilisation in Crete, and, specifically, to the simple ‘open’ burials, the jar burials and the cremations, not only the individual ones but also those which have been performed inside the crematorium.

In addition, this paper will also examine the architectural monuments, the sculpture, the funerary steles and the grave offerings to the dead, with reference to the most important burials, being among them the ones of princesses-priestesses and of women of a most interesting “maternal lineage”. Last but not least, there will be presented the funerary pyre of a warrior prince, in honour of whom a captive enemy was slaughtered before his pyre, as an act of retribution. A similar incident is described by Homer, when he refers to the slaughter of Trojan captives by Achilles (Iliad, Book XXI). This particular find, today on display at the Museum of the Archaeological site of Eleutherna, corroborates Homer’s archaeological truth, when the poet describes this burial practice on the occasion of Patroclus funeral pyre.

The presentation will also discuss issues, such as the *in situ* preservation of skeletal remains inside the necropolis, their display in a museum context or at temporary exhibitions, as well as the potential transfer of the bones from pyres back to the site of necropolis after the completion of their study by experts.

Because “who are we who dare to interrupt their sleep?”.

¹Variation on the poem by G. Seferis, *Engomi*.

Νικόλαος Χρ. Σταμπολίδης

Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Διευθυντής Μουσείου Κυκλαδικής Τέχνης

**Από τη νεκρόπολη της αρχαίας Ελεύθερνας.
«Φαντάσματα και φάσματα, φιλιά και χείλη κω-
νεμένα, με τα παραπετάσματα του χρόνου, διά-
πλατα ανοικτά...»¹**

Εξετάζονται σκελετικά κατάλοιπα της νεκρό-
πολης της Ορθής Πέτρας στην αρχαία
Ελεύθερνα και ο τρόπος διαχείρισής τους *in situ* και σε μουσειακό περιβάλλον.

**Ποιος είσαι συ, ερευνητή, που ενοχλείς τον
αιώνιο ύπνο μου;**

Το ζήτημα ανασκαφικής έρευνας σε «τόπους
σιωπής», όπως οι νεκροπόλεις, τα νεκροταφεία
ή ακόμα και μεμονωμένοι τάφοι, είναι παλιό
και ανάλογο με το πολιτιστικό υπόβαθρο κάθε
λαού, κοινωνίας ή ομάδας κυμαίνεται από
την άνεση έως την άρνηση ακόμα και σήμερα.
Παρόμοιο αλλά σε διαφορετικό επίπεδο, είναι
το ζήτημα της έκθεσης των ανθρωπολογικών
καταλοίπων, ακόμα και σε λαούς, κοινωνίες
και ομάδες που είναι ανεκτικές στην ανασκαφή
ανθρωπολογικών καταλοίπων.

Με αφορμή την ανασκαφή της νεκρόπολης της
Ορθής Πέτρας που, με τα σημερινά δεδομένα,
χρονολογείται από το 900 περίπου έως τον
6^ο αι. π.Χ., η παρούσα ανακοίνωση αναφέρεται
στις γνωστές έως σήμερα ταφικές πρακτικές
στην «αυγή» του ελληνικού πολιτισμού στην
Κρήτη, ήτοι στις απλές «ανοικτές» ταφές, στις
πιθοταφές (εγκυτρισμούς) και τις καύσεις
τόσον τις μεμονωμένες όσον και σε αυτές που

τελούνται εντός του αποτεφρωτηρίου.

Μαζί εξετάζονται και τα αρχιτεκτονικά
μνημεία, τα αγάλματα, οι επιτύμβιες στήλες και
τα κτερίσματα που συνόδευσαν τους νεκρούς. Θα
αναφερθούν ακόμα οι σημαντικότερες ταφές,
αυτές των πριγκιπισσών-ιερειών καθώς και
των γυναικών μιας ενδιαφέρουσας «μητρικής
αλυσίδας» και, τέλος, η ταφική πυρά ενός
αριστοκράτη-πολεμιστή, προς τιμήν του οποίου
σφαγιάστηκε τελετουργικά μπροστά στην πυρά
του, ως «γέρας», ένας αιχμάλωτος εχθρός,
όπως δηλαδή περιγράφεται από τον Όμηρο η
ανάλογη σφαγή των Τρώων αιχμαλώτων από
τον Αχιλλέα στην 21η Ραψωδία της *Ιλιάδας*. Το
εύρημα αυτό που εκτίθεται σήμερα στο μουσείο
του αρχαιολογικού χώρου της Ελεύθερνας
αποτελεί την απόδειξη της αλήθειας του Ομήρου
που περιγράφει το ταφικό έθιμο με αφορμή την
ταφική πυρά του Πατρόκλου.

Στην παρουσίαση θα συζητηθούν επίσης
θέματα που αφορούν στην *in situ* διατήρηση των
σκελετικών καταλοίπων εντός της νεκρόπολης
όσον και στην έκθεσή τους στο μουσείο ή/και σε
περιοδικές εκθέσεις καθώς και η σχεδιαζόμενη
μεταφορά των απανθρακωμένων οστών των
καύσεων στον χώρο της νεκρόπολης –μετά
την ολοκλήρωση της μελέτης από ειδικούς
ανθρωπολόγους–.

**Γιατί «ποιοι είμαστε εμείς που διαταράσσουμε
τον ύπνο τους;».**

¹ Παραλλαγή από το ποίημα του Γ. Σεφέρη, *Έγκλημα*.

Dr Stefano Vassallo

Archaeologist, Region of Sicily, Archaeological Service of Palermo

Himera: The discovery of the mass graves of the fallen in the wars of 480 and 409 BC. Archaeology and Anthropology

In 480 and 409 BC two great battles between the Greeks and the Carthaginians were fought at Himera, which profoundly marked the political and cultural vicissitudes of the Greek colonies of Sicily.

In the excavations of the western necropolis various testimonies have been discovered related to these two wars, tombs of soldiers, horses and weapons: in particular, the most significant finding are the nine mass graves with skeletons, side by side and aligned, of soldiers fallen in battles; probably the dead of the Greek armies of Himera, Siracusa and Agrigento.

The excavation, in addition to the great

historical documentary value, has constituted an important and extremely rare documentation of collective burials of deaths in battle. The graves contained from a minimum of two, to a maximum of over seventy skeletons on which have already been carried out in-depth anthropological studies that have revealed the essential data in relation to age, sex, violent traumas suffered, but also, through the study of isotopes, significant information on aspects related to the food, to the places where they lived.

Information will also be given on aspects related to excavation methods, documentation and above all interventions to avoid the degradation of anthropological remains for the purposes of their study and potential exposure in museum sites.

**Himera: The discovery of the mass graves
of the fallen in the wars of 480 and 409 BC.
Archaeology and Anthropology**

Το 480 και το 409 π.Χ. διεξήχθησαν δύο σημαντικές μάχες μεταξύ των Ελλήνων και των Καρχηδονίων στην Ιμέρα της Σικελίας, οι οποίες σηματοδότησαν την πολιτική και πολιτισμική πορεία των ελληνικών αποικιών της Σικελίας.

Στις ανασκαφές της δυτικής νεκρόπολης ήρθαν στο φως τεκμήρια σχετικά με αυτές τις δύο πολεμικές αναμετρήσεις, τάφοι των στρατιωτών, των αλόγων και όπλα. Ειδικότερα, το πιο σημαντικό εύρημα είναι εννέα ομαδικοί τάφοι με σκελετούς, που κείτονται ευθυγραμμισμένοι ο ένας δίπλα στον άλλον, πολεμιστών που έπεσαν μαχόμενοι. Πρόκειται πιθανόν για τους νεκρούς των ελληνικών δυνάμεων της Ιμέρας, των Συρακουσών και του Ακράγαντα.

Η ανασκαφή, εκτός από τη σημασία της

ως τεκμηρίου ιστορικού γεγονότος, αποτελεί μια πολύτιμη και εξαιρετικά σπάνια μαρτυρία για την ομαδική ταφή θανόντων σε μάχη. Οι τάφοι περιλάμβαναν από τουλάχιστον δύο έως περισσότερους από εβδομήντα σκελετούς, στους οποίους έχει ήδη διεξαχθεί ενδελεχής ανθρωπολογική έρευνα, η οποία αποκάλυψε βασικά δεδομένα σε σχέση με την ηλικία και το φύλο των νεκρών, καθώς και τα βίαια τραύματα που έφεραν. Επιπλέον, μέσα από τη μελέτη ισοτόπων, προέκυψαν σημαντικές πληροφορίες σχετικά με τη διατροφή και τον τόπο διαμονής τους.

Στην ομιλία θα δοθούν επίσης στοιχεία σχετικά με τις ανασκαφικές μεθόδους που χρησιμοποιήθηκαν, την τεκμηρίωση των ευρημάτων και, κυρίως, τις επεμβάσεις που έγιναν προκειμένου να αποφευχθεί η φθορά των ανθρωπολογικών καταλοίπων για τους σκοπούς της μελέτης τους και της πιθανής παρουσίας τους σε μουσειακό χώρο.

Stella Chrysoulaki

Dr Archaeologist, Ephorate of Antiquities of Pireaus and Islands,
Hellenic Ministry of Culture and Sports, Director

Life stories embodied in lifeless places

The period that the Phaleron cemetery covers - from the late 8th to the 6th century - meaning in other words the end of the geometric period, the early archaic and late archaic, is the period during which Greek world acquires essential features of 'classical' culture through a series of converging rearrangements: the re-emergence of the writing, the establishment of regular navigation and long-distance exchanges, the revival of monumental architecture and the emergence of Greek-Aegean world. The period is thus defined as a time of crisis in the development of Greek society dominated by a powerful aristocracy, that of the heads of important lineages and where a population was often weakened and poor living in limited facilities.

The inhabitants' demands, which definitely mirror the living conditions of the population, are later reflected on the first attempts to codify the Athenian Law. In the late period of Archaic Attica, peasants and rulers appeared either together or in conflict with each other, involved in movements

with social or rural claims.

These revolts, usually rooted in conflicts between noble families, are related to the standard of living and the quality of the inhabitants' life, the poverty or the dependence on the leadership groups that own the resources, and of course the land.

The question is whether or not can all of these remarks be confirmed or challenged through the study of a large Athens cemetery at the edge of the city's territory, favoured by the collective effort of the construction of the city state.

A more detailed study of the cemetery may help us to understand the parameters defining the Athenian world perceptions of space, territory, and, in a more general sense, of the forms of social structure in the archaic period. Because in overall, it is the place and the way people are deposited when death freezes their entity in eternity that give us the most eloquent narrative of the society which they belong to.

The excavation and study of such a place cannot therefore be called the archaeology of death or life, but just archaeology.

Ζωντανές ιστορίες από σιωπηλούς τόπους

Η περίοδος την οποία καλύπτει -από τα τέλη του 8ου έως τον 6ο αιώνα- το νεκροταφείο του Φαλήρου, με άλλα λόγια το τέλος της γεωμετρικής εποχής, η πρώιμη αρχαϊκή και η ώριμη αρχαϊκή εποχή, είναι περίοδος κατά την οποία ο ελληνικός κόσμος αποκτά τα ουσιαστικά γνωρίσματα του «κλασικού» πολιτισμού μέσω μιας σειράς συγκλινουσών ανακατατάξεων: επανεμφάνιση της γραφής, γενίκευση της τακτικής ναυσιπλοΐας και των μακρινών ανταλλαγών, αναγέννηση της μνημειακής αρχιτεκτονικής, ανάδυση των πόλεων του ελληνοαιγαιακού κόσμου. Ορίζεται επομένως η περίοδος, ως εποχή κρίσης στην ανάπτυξη της ελληνικής κοινωνίας στην οποία δέσποζε μια ισχυρή αριστοκρατία, οι αρχηγοί οίκων, και όπου κατοικούσε ένας πληθυσμός συχνά αποδυναμωμένος και φτωχός σε εγκαταστάσεις περιορισμένες στο χώρο.

Στην περίπτωση της Αττικής, τα αιτήματα των κατοίκων, που μετά βεβαιότητας θα υπήρξαν καθρέπτης των συνθηκών διαβίωσης του πληθυσμού, αποτυπώνονται αργότερα στις πρώτες προσπάθειες κωδικοποίησης του Αθηναϊκού Δικαίου. Στην ύστερη αρχαϊκή περίοδο χωρικοί και άρχοντες εμφανίστηκαν άλλοτε μαζί και άλλοτε σε σύγκρουση μεταξύ

τους, αναμεμιγμένοι σε κινήματα με διεκδικήσεις κοινωνικού ή αγροτικού χαρακτήρα.

Οι εξεγέρσεις αυτές, που είχαν συνήθως τις ρίζες τους στις διαφορές ανάμεσα στις αρχοντικές οικογένειες, βρίσκονται σε συνάφεια με το επίπεδο διαβίωσης των κατοίκων, την εξαθλίωση από τα περιοδικά επεισόδια σιτοδείας ή την εξάρτηση από τις ηγετικές ομάδες που κατέχουν τους πόρους και βέβαια τη γη.

Το ερώτημα είναι τι από όλα αυτά μπορεί να επιβεβαιώσει ή να τα θέσει σε αμφισβήτηση η μελέτη ενός πολυπληθούς νεκροταφείου της Αθήνας στην άκρα γη της επικράτειας της πόλης, ευνοημένο από τη συλλογική προσπάθεια της οικοδόμησής της;

Μια λεπτομερέστερη μελέτη της κατάστασης του νεκροταφείου μπορεί να μας ανοίξει μια σχισμή για να αντιληφθούμε τις αντιλήψεις του αθηναϊκού κόσμου της αρχαϊκής εποχής για το χώρο, την επικράτεια, και κατ' επέκταση για τις μορφές της κοινωνική οργάνωσης. Γιατί βέβαια, ο τόπος και ο τρόπος απόθεσης των ανθρώπων τη στιγμή που ο θάνατος παγώνει την οντότητά τους στο διηνεκές, είναι η πιο εύγλωττη αφήγηση της κοινωνίας στην οποία ανήκουν.

Η ανασκαφή και η μελέτη ενός τέτοιου τύπου δεν μπορεί συνεπώς να ονομαστεί αρχαιολογία του θανάτου ούτε της ζωής, αλλά απλά και μόνο αρχαιολογία.

Dr Simon Hillson

Professor of Bioarchaeology, University College London, Institute of Archaeology, U.K.

Charikleia Fantaoutsaki

Archaeologist MA, Ephorate of Antiquities of Dodecanese, Hellenic Ministry of Culture and Sports

Birth and death interwoven. Opportunities and challenges provided by the human remains from the world's largest ancient children's cemetery on Astypalaia

Since the 1990s, the Ephorate of Antiquities of the Dodecanese has carried out rescue excavations at two ancient cemeteries in the town of Chora on the island of Astypalaia. Burials in both sites (Katsalos and Kylindra) date from Geometric, Classical and Hellenistic times. Katsalos appears to have been the main cemetery of the ancient city, with burials of adults and children at a range of ages. By contrast, the Kylindra cemetery has yielded only neonates and infants in more than 3.000 pot burials. Work on this site continues and, up

to the present, some 2.300 burials have been excavated by the Ephorate, lifted complete with their pots and stored for investigation by the human remains team. For more than 1.800 of these, the soil filling of the pots has been removed in the field laboratory, to recover the human remains and any other finds. It is already the largest collection of developing skeletons and dentitions of young children anywhere, not only in archaeological museums but also in anatomy departments. This provides a unique research resource for studying childhood development and this paper presents the latest observations. It also discusses the challenges posed by recovering, cataloguing, conserving and storing this important collection of human remains.

Dr Simon Hillson

Καθηγητής Βιοαρχαιολογίας, University College London, Ινστιτούτο Αρχαιολογίας,
Ηνωμένο Βασίλειο

Χαρίκλεια Φανταουτσάκη

Αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Δωδεκανήσου, ΥΠΠΟΑ

Birth and death interwoven. Opportunities and challenges provided by the human remains from the world's largest ancient children's cemetery on Astypalaia

Η Εφορεία Αρχαιοτήτων Δωδεκανήσου από τη δεκαετία του '90 διεξάγει σωστικές ανασκαφές σε δύο αρχαία νεκροταφεία στον οικισμό της Χώρας στην Αστυπάλαια, στις θέσεις «Κάτσαλος» και «Κυλίνδρα», τα οποία παρουσιάζουν μακρά διάρκεια χρήσης από τη γεωμετρική έως και την ελληνιστική περίοδο. Η νεκρόπολη του Κατσάλου αποτέλεσε το κεντρικό νεκροταφείο του αρχαίου οικισμού, με ταφές ενηλίκων και παιδιών, σε αντίθεση με το νεκροταφείο της Κυλίνδρας, στο οποίο έχουν αποκαλυφθεί πάνω από 3.000 εγχυτρισμοί αποκλειστικά νεογνών και βρεφών. Η ανασκαφική έρευνα στην περιοχή της Κυλίνδρας δεν έχει ακόμη ολοκληρωθεί: μέχρι σήμερα έχουν αφαιρεθεί περίπου 2.300 ταφές, χωρίς επέμβαση στο περιεχόμενο του αγγείου,

και φυλάσσονται στις αποθήκες του νησιού, όπου στη συνέχεια διεξάγεται η ανθρωπολογική μελέτη. Από τις παραπάνω ταφές, περισσότερες από 1.800 έχουν μελετηθεί, μετά την αποκάλυψη στο εργαστήριο των βρεφικών υπολειμμάτων με τη μέθοδο της μικροανασκαφής, ενώ σπάνιες αλλά χαρακτηριστικές είναι οι περιπτώσεις εύρεσης μικρών κτερισμάτων που τις συνόδευαν. Πρόκειται για τη μεγαλύτερη συλλογή αναπτυσσόμενων σκελετών και παιδικών οδοντοστοιχιών στον κόσμο, όχι μόνο σε αρχαιολογικά μουσεία αλλά και σε τμήματα Ανατομίας. Τα σκελετικά υπολείμματα της Κυλίνδρας παρέχουν την ευκαιρία για μελέτη της παιδικής ανάπτυξης και η παρούσα εργασία παρουσιάζει τα πλέον πρόσφατα δεδομένα. Συζητά επίσης τις προκλήσεις που ανακύπτουν στη διαχείριση της σημαντικής αυτής συλλογής ανθρώπινων υπολειμμάτων κατά την ανάκτηση, καταλογογράφηση, συντήρηση και αποθήκευσή τους.

Effie Poulaki-Pantermali

Archaeologist, Honorary Director, Hellenic Ministry of Culture and Sports

Sophia Koulidou

Archaeologist, Ephorate of Antiquities of Pieria,
Hellenic Ministry of Culture and Sports

Evaggelia Alvanou

Archaeologist, Ephorate of Antiquities of Pieria,
Hellenic Ministry of Culture and Sports

Paraskevi Tritsaroli

Dr Palaeoanthropologist, Independent researcher

Excavation, analysis and management of human osteological collections from the region of Macedonian Olympus

This presentation focuses on three funerary assemblages of human osteological remains from the region of Macedonian Olympus. The first assemblage includes the collective burial of three adults from Grave 14 of the LBA cemetery of Trimbinda. The burial is included in the exhibition “Opening Roads” held at the Archaeological Museum of Dion. Bilingual texts, photographs and the burial offerings were conjointly used to present the complexity of this funerary context in an understandable way. The second case is the collective burial of a woman and two children from Grave 24 of the LBA cemetery of Spathes at Aghios Dimitrios. The burial was removed en bloc and was transferred at the Archaeological Museum of Dion. After microexcavation and skeletal analysis, the burial was reconstructed in

order to be available for exhibition. The third case concerns the northern and western necropolis of the ancient city of Dion; during excavation more than 350 burials came to light. This assemblage raises questions about the management of large osteological collections (conservation, storage, accessibility) and underlines the potential to communicate to the broader public novel anthropological knowledge on everyday life and mortuary practices of a representative segment of the population of the ancient city. The above cases underline: 1. the need for interdisciplinary collaboration to all phases of research design for the management of human osteological remains, 2. the importance of the holistic approach to human bones and the combined analysis of skeletal information with archaeological evidence, and 3. the value of disseminating the information generated from the analysis of human bones on the experiences of common people.

Έφη Πουλάκη-Παντερμαλή
Αρχαιολόγος, Επίτιμη Διευθύντρια ΥΠΠΟΑ

Σοφία Κουλίδου
Αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Πιερίας, ΥΠΠΟΑ

Ευαγγελία Αλβανού
Αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Πιερίας, ΥΠΠΟΑ

Παρασκευή Τριτσαρόλη
Δρ Παλαιοανθρωπολόγος, Ανεξάρτητη ερευνήτρια

**Ανασκαφή, μελέτη και διαχείριση σκελετικών
ταφικών συνόλων από την περιοχή του
Μακεδονικού Ολύμπου**

Η παρούσα ανακοίνωση εστιάζει σε τρία σκελετικά ταφικά σύνολα από την περιοχή του Μακεδονικού Ολύμπου με έμφαση στη ολιστική διαχείριση και αξιοποίησή τους έχοντας ως στόχο την ερμηνευτική μουσειολογική τους προσέγγιση. Η πρώτη περίπτωση αφορά στην έκθεση «Ανοίγοντας Δρόμους» που εγκαινιάστηκε το 2015 στο Αρχαιολογικό Μουσείο Δίου και είναι αφιερωμένη στις ταφικές φάσεις και πρακτικές τεσσάρων μεγάλων αρχαιολογικών θέσεων της περιοχής του Μακεδονικού Ολύμπου. Στο πλαίσιο αυτό εντάχθηκε στην έκθεση η τριπλή ταφή ενηλίκων από τον τάφο 14 του νεκροταφείου ΥΕΧ στη θέση Τριμπίνα. Για το σκοπό αυτό έγινε χρήση δίγλωσσου εποπτικού υλικού (πόστερ και ανασκαφική φωτογραφία σε μεγέθυνση με τοποθέτηση των συνευρημάτων) ώστε να αποδοθεί με το βέλτιστο τρόπο η πολυπλοκότητα του ταφικού αυτού συνόλου. Η δεύτερη περίπτωση αφορά σε μια τριπλή ταφή γυναίκας και δυο παιδιών από τον τάφο 24 του νεκροταφείου ΥΕΧ στη θέση Σπάθες Αγίου Δημητρίου. Η ταφή αφαιρέθηκε σε μπλοκ και μεταφέρθηκε στο Αρχαιολογικό Μουσείο Δίου

με σκοπό να πραγματοποιηθεί μικροανασκαφή, μελέτη των οστών και ανάταξη της ταφής προσβλέποντας στην μελλοντική έκθεσή της. Η τελευταία περίπτωση αφορά στο βόρειο και δυτικό νεκροταφείο της αρχαίας πόλης του Δίου κατά την ανασκαφή του οποίου ήρθαν στο φως πάνω από 350 ταφές. Το σύνολο αυτό θέτει το ζήτημα της διαχείρισης μεγάλων συλλογών ανθρωπίνων σκελετικών καταλοίπων (συντήρηση, αποθήκευση, προσβασιμότητα) ενώ παράλληλα δύναται να δώσει την ευκαιρία να παρουσιαστούν στο ευρύ κοινό όψεις της καθημερινής ζωής και των ταφικών πρακτικών ενός αντιπροσωπευτικού δείγματος του πληθυσμού της αρχαίας πόλης. Τα παραδείγματα που αναφέρθηκαν υπογραμμίζουν: 1. την ανάγκη για διεπιστημονική συνεργασία σε όλα τα στάδια του ερευνητικού σχεδιασμού για την διαχείριση των ανθρώπινων οστών, από την ανασκαφή στο μουσείο, 2. τη σημασία της ολιστικής προσέγγισης των ανθρώπινων σκελετικών καταλοίπων και της συνεκτίμησης της ανθρωπολογικής πληροφορίας με τα υπόλοιπα αρχαιολογικά δεδομένα, και 3. τη σπουδαιότητα της διάχυσης των πληροφοριών που προκύπτουν από τη μελέτη των ανθρώπινων οστών (έκθεση, εποπτικό υλικό) και αφορούν στις ταφικές πρακτικές και την καθημερινή ζωή των απλών ανθρώπων.

Ioanna Moutafi

Dr Bioarchaeologist, The McDonald Institute for Archaeological Research, the University of Cambridge, Senior Research Associate, American School of Classical Studies at Athens, The Malcolm H. Wiener Laboratory for Archaeological Science

Stefanos Keramidas

Archaeologist-Museologist, Ephorate of Antiquities of Cyclades, Hellenic Ministry of Culture and Sports

Panagiotis Karkanas

Dr Geoarchaeologist, American School of Classical Studies at Athens, The Malcolm H. Wiener Laboratory for Archaeological Science, Director

A unique Early Cycladic cremation from Dhaskalio, Keros, and the special challenges of its study, interpretation and exhibition

A long series of excavations on the island of Keros (Cyclades), conducted under the auspices of the British School at Athens and the Ministry of Culture, has revealed one of the most significant prehistoric sites (ca.2700-2200 BC) of the Early Bronze Age Aegean. Evidence for unique ritual practices was found at Kavos (west Keros) and a prominent settlement was located just opposite, on the nearby promontory of Dhaskalio.

A puzzling find of the Dhaskalio excavation was an assemblage of scarce burnt bone fragments, deposited near the gate of an impressive external wall. This cremation burial is so far unique in the Aegean during the Early Cycladic period. The find is exceptional not only in its unusual burial character, but also because

of its actual form, location of discovery, and significance for our understanding of the Early Bronze Age society at Keros. These parameters posed special challenges both for the study and interpretation of the small bone fragments, but also for their curation in the temporary archaeological exhibition of the Ephorate of Antiquities of Cyclades “look OVER THERE: a settlement on Keros, 4,500 years ago”, presented in the Archaeological Collection of Koufonissi during Summer-Autumn 2019.

This paper discusses how the special challenges of the Dhaskalio cremation were addressed, from a multidisciplinary bioarchaeological study, which brought together stratigraphic excavation data with the most up-to-date taphonomic, osteological, and biochemical analysis, to a stimulating museological approach that aimed to embrace the interesting story of this non-impressive but so sensitive material.

Ιωάννα Μουτάφη

Δρ Βιοαρχαιολόγος, Μεταδιδακτορική ερευνήτρια, Ινστιτούτο Αρχαιολογικών Ερευνών McDonald, Πανεπιστήμιο Cambridge, Επιστημονική συνεργάτις, Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών Αθηνών, Εργαστήριο Αρχαιολογικών Επιστημών Malcolm H. Wiener

Στέφανος Κεραμίδας

Αρχαιολόγος-Μουσειολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Κυκλάδων, ΥΠΠΟΑ

Παναγιώτης Καρκάνας

Δρ Γεωαρχαιολόγος, Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών Αθηνών, Εργαστήριο Αρχαιολογικών Επιστημών Malcolm H. Wiener, Διευθυντής

Μία μοναδική πρωτοκυκλαδική καύση από το Δασκαλιό της Κέρου και οι ιδιαίτερες προκλήσεις της έρευνας, ερμηνείας και έκθεσης

Η μακρόχρονη ανασκαφική έρευνα της Βρετανικής Σχολής Αθηνών και του Υπουργείου Πολιτισμού στην Κέρο των Κυκλάδων αποκάλυψε μια μοναδική προϊστορική θέση (περ. 2700-2200 π.Χ.), εξέχουσας σημασίας για την Πρώιμη Εποχή του Χαλκού στο Αιγαίο. Στη θέση Κάβος, στο δυτικό άκρο της Κέρου, φαίνεται πως λάμβαναν χώρα ιδιαίτερες τελετουργίες ενώ ο προηγμένος οικισμός του Δασκαλιού βρισκόταν ακριβώς απέναντι.

Στο πλαίσιο των ανασκαφών του Δασκαλιού ήρθε στο φως ένα απροσδόκητο εύρημα: τμήματα καμένων ανθρώπινων οστών εντοπίστηκαν στην πύλη ενός επιβλητικού περιμετρικού τοίχου. Το εύρημα αυτό αποτελεί τη μοναδική έως τώρα περίπτωση καύσης στο Πρωτοκυκλαδικό Αιγαίο. Η ιδιαιτερότητα της καύσης του Δασκαλιού δεν περιορίζεται στη σπανιότητά της, αλλά αφορά και στην ίδια τη μορφή του υλικού, στον

τόπο εύρεσής του, και κυρίως στη σημασία της ερμηνείας του για την κατανόηση της Πρωτοκυκλαδικής κοινωνίας της Κέρου. Οι παράμετροι αυτές αξίωσαν έναν ειδικό χειρισμό τόσο ως προς τη μελέτη και ερμηνεία των μικρών αυτών θραυσμάτων, αλλά και ως προς την περαιτέρω διαχείριση και έκθεσή τους στο πλαίσιο της περιοδικής αρχαιολογικής έκθεσης «δες ΑΠΕΝΑΝΤΙ, έναν οικισμό στην Κέρο 4.500 χρόνια πριν», που διοργανώθηκε από την Εφορεία Αρχαιοτήτων Κυκλάδων και παρουσιάστηκε στην Αρχαιολογική Συλλογή Κουφονησίου το καλοκαίρι-φθινόπωρο του 2019.

Στην ανακοίνωση παρουσιάζονται οι ιδιαίτερες προκλήσεις της καύσης του Δασκαλιού και οι τρόποι που αυτές αντιμετωπίστηκαν, τόσο υπό το πρίσμα μιας σύνθετης βιοαρχαιολογικής μελέτης, που επέτρεψε τη σύνδεση στρωματογραφικών αρχαιολογικών παρατηρήσεων με τα οστεολογικά, ταφονομικά και βιοχημικά δεδομένα, όσο και υπό τον ειδικό μουσειολογικό χειρισμό ενός καθόλου εντυπωσιακού αλλά ποικιλοτρόπως ευαίσθητου ευρήματος, που καλείται να διηγηθεί μια πολύ ενδιαφέρουσα ιστορία.

Evangelia Kiriatzi

Dr Archaeologist, The British School at Athens, The Marc and Ismene Fitch Laboratory for Science-based Archaeology, Director

Niki Papakonstantinou

Research Associate, The British School at Athens, The Marc and Ismene Fitch Laboratory for Science-based Archaeology, PhD student, Aristotle University of Thessaloniki

Tania Gerousi

Archaeologist, British School at Athens, School Administrator

From the excavation to the laboratory: Osteoarchaeological research at the British School at Athens

Despite the fact that the excavation of mortuary assemblages, either individual graves or cemeteries, attracted the early interest of archaeologists, research usually focused on the documentation and discussion of features related to the architecture and the type of graves, as well as grave goods accompanying the deceased, and very few studies involved the analysis of human skeletal remains. Over time, and under the influence of changes in theory and methods of Archaeology, there has been a growing interest in the systematic and detailed study of human skeletal remains derived from mortuary assemblages. After a long tradition of a purely physical anthropological approach, during the last decades a new generation of archaeologists has appeared, specialising in the study of human skeletal remains and

applying methods and techniques from other fields including physical anthropology, biology, medicine etc. In this framework, there has also been a shift of interest from questions related exclusively to biological sex, age, diet, palaeopathology, genetic distance and metric variation among populations, to aspects of manipulation and treatment of the deceased and the reconstruction of funerary practices within their wider socio-political and historical context. This has also generated changes in excavation methods of skeletal remains, with the employment of human bone specialists in setting up the excavation strategies. Furthermore, analytical methods, such as isotope and DNA analysis are more systematically applied.

Through a historical overview in research projects of the British School at Athens, this presentation aims to explore these changes in the approaches towards human skeletal remains and discuss about future directions.

Ευαγγελία Κυριατζί

Δρ Αρχαιολόγος, Βρετανική Σχολή Αθηνών, The Marc and Ismene Fitch Laboratory for Science-based Archaeology, Διευθύντρια

Νίκη Παπακωνσταντίνου

Επιστημονική συνεργάτις, Βρετανική Σχολή Αθηνών, The Marc and Ismene Fitch Laboratory for Science-based Archaeology, υποψήφια διδάκτωρ του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Τάνια Γερούση

Αρχαιολόγος, Βρετανική Σχολή Αθηνών, Γενική Γραμματέας

Από την ανασκαφή στο εργαστήριο: Οστεοαρχαιολογικές μελέτες στη Βρετανική Σχολή Αθηνών

Αν και η ανασκαφή αρχαίων νεκροταφείων ή και μεμονωμένων ταφών προσέλκυσε από νωρίς το ενδιαφέρον των αρχαιολόγων, η έρευνα επικεντρωνόταν συνήθως στην τεκμηρίωση και συζήτηση στοιχείων που αφορούσαν την αρχιτεκτονική και τον τύπο των τάφων και τα κτερίσματα που συνόδευαν τους νεκρούς, και λιγότερο, και μάλλον περιστασιακά, αφορούσε τη μελέτη των ανθρώπινων οστών. Με το πέρας του χρόνου και υπό την επίδραση γενικότερων αλλαγών στη θεωρία και μέθοδο της Αρχαιολογίας, έγινε ευρύτερα αποδεκτή η ανάγκη για συστηματική και λεπτομερή μελέτη των ανθρωπίνων καταλοίπων από ταφικά σύνολα. Αρχικά οι τέτοιου είδους μελέτες πραγματοποιούνταν από φυσικούς ανθρωπολόγους ενώ, κατά τις τελευταίες δεκαετίες, ακολουθώντας και μια γενικότερη τάση στην Αρχαιολογία, εμφανίζεται μια νέα γενιά αρχαιολόγων που έχουν εξειδικευθεί στη μελέτη των ανθρώπινων οστών με την

εφαρμογή τεχνικών και μεθόδων από τη φυσική ανθρωπολογία, βιολογία, ιατρικές επιστήμες κλπ. Η αλλαγή αυτή αντανακλά και μια μετατόπιση των ερωτημάτων από θέματα που αφορούν απλά τον ορισμό του βιολογικού φύλου, της ηλικίας, της δίαιτας και της παλαιοπαθολογίας των θανόντων, αλλά και της γενετικής απόστασης ή των μετρικών διαφορών ανάμεσα σε πληθυσμούς, σε ερωτήματα που σχετίζονται με τη μεταχείριση των νεκρών και την πλήρη ανασύνθεση των ταφικών εθίμων και ένταξή τους στο ευρύτερο κοινωνικο-πολιτικό και ιστορικό πλαίσιο τους. Τέτοιου είδους αλλαγές σηματοδοτούν ευρύτερες αλλαγές και σε ανασκαφικές πρακτικές αλλά και τον σχεδιασμό ανασκαφικών προγραμμάτων ενώ συνδυάζονται και με μια έμφαση στη συνδυασμένη και συστηματική εφαρμογή τεχνικών όπως η ανάλυση ισotόπων και η ανάλυση DNA.

Η παρούσα ανακοίνωση θα διερευνήσει τις αλλαγές αυτές αλλά και θα συζητήσει τις προοπτικές που ανοίγονται για το μέλλον μέσα από μια ιστορική αναδρομή σε σχετικά ερευνητικά προγράμματα στο πλαίσιο της Βρετανικής Σχολής Αθηνών.

Christina Papageorgopoulou

Associate Professor, Democritus University of Thrace (DUTH), Department of History and Ethnology, Director of Laboratory of Physical Anthropology

Bringing bio-history to museums: Analytical methods and digital applications in the study and exhibition of human skeletal remains

Anthropology, and especially the new fields of palaeogenetics, palaeodiet and imaging, have reached an unprecedented number of discoveries over the past ten years with implications in many scientific areas. The use of these technologies in anthropological research has created new perspectives in the study of archaeological populations. Genetic and biochemical methods (ancient DNA, isotopes), as well as new imaging techniques (3D digitisation, micro-CT tomography), provide information on nutrition, health, demographic

and anthropometric characteristics, physical stress etc., contributing to the reconstruction of the socio-cultural and biological parameters of ancient populations. At the same time, the technological developments in the areas of virtual and augmented reality, 3D scanning and printing, give the opportunity to exhibit skeletal material through novel applications. Today, it is possible to introduce innovative solutions for the promotion of an important excavation finding such as human bones, with scientific validity and proper dissemination. These applications are based on the synergy of archaeology, anthropology, natural sciences and stakeholders from culture and tourism resulting in an important economic benefit for both public and private sector.

Χριστίνα Παπαγεωργοπούλου

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Τμήμα Ιστορίας και Εθνολογίας, Διευθύντρια του Εργαστηρίου Φυσικής Ανθρωπολογίας

Μεταφέροντας τη βιοϊστορία στα μουσεία: Εφαρμογές αναλυτικών και ψηφιακών μεθόδων στη μελέτη και προβολή του ανθρωπολογικού υλικού

Η ανθρωπολογία και ειδικά τα νέα πεδία της παλαιογενετικής, της παλαιοδιατροφής και των νέων τεχνικών απεικόνισης, έχουν φτάσει την τελευταία δεκαετία σε έναν πρωτοφανή αριθμό ανακαλύψεων με επιπτώσεις σε πολλούς επιστημονικούς τομείς. Η χρήση αυτών των τεχνολογιών στην ανθρωπολογική έρευνα, έχει δημιουργήσει νέες προοπτικές στη μελέτη παρελθόντων πληθυσμών. Γενετικές και βιοχημικές μέθοδοι (ανάλυση αρχαίου DNA και σταθερών ισotόπων), αλλά και νέες απεικονιστικές τεχνικές (τρισδιάστατη ψηφιοποίηση, μικροαξονική τομογραφία), προσφέρουν πληροφορίες για τη διατροφή, την υγεία, τα δημογραφικά και ανθρωπομετρικά χαρακτηριστικά, τη φυσική καταπόνηση κ.α. Συμβάλλουν με αυτόν τον τρόπο, στην ανασύνθεση των κοινωνικο-πολιτισμικών και βιολογικών παραμέτρων της ζωής παρελθόντων

πληθυσμών. Παράλληλα, οι τεχνολογικές εξελίξεις στους τομείς της εικονικής και επαυξημένης πραγματικότητας (Virtual και Augmented Reality) και της τρισδιάστατης σάρωσης και εκτύπωσης, δίνουν την ευκαιρία προβολής του σκελετικού υλικού μέσα από σύγχρονες και καινοτόμες εφαρμογές. Σήμερα είναι δυνατή η δημιουργία πρωτοποριακών λύσεων για την προβολή και την ανάδειξη ενός σημαντικού αλλά ιδιαίτερου ανασκαφικού ευρήματος όπως είναι τα ανθρώπινα οστά, με επιστημονική εγκυρότητα και ορθή διάχυση της πληροφορίας. Οι εφαρμογές αυτές βασίζονται στη σύμπραξη της αρχαιολογίας, της ανθρωπολογίας, των θετικών επιστημών και φορέων από τον χώρο του πολιτισμού και του τουρισμού. Τα αποτελέσματα μπορούν να χρησιμοποιηθούν στο εξελισσόμενο πεδίο της πολιτιστικής κληρονομιάς, του εκθεσιακού σχεδιασμού και του πολιτιστικού τουρισμού αποτελώντας σημαντικό μοχλό οικονομικής δραστηριότητας που μπορεί να κεφαλαιοποιηθεί από δημόσιους φορείς και ιδιώτες.

Maria Mertzani

Conservator of Antiquities, Directorate of Conservation of Ancient and Modern Monuments, Hellenic Ministry of Culture and Sports, Director

“... it is sown in corruption; it is raised in incorruption...”¹

The human body is a fascinating system of organs, bones, tissues, thoughts, and emotions. After death, through burial and time, due to incidental conditions or deliberate interventions, it is either preserved or decayed, but in any case, it is changed. The evidence of life and death of the individual and the society as a whole is reflected on human remains, the end product of the above mentioned process.

In this multifactorial system of tangible and intangible parameters, where each case is unique, a number of questions are raised concerning their management, whilst the methodology applied for the selection of the answers forms not only part of the solution but also an attitude. This is a strategic choice to either preserve the individual components

sacrificing the way they are connected, or retain the latter at a cost. Hereby, the concepts of sacrifice and cost are qualitative rather than quantitative. The first option is traditionally the safest and most common solution. The second, more demanding and less common, is expressed in two ways of preservation: *in situ* display or reburial.

Each of the options requires a thorough, interdisciplinary planning of the intervention methodology, which involves, on one hand, the preservation and conservation of human remains using appropriate materials and techniques, and on the other, the documentation, interpretation and promotion of the information content, aiming at and anticipating the scientific and ethical reconstitution of the whole *in absentia*.

¹[The New Testament, Corinthians 1, 15:42]

Μαρία Μερτζάνη

Συντηρήτρια Αρχαιοτήτων, Διεύθυνση Συντήρησης Αρχαίων και Νεοτέρων Μνημείων,
ΥΠΠΟΑ, Διευθύντρια

«... σπείρεται ἐν φθορᾷ, ἐγείρεται ἐν ἀφθαρσίᾳ...»¹

Το ανθρώπινο σώμα αποτελεί ένα συναρπαστικό σύστημα οργάνων, οστών, ιστών, σκέψεων και συναισθημάτων. Μετά τον θάνατο, με την ταφή και τον χρόνο, μέσα από συμπτωματικές συνθήκες ή επιμελημένες επεμβάσεις, διατηρείται ή φθείρεται, αλλά σε κάθε περίπτωση μεταβάλλεται. Στο προϊόν αυτής της μεταβολής, στα ανθρώπινα κατάλοιπα, αποτυπώνονται τεκμήρια της ζωής και του θανάτου του ατόμου, αλλά και του ευρύτερου κοινωνικού συνόλου.

Σε αυτό το πολυπαραγοντικό σύστημα υλικών και άυλων παραμέτρων, όπου κάθε περίπτωση είναι μοναδική, διατυπώνεται πλήθος ερωτημάτων σχετικά με τη διαχείρισή του, ενώ η μεθοδολογία επιλογής των απαντήσεων αποτελεί στάση και μέρος της λύσης. Πρόκειται για μια στρατηγική επιλογή που αφορά είτε στη

διατήρηση των επιμέρους στοιχείων με απώλεια της μεταξύ τους σύνδεσης, είτε στη διατήρηση της μεταξύ των στοιχείων σύνδεσης με κόστος. Εδώ, οι έννοιες απώλεια και κόστος είναι ποιοτικές και όχι ποσοτικές. Η πρώτη επιλογή αποτελεί παραδοσιακά την ασφαλέστερη και συνηθέστερη λύση. Η δεύτερη, απαιτητική και σπανιότερη, εκφράζεται με δύο τρόπους διατήρησης: την επί τόπου έκθεση ή την κατάκωση.

Κάθε μία από τις επιλογές απαιτεί ενδελεχή διεπιστημονικό σχεδιασμό της μεθοδολογίας επέμβασης, η οποία αφορά αφενός στη διατήρηση και συντήρηση των ανθρωπίνων καταλοίπων με κατάλληλα υλικά και τεχνικές και αφετέρου στην τεκμηρίωση, την ερμηνεία και την ανάδειξη της περιεχόμενης πληροφορίας, στοχεύοντας και προσδοκώντας την επιστημονική και ηθική ανασύνθεση του συνόλου εν αφθαρσία.

¹ [Καινή Διαθήκη, Προς Κορινθίους 1, 15: 42]

Andromache Gazi

Associate Professor of Museology, Panteion University of Social and Political Sciences,
Athens, Department of Communication, Media and Culture

Exhibiting human remains in museums: Recent trends and prospects

In recent decades the issue of treating human remains in museum exhibitions has been debated increasingly within the international museum community; yet, no specific approach has been adopted. Traditionally, museums have treated human remains as “objects” and have exhibited them as any other object on display. Since the 2000s, however, several museums have begun to adopt differentiated practices related

to the display of human remains, in line with the Guidelines of good practice issued by museum associations worldwide. The key feature has been the creation of special, more enclosed and more “intimate”, exhibition spaces, where visitors enter voluntarily after having been informed of their content. Lately, this trend is reversed in order to reintroduce human remains into the flow of a single exhibition narrative that treats them more as traces of real people of the past than merely as “objects”.

Ανδρομάχη Γκαζή

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Μουσειολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Επικοινωνίας, Μέσων και Πολιτισμού

Η έκθεση ανθρωπίνων καταλοίπων στα μουσεία: Σύγχρονες τάσεις και προοπτικές

Τις τελευταίες δεκαετίες η μουσειακή κοινότητα διεθνώς προβληματίζεται, συζητά, αλλά και πειραματίζεται με την έκθεση ανθρωπίνων καταλοίπων στα μουσεία, χωρίς, ωστόσο, να έχει καταλήξει σε μια συγκεκριμένη προσέγγιση. Παραδοσιακά, τα μουσεία μεταχειρίζονταν (και εξακολουθούν να μεταχειρίζονται) τα ανθρώπινα κατάλοιπα ως «αντικείμενα», εκθέτοντάς τα όπως ακριβώς οποιαδήποτε άλλο αντικείμενο. Από τη δεκαετία του 2000 και εξής αρκετά μουσεία άρχισαν να υιοθετούν διαφοροποιημένες πρακτικές έκθεσης ανθρωπίνων καταλοίπων, συμμορφωνόμενα

σε μεγάλο βαθμό με Οδηγίες ορθής πρακτικής για την έκθεση ανθρωπίνων καταλοίπων, που εξέδωσαν διάφορες ενώσεις μουσείων ανά τον κόσμο. Βασικό χαρακτηριστικό ήταν η δημιουργία ιδιαίτερων, πιο περικλειστων, χώρων έκθεσης, που δεν εντάσσονται αναγκαστικά στην κύρια πορεία θέασης μιας έκθεσης, στους οποίους οι επισκέπτες εισέρχονται οικειοθελώς, αφού προηγουμένως έχουν ενημερωθεί για το περιεχόμενό τους. Σε πολύ πρόσφατα παραδείγματα εκθέσεων, τέλος, η τάση αυτή αντιστρέφεται με στόχο να επανενταχθούν τα ανθρώπινα κατάλοιπα στη ροή μιας ενιαίας αφήγησης που τα αντιμετωπίζει περισσότερο ως ίχνη πραγματικών ανθρώπων του παρελθόντος παρά ως «αντικείμενα».

Nassia Chourmouziadi

Associate Professor of Museology, University of the Aegean, Department of Cultural Technology and Communication

“Rising from the bones...”. Seeking human presence in museum exhibitions

It is not at all original to point out that, although all museum exhibitions are meant to speak about human beings and the wide spectrum of their lives, very often this goal is forgotten due to the capturing presence of the material remains that constitute museum collections. Let alone this somewhat fetishist approach, the introduction of humans into museum exhibits usually causes embarrassment for reasons related to lack of data, changing

ethics, sensitivity to living offspring, trauma management and more. And, furthermore, because we don't know how contemporary visitors manage this direct encounter, not with the works of the ancestors, but with the ancestors themselves. It would therefore be worthwhile to go back to this fundamental anthropocentric intention of museums and examine the ways in which humans are introduced, not as an abstract concept based on metonymic relations with material culture, but as a specific historical subject, with flesh and - or at least just - bones.

Νάσια Χουρμουζιάδη

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Μουσειολογίας Πανεπιστήμιο Αιγαίου,
Τμήμα Πολιτισμικής Τεχνολογίας και Επικοινωνίας

«Απ' τα κόκκαλα βγαλμένη...». Αναζητώντας την ανθρώπινη παρουσία στις μουσειακές εκθέσεις

Δεν είναι καθόλου πρωτότυπο να επισημάνει κανείς ότι αν και το σύνολο των μουσειακών εκθέσεων αναφέρεται στον άνθρωπο και τις επιμέρους πτυχές της ζωής του, πολύ συχνά ο στόχος αυτός ξεχνιέται υπό το κράτος της εκμαυλιστικής παρουσίας των αυθεντικών υλικών τεκμηρίων που συγκροτούν τις μουσειακές συλλογές. Πέρα, όμως, από αυτόν τον σχετικό φετιχισμό, η εισαγωγή του ανθρώπου στις μουσειακές εκθέσεις συνήθως προκαλεί αμηχανία για λόγους που σχετίζονται με την έλλειψη δεδομένων, την αλλαγή των ηθικών

κανόνων από εποχή σε εποχή, την ευαισθησία απέναντι σε ζώντες απογόνους, τη διαχείριση του τραύματος και άλλα πολλά. Και, επιπλέον, επειδή παραμένει αχαρτογράφητο το πώς διαχειρίζονται οι επισκέπτες αυτή την άμεση συνάντηση όχι με τα έργα των προγόνων, αλλά με τους προγόνους αυτούς καθαυτούς. Θα άξιζε λοιπόν τον κόπο, να ξαναγυρίσουμε πίσω σε αυτή τη θεμελιακή ανθρωποκεντρική πρόθεση των μουσείων και να αναζητήσουμε τους τρόπους με τους οποίους εισάγεται ο άνθρωπος, όχι ως μία αφηρημένη έννοια που στηρίζεται σε μετωνυμικές σχέσεις με τον υλικό πολιτισμό, αλλά ως συγκεκριμένο ιστορικό υποκείμενο, με σάρκα και -ή έστω μόνο με - οστά.

Elena Glytsi

Archaeologist-Museologist, Directorate of Archaeological Museums, Exhibitions and Educational Programmes, Department of Archaeological Museums and Collections, Hellenic Ministry of Culture and Sports

Eleni Zgoulela

Archaeologist, Directorate of Archaeological Museums, Exhibitions and Educational Programmes, Department of Archaeological Museums and Collections, Hellenic Ministry of Culture and Sports

Human remains in state archaeological museums: The current Greek reality

The presentation aims to map the presence of human remains in the 230 archaeological museums of Greece, which are the largest category of museums in the country. The archaeological wealth of Greece and not acquisitions by imports or purchases, as it is common in other Western European museums, comprises the main source of human remains, which, since the 1980s, have found a place in the permanent exhibitions of the Greek national, regional or site museums.

The chronological range of the archaeological remains, their display into particular thematic sections, the way they are presented to the audience, the reflection they have raised among archaeologists-curators demonstrate their familiarity with the current international debate on the subject. However, the current mode of

presentation reveals the museum professionals' perception of this sensitive material either as a highlight exhibit and/or work of art, or, most commonly, as a means for the most accurate recreation of the excavation environment in the museum. Is that enough? Are these display practises considered effective interpretation today? How would the displays of human remains be, if the Greek museums had better financial resources?

The data and the conclusions to be presented are the outcome of the completion of a preliminary questionnaire, which was drafted through the Department of Archaeological Museums and Collections of the Directorate of Archaeological Museums, Exhibitions and Educational Programmes, distributed to the 52 Regional and 9 Special Regional Services of the General Directorate of Antiquities and Cultural Heritage of the Hellenic Ministry of Culture and Sports.

Έλενα Γλύτση

Αρχαιολόγος-Μουσειολόγος, Διεύθυνση Αρχαιολογικών Μουσείων, Εκθέσεων και Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων, Τμήμα Αρχαιολογικών Μουσείων και Συλλογών, ΥΠΠΟΑ

Ελένη Ζγουλέτα

Αρχαιολόγος, Διεύθυνση Αρχαιολογικών Μουσείων, Εκθέσεων και Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων, Τμήμα Αρχαιολογικών Μουσείων και Συλλογών, ΥΠΠΟΑ

Ανθρώπινα κατάλοιπα στα κρατικά αρχαιολογικά μουσεία. Η σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα

Η ανακοίνωση επιχειρεί να χαρτογραφήσει την παρουσία ανθρώπινων καταλοίπων στα 230 αρχαιολογικά μουσεία της ελληνικής επικράτειας, της πολυπληθέστερης κατηγορίας μουσείων στην Ελλάδα. Το πλούσιο αρχαιολογικό τοπίο της χώρας και όχι οι εισαγωγές από το εξωτερικό ή οι αγορές, σε αντίθεση με άλλα δυτικοευρωπαϊκά μουσεία, αποτελούν την κυριότερη πηγή προέλευσης των λειψάνων που κοσμούν, από τη δεκαετία του 1980 κυρίως, τις προθήκες των ελληνικών μουσείων, περιφερειακών, εθνικών ή χώρου.

Το χρονολογικό εύρος των αρχαιολογικών αυτών καταλοίπων, η ένταξή τους σε συγκεκριμένες θεματικές ενότητες, ο τρόπος που παρουσιάζονται στο κοινό, ο προβληματισμός τον οποίο προκάλεσαν στους αρχαιολόγους-επιμελητές

καταδεικνύουν αφενός την εξοικείωση των τελευταίων με τη διεθνή βιβλιογραφία για τα κατάλοιπα, κυρίως όμως μαρτυρούν την προσήλωση τους στη θεώρηση του ιδιαίτερου αυτού υλικού άλλοτε ως κορυφαίου εκθέματος ή αντικειμένου τέχνης και άλλοτε, ομολογουμένως συχνότερα, ως μέσου για την πιστή, κατά το δυνατόν, μεταφορά του ανασκαφικού περιβάλλοντος στο μουσείο. Είναι όμως αυτό αρκετό; Συνιστά αυτή η πρακτική επαρκή ερμηνεία σήμερα; Πώς θα ήταν οι παρουσιάσεις σκελετικών καταλοίπων εάν τα οικονομικά μέσα των ελληνικών μουσείων ήταν προσφορότερα;

Οι πληροφορίες και τα συμπεράσματα που θα παρουσιαστούν είναι το αποτέλεσμα της συμπλήρωσης προκαταρκτικού ερωτη-ματολογίου που συντάχθηκε από το Τμήμα Αρχαιολογικών Μουσείων και Συλλογών της ΔΑΜΕΕΠ και διανεμήθηκε στις 52 Περιφερειακές και σε 9 Ειδικές Περιφερειακές Υπηρεσίες της Γενικής Διεύθυνσης Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς.

Angeliki Koukouvou

Dr Archaeologist, Archaeological Museum of Thessaloniki, Department of Exhibitions,
Communication and Education Department, Head of Department

Human remains as museum exhibits: The experience of the Thessaloniki Archaeological Museum

The paper presents the exhibition and documentation of human remains in the permanent and temporary exhibitions of the Archaeological Museum of Thessaloniki. The

presentation focuses on the exhibits selection, the use of the text panels and labels providing information to the visitors, the collaboration with scholars working in different fields and the public response to the exhibits, subjects that give the opportunity to discuss general issues related to interpretive and exhibition museum practices today.

Αγγελική Κουκουβού

Δρ Αρχαιολόγος, Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Εκθέσεων, Επικοινωνίας και Εκπαίδευσης, Προϊσταμένη Τμήματος

**Τα ανθρώπινα κατάλοιπα ως μουσειακά
εκθέματα: Η εμπειρία του Αρχαιολογικού
Μουσείου Θεσσαλονίκης**

Η εργασία παρουσιάζει την έκθεση και τεκμηρίωση ανθρωπίνων καταλοίπων στις μόνιμες και περιοδικές εκθέσεις του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης. Η

παρουσίαση επικεντρώνεται στην επιλογή των εκθεμάτων, τη χρήση του συνοδευτικού πληροφοριακού υλικού, τη συνεργασία με επιστήμονες διαφόρων ειδικοτήτων και την ανταπόκριση του κοινού και δίνει την ευκαιρία να συζητηθούν γενικότερα ζητήματα που σχετίζονται με τις εκθεσιακές και ερμηνευτικές μουσειακές πρακτικές σήμερα.

Dr Matt Thompson

Head Collections Curator, English Heritage, U.K.

Ghosts at Cockcrow

“**T**he dead were and are not. Their place knows them no more and is ours today... once, on this familiar spot of ground, walked other men and women, as actual as we are today, thinking their own thoughts, swayed by their own passions, but now all gone, one generation vanishing into another, gone as utterly as we ourselves shall shortly be gone, like ghosts at cockcrow.”

In this quote G.M. Trevelyan managed to capture some of the tension inherent in the excavation, understanding and display of human remains. The display and interpretation of human remains can be contentious or disturbing for some and yet for others it helps to make a powerful connection through time to the lives lived by those who came before them. The dead

may be gone and their world may have passed to us but their power to speak and to move us remains.

In this paper I will discuss some of the most recent thinking on the display of human remains and provide illustrations from the work of English Heritage at sites such as Stonehenge and St. Peter's, Barton-on-Humber, an historic containing an ossuary with the excavated remains of more than 2,500 individuals. Further to this I will include recent examples from other major heritage attractions in Great Britain. This will include ethical discussions relating to public display through exhibition; debates around the use of 3D printed remains; community engagement and the impact that large scale infrastructure projects, such as the proposed railway project High Speed 2, may have on the display and interpretation of human remains in the future.

Ghosts at Cockcrow

«Οι νεκροί υπήρχαν, δεν υπάρχουν. Ο τόπος τους δεν τους γνωρίζει πια και είναι δικός μας σήμερα... κάποτε σε αυτό το οικείο κομμάτι γης, περπατούσαν άλλοι άντρες και γυναίκες, τόσο αληθινοί όσο και εμείς σήμερα, είχαν τις δικές τους σκέψεις, επηρεάζονταν από τα δικά τους πάθη, όλα όμως τώρα έχουν χαθεί, η μια γενιά εξαφανισμένη από την άλλη, χαμένοι εντελώς όπως θα χαθούμε κι εμείς οι ίδιοι σε λίγο, σαν τα φαντάσματα στη χαραυγή».

Σε αυτό το χωρίο ο G.M. Trevelyan πέτυχε να αποδώσει μέρος της έντασης που είναι σύμφυτη με την ανασκαφή, την κατανόηση και έκθεση των ανθρωπίνων καταλοίπων. Η έκθεση και ερμηνεία των ανθρωπίνων καταλοίπων μπορεί να αμφισβητείται ή να θεωρείται δυσάρεστη από κάποιους, ενώ για άλλους βοηθάει στη δημιουργία ισχυρής σύνδεσης μέσω του χρόνου με τις ζωές εκείνων που έζησαν πριν από αυτούς. Οι νεκροί μπορεί να έχουν χαθεί και ο κόσμος τους να έχει

περάσει σε μας, όμως η δύναμή τους να μιλούν και να μας κινητοποιούν, παραμένει.

Στην εργασία αυτή θα συζητηθούν μερικές από τις πιο πρόσφατες θεωρήσεις για την έκθεση ανθρωπίνων καταλοίπων και θα παρουσιαστούν παραδείγματα από έργα του English Heritage σε θέσεις όπως το Stonehenge και το St. Peter's, Barton-on-Humber, μια ιστορική θέση που περιλαμβάνει οστεοθήκη με τα ανεσκαμμένα κατάλοιπα περισσοτέρων από 2.500 ατόμων. Επιπλέον θα αναφερθούν περιπτώσεις και άλλων σημαντικών πολιτιστικών πόλων έλξης στη Μεγάλη Βρετανία. Θα αναπτυχθούν επίσης θέματα δεοντολογίας που σχετίζονται με τη δημόσια παρουσίαση μέσω οργάνωσης εκθέσεων, θέματα σχετικά με τη χρήση 3D αναπαραγωγών καταλοίπων, σύνδεσης με κοινότητες, καθώς και οι συνέπειες που μπορεί να έχουν έργα υποδομής μεγάλης κλίμακας, όπως το προτεινόμενο σιδηροδρομικό έργο High Speed 2, στην έκθεση και ερμηνεία των ανθρωπίνων καταλοίπων στο μέλλον.

Displaying human remains in archaeological museums: The spatial construction of meaning

This paper explores the respectful display of human remains in museum exhibitions, examining in particular the role of the design of space in the challenges set by this aim. The spatial dimension is acknowledged to be a key parameter in the display of human remains, and constitutes a discrete theme in the relevant recommendations published by governmental bodies and international organisations. Questions that the paper addresses include: How is the presentation of human remains organised spatially and how is it integrated into the exhibition narrative? What are the relations of accessibility and visibility with other exhibition spaces and exhibits and how do they shape the experience of visitors? Does the spatial design contribute to the humanisation of human remains rather than their objectification

as 'scientific objects or data'? The theoretical framework of the paper is on the one hand the increased awareness in museum theory and practice of the significance of space in the construction of the exhibition meaning, and on the other the concepts of 'embodied understanding', 'multisensory learning' and 'affective distance', which have influenced contemporary exhibition strategies. With the above as background, the main part of the paper analyses, through case studies, how space plays a critical and variable role in the exhibition of human remains, which depends, it is argued, on the degree to which they are conceptualised as once living human beings. The analysis brings to the surface spatial shifts in the display of human remains, which are connected to new forms of mediation of our relation with the past, and suggest that there may be deeper and richer ways in which museums integrate human remains in their displays.

Καλή Τζώρτζη

Επικουρη Καθηγήτρια Μουσειολογίας, Πανεπιστήμιο Πατρών

Εκθέτοντας ανθρώπινα κατάλοιπα σε αρχαιολογικά μουσεία: Ο χωρικός σχηματισμός του νοήματος

Η ανακοίνωση διερευνά τη με σεβασμό και ιδιαίτερη διακριτικότητα έκθεση των ανθρωπίνων καταλοίπων σε μουσειακές εκθέσεις, εξετάζοντας ειδικά τον ρόλο του σχεδιασμού του χώρου στις προκλήσεις που θέτει αυτός ο στόχος. Η χωρική διάσταση αναγνωρίζεται ως βασική παράμετρος στην έκθεση των ανθρωπίνων καταλοίπων και αποτελεί διακριτό θέμα στις σχετικές οδηγίες που εκδίδουν κυβερνητικοί φορείς και διεθνείς οργανισμοί. Στα ερωτήματα που πραγματεύεται η ανακοίνωση περιλαμβάνονται: Πώς η παρουσίαση των ανθρωπίνων καταλοίπων οργανώνεται χωρικά και πώς εντάσσεται στην εκθεσιακή αφήγηση; Ποιες οι σχέσεις πρόσβασης και θέασης με άλλους εκθεσιακούς χώρους και εκθέματα, και πώς διαμορφώνουν την εμπειρία των επισκεπτών; Μπορεί ο χωρικός σχεδιασμός να συμβάλει περισσότερο στον εξανθρωπισμό των ανθρωπίνων καταλοίπων παρά στην

αντικειμενοποίησή τους ως «επιστημονικών αντικειμένων ή δεδομένων»; Το θεωρητικό πλαίσιο της ανακοίνωσης αποτελεί αφενός η αυξημένη συνειδητοποίηση, στη μουσειακή θεωρία και πρακτική, της σημασίας του χώρου στην κατασκευή του εκθεσιακού νοήματος, και αφετέρου οι έννοιες της «βιωματικής κατανόησης», «πολυαισθητηριακής μάθησης» και «συναισθηματικής απόστασης», οι οποίες έχουν επηρεάσει τις σύγχρονες εκθεσιακές στρατηγικές. Με τα παραπάνω ως υπόβαθρο, το κύριο μέρος της ανακοίνωσης αναλύει, μέσα από μελέτες περίπτωσης, πώς ο χώρος έχει κύριο και μεταβλητό ρόλο στις εκθέσεις ανθρωπίνων καταλοίπων, ο οποίος εξαρτάται, όπως υποστηρίζεται, από τον βαθμό στον οποίο γίνονται αντιληπτά ως άλλοτε ζωντανά ανθρώπινα όντα. Η ανάλυση φέρνει στην επιφάνεια χωρικές μεταβολές στην έκθεση ανθρωπίνων καταλοίπων, οι οποίες συνδέονται με νέες μορφές διαμεσολάβησης της σχέσης μας με το παρελθόν, και υποδηλώνουν ότι μπορεί να υπάρχουν βαθύτεροι και πλουσιότεροι τρόποι με τους οποίους τα μουσεία εντάσσουν τα ανθρώπινα κατάλοιπα στις εκθέσεις τους.

Emily Hall

Director, Barker Langham, Berlin Branch Office

WHAT REMAINS... Materiality and meaning in interpreting human remains

Whatever is left over, remains. And so a person's body, once they have died, are human remains. They exist as material – something to be disposed of or studied; and as meaning – something to be communicated, to be interpreted.

Recent decades have seen much debate around the ethics of displaying human remains within the museum. And while this ongoing dialogue is much to the credit of our field, in this paper I take a different approach. Coming from my perspective as a practicing museum interpreter, I interrogate whether the display of the materiality of human remains helps evoke meaning and tell stories.

In some cases human remains are the story – they are integral to the narrative, they inspire empathy and in themselves are a powerful

storytelling tool. Yet in others, human remains are all too raw and real. In such cases, the sheer absence of human remains sometimes imparts more meaning – their memory interpreted through other means. Within the archaeological context the lines can be less clear – human remains are still part of the story, but not always in the same way: here we have a sense of distance, scientific study, examination.

Through a series of case studies, each representing a very different museological context for the display of human remains, I examine what it is about each story that resonates with audiences and whether the display of the remains contributes to its telling. The conclusions I draw point to how the ever evolving palette of interpretive media available to museums today can not only reduce our reliance on the spectacle of human remains, but enable more informative, impactful and connective storytelling.

WHAT REMAINS... Materiality and meaning in interpreting human remains

Οτιδήποτε έχει απομείνει, παραμένει. Έτσι και το σώμα ενός ανθρώπου, μετά τον θάνατό του, αποτελεί ανθρώπινο κατάλοιπο. Παραμένει ως υλικό – κάτι το οποίο μπορεί να απορριφθεί ή να μελετηθεί. Και ως έννοια – κάτι που μπορεί να επικοινωνηθεί και να ερμηνευθεί.

Τις τελευταίες δεκαετίες έχει γίνει πολλή συζήτηση γύρω από τη δεοντολογία της έκθεσης των ανθρωπίνων καταλοίπων σε μουσεία. Και καθώς αυτός ο συνεχής διάλογος ευνοεί τον τομέα μας, σε αυτή την εργασία ακολουθείται μια διαφορετική προσέγγιση. Ορμώμενη από την οπτική που της δίνει η ενεργός ενασχόλησή της με θέματα μουσειακής ερμηνείας η ομιλήτρια θέτει το ερώτημα εάν η έκθεση της υλικότητας/υλικής υπόστασης των ανθρωπίνων καταλοίπων συμβάλλει και στην αφήγηση ιστοριών.

Σε μερικές περιπτώσεις τα ανθρώπινα κατάλοιπα είναι η ιστορία - είναι αναπόσπαστο μέρος της αφήγησης, προκαλούν συναισθήματα και τα ίδια αποτελούν ισχυρό εργαλείο αφήγησης ιστοριών.

Σε άλλες όμως περιπτώσεις, αποτελούν ένα θέαμα σκληρό αλλά αληθινό. Σε τέτοιες περιπτώσεις, η πλήρης απουσία ανθρωπίνων καταλοίπων μερικές φορές προσδίδει περισσότερο νόημα – η μνήμη τους αποδίδεται με άλλα μέσα. Στο αρχαιολογικό πλαίσιο οι γραμμές μπορεί να είναι λιγότερο σαφείς – τα ανθρώπινα κατάλοιπα είναι ακόμα μέρος της ιστορίας αλλά όχι πάντοτε με τον ίδιο τρόπο: εδώ έχουμε μια αίσθηση απόστασης, επιστημονικής μελέτης και εξέτασης.

Μέσω μιας σειράς μελετών περίπτωσης που η καθεμία αντιπροσωπεύει ένα πολύ διαφορετικό μουσειολογικό περιβάλλον για την έκθεση ανθρωπίνων καταλοίπων, εξετάζεται ποια είναι η κάθε ιστορία η οποία δημιουργείται με το κοινό και αν η έκθεση των καταλοίπων συμβάλλει στην αφήγηση ιστοριών. Τα συμπεράσματα στα οποία καταλήγει η ομιλία αφορούν στο πώς η συνεχώς μεταβαλλόμενη παλέτα ερμηνευτικών μέσων που είναι διαθέσιμα στα μουσεία σήμερα μπορεί να μην περιορίζει τη δυνατότητα θέασης ανθρωπίνων καταλοίπων, αλλά να παρέχει τη δυνατότητα αφήγησης πιο κατατοπιστικών, εποικοδομητικών και συνεκτικών ιστοριών.

Shirin Frangoul-Brückner

Founding Partner/Managing Director Atelier Brückner GmbH

Making objects talk:

Displaying human remains – Context, Concept, Creation

The display of human remains is always under discussion and besides the fact that every museum has its own strategy on the display of these sensitive objects, ATELIER BRÜCKNER is often facing the challenge of finding a careful and respectful approach related to the exhibition design of remains. In the context of this paper, there will be presented the different approaches on the display of human remains which ATELIER

BRÜCKNER has applied to different museums. In addition, there will be some reflection on the results of these design solutions.

With more than 100 worldwide projects and around 120 full-time professionals, ATELIER BRÜCKNER has an extensive experience in designing exhibitions for museums around the world. Among the ATELIER's highlights are the Grand Egyptian Museum in Cairo, the Ethnographic Museums in Geneva and Cologne, as well as the SMAC State Archaeology Museum in Chemnitz and the Archaeological Museum in Herne.

Shirin Frangoul-Brückner

Ιδρυτικό στέλεχος/Διευθύνουσα Σύμβουλος του Atelier Brückner GmbH, Γερμανία

Making objects talk:

Displaying human remains – Context, Concept, Creation

Η έκθεση ανθρωπίνων καταλοίπων είναι θέμα σε διαρκή συζήτηση και παρότι κάθε μουσείο έχει τη δική του στρατηγική στην έκθεση αυτών των ευαίσθητων αντικειμένων, το Atelier BRÜCKNER συχνά έρχεται αντιμέτωπο με την πρόκληση εύρεσης μιας προσεκτικής και με σεβασμό προσέγγισης όσον αφορά τον σχεδιασμό έκθεσης αυτών των καταλοίπων. Στο πλαίσιο αυτής της εργασίας θα παρουσιαστούν προσεγγίσεις έκθεσης ανθρωπίνων καταλοίπων

που έχει εφαρμόσει το Atelier BRÜCKNER σε διάφορα μουσεία. Επιπλέον, θα επιχειρηθεί μια αποτίμηση των σχεδιαστικών λύσεων.

Με πάνω από 100 διεθνή έργα και περίπου 120 επαγγελματίες στο δυναμικό του, το Atelier BRÜCKNER διαθέτει τεράστια εμπειρία στον σχεδιασμό εκθέσεων σε μουσεία διεθνώς. Στα σημαντικά του έργα περιλαμβάνονται το Grand Egyptian Museum στο Κάιρο, τα Εθνογραφικά μουσεία της Γενεύης και Κολωνίας, όπως και το Κρατικό Αρχαιολογικό Μουσείο στο Chemnitz (SMAC) και το Αρχαιολογικό Μουσείο της Herne (Γερμανία).

Constantina Kallintzi

Dr Archaeologist, Ephorate of Antiquities of Xanthi, Hellenic Ministry of Culture and Sports,
Director

Human Remains in the Museum of Abdera. Display and visitors approach

In the theme session “Burial Customs” of the Archaeological Museum of Abdera, one can see in display representations of graves from the cemetery of Abdera which include the skeletal remains and grave offerings exactly as they were found. The exhibits are from three burials: two men and a woman, dating to 4th, 3rd and 2nd century B.C.

The purpose of these representations falls within the attempt to demonstrate funeral practices, the state of bones’ and objects’ preservation and the reasons of differentiation in these issues as well as their excavation process followed by subsequent conservation and study. The aim is these representations to be communicated through the overview of ancient

graves, the contents of which cause the visitors’ awe and admiration.

The display has been designed and implemented under the authority of the Director of the Ephorate then D. Triantafyllos and the participation of the archaeologists C. Kallintzi and D. Terzopoulou and the architect N. Soulakis.

The display of human remains has from the beginning drawn public’s attention and in certain case monopolised interest, being finally the most “popular” exhibit of the museum among students as well as adults. Both these age groups consider this type of grave finds’ presentation positive for a number of reasons including provoking of various emotions, fostering critical reflection, through which these specific aspects of past’s knowledge will also lead to its understanding and interpretation.

Κωνσταντίνα Καλλιντζή

Δρ Αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Ξάνθης, ΥΠΠΟΑ, Διευθύντρια

Ανθρώπινα κατάλοιπα στο μουσείο Αβδήρων. Έκθεση και πρόσληψη από τον επισκέπτη

Στην ενότητα «Ταφικά Έθιμα» του αρχαιολογικού μουσείου Αβδήρων εκτίθενται αναπαραστάσεις τάφων από το νεκροταφείο των Αβδήρων, στις οποίες παρουσιάζονται τα σκελετικά κατάλοιπα και τα κτερίσματα όπως ακριβώς βρέθηκαν. Πρόκειται για τρεις τάφους: δύο ανδρών και μίας γυναίκας, που χρονολογούνται στον 4ο, 3ο και 2ο αιώνα π.Χ.

Ο σκοπός των αναπαραστάσεων σχετίζεται με την προσπάθεια να αποδοθεί ο τρόπος ενταφιασμού, ο βαθμός διατήρησης των οστών και των αντικειμένων και οι αιτίες της διαφοροποίησης, καθώς και η ανασκαφική διαδικασία με τη συνακόλουθη συντήρηση και μελέτη του υλικού. Στοχεύει στην πρόσληψη των παραστάσεων αυτών μέσω της συνολικής εικόνας των αρχαίων τάφων, αλλά και του δέους που

προκαλεί στον επισκέπτη το περιεχόμενό τους.

Η έκθεση σχεδιάστηκε και υλοποιήθηκε υπό τη διεύθυνση του τότε Προϊσταμένου της Εφορείας Δ. Τριαντάφυλλου με τη συμμετοχή των αρχαιολόγων Κ. Καλλιντζή και Δ. Τερζοπούλου και του αρχιτέκτονα-μηχανικού Ν. Σουλάκη.

Η θεματική ενότητα με τα ανθρώπινα κατάλοιπα από την αρχή συγκέντρωσε την προσοχή, πολλές φορές μάλιστα μονοπώλησε το ενδιαφέρον και κατέληξε να αποτελεί το πιο «δημοφιλές» τμήμα του μουσείου, τόσο για το μαθητικό κοινό, όσο και για τους ενήλικες επισκέπτες. Και οι δύο ηλικιακές ομάδες βρίσκουν θετική τη με αυτόν τον τρόπο παρουσίαση των ταφικών ευρημάτων για μια σειρά λόγων που περιλαμβάνουν την πρόκληση ποικίλων συναισθημάτων, την παραγωγή κριτικής σκέψης και την προσφορά μέσα από αυτά ιδιαίτερων πτυχών γνώσης του παρελθόντος που θα οδηγήσουν στην κατανόηση και ερμηνεία του.

Jelena Bekvalac

Curator of Human Osteology, Museum of London, Centre for Human Bioarchaeology, U.K.

Remembering the dead: The display of human skeletal remains

The archaeologically derived human skeletal collections curated at the Museum of London are a unique collection of stratified human remains from one city covering over 2,000 years of the history of London. The skeletal remains provide a means not only of an insight to them as individuals and the times they lived in but also a means of remembering them. How should such information be shared with the public and should that in part be public display? The public have long had a fascination with people from the past, wanting to know more about them and with the display of human skeletal remains not being an unusual occurrence within museums. Human skeletal remains are an emotive and

powerful interpretive method, with the question of displaying them an ongoing area of debate. The Museum of London within its galleries does include the display of human remains, carries out surveys asking the public their views on display and has shown major exhibitions where human skeletons have been the main focus. The museum has played an important role with the exhibitions it has shown, in demonstrating the importance of the context of the display of human skeletal remains and how they contribute to the interpretive narrative. In recent years with exhibition displays there has been more reflection upon context, ethical considerations and the potential for other applications to be used for display either in conjunction with the physical human remains or in place of them.

Jelena Bekvalac

Επιμελήτρια Ανθρώπινης Οστεολογίας, Μουσείο του Λονδίνου, Κέντρο Ανθρώπινης Βιοαρχαιολογίας, Ηνωμένο Βασίλειο

Remembering the dead: The display of human skeletal remains

Τα ανθρώπινα κατάλοιπα αρχαιολογικής προέλευσης που διαχειρίζεται το Μουσείο του Λονδίνου είναι μια μοναδική συλλογή ανθρωπίνων καταλοίπων σε διαστρωμάτωση (ποικίλων χρονικών φάσεων) από μία μόνο πόλη, τα οποία καλύπτουν πάνω από 2.000 χρόνια ιστορίας του Λονδίνου. Τα σκελετικά κατάλοιπα δεν αποτελούν μόνο το μέσο που μας οδηγεί στις προσωπικότητες που αυτά κάποτε υπήρξαν και στις εποχές που έζησαν αλλά είναι και ο τρόπος για να τους θυμόμαστε. Πώς τέτοιου τύπου πληροφορίες μπορούν να μεταδοθούν στο κοινό; Θα μπορούσαν αυτά να είναι εν μέρει δημόσια εκθέματα;

Το κοινό δείχνει από παλιά να γοητεύεται από ανθρώπους του παρελθόντος, θέλοντας να γνωρίσει περισσότερα για αυτούς, ενώ η έκθεση ανθρωπίνων σκελετικών καταλοίπων δεν είναι ασύνηθες συμβάν στα μουσεία.

Τα ανθρώπινα σκελετικά κατάλοιπα είναι μια βιωματική (συγκινησιακή) και ισχυρή ερμηνευτική μέθοδος, με το ερώτημα βέβαια αν αυτά πρέπει να εκτίθενται να μένει ανοικτό. Το Μουσείο του Λονδίνου στις αίθουσές του περιλαμβάνει έκθεση ανθρωπίνων καταλοίπων, διενεργεί έρευνες κοινού ζητώντας την άποψή του για την έκθεση αυτή και έχει οργανώσει σημαντικές εκθέσεις στις οποίες οι άνθρωποι σκελετοί έχουν αποτελέσει το επίκεντρο. Το μουσείο έχει διαδραματίσει σημαντικό ρόλο με τις εκθέσεις που έχει οργανώσει καταδεικνύοντας τη σημασία του πλαισίου της έκθεσης ανθρωπίνων σκελετικών καταλοίπων και του τρόπου με τον οποίον αυτά συμβάλλουν στην ερμηνευτική αφήγηση. Τα τελευταία χρόνια με την έκθεσή τους έχει υπάρξει μεγαλύτερος προβληματισμός όσον αφορά στο πλαίσιο, στη δεοντολογία και στη δυνατότητα χρήσης άλλων εφαρμογών προς έκθεση είτε σε συνδυασμό με τα ίδια τα ανθρώπινα κατάλοιπα είτε στη θέση αυτών.

Ioannis Kompatsiaris

Senior Researcher and Deputy Director of ITI/CERTH, Centre for Research and Technology Hellas, Information Technologies Institute, Multimedia Knowledge and Social Media Analytics Laboratory

Eleftherios Anastasovitis

Research Assistant, Centre for Research and Technology Hellas, Information Technologies Institute, Multimedia Knowledge and Social Media Analytics Laboratory

Experiencing the impossible through virtual and augmented reality

The rapid advancement in the field of new technologies provides additional opportunities in all areas of our daily lives. Augmented reality applications incorporate new forms of information representation in the physical space, such as animated 3D graphics, enhancing knowledge about an object, exhibit, and concept. Virtual reality technologies provide a high degree of immersion, safely transporting the user in space and time. With perfectly natural movements of his hands, at the finger level, he touches and curates digitised 3D objects textured with photo-realistic materials. Digital museology provides the proper framework within which a virtual museum is designed and developed to exhibit collections of digitised human remains and archaeological

finds that are impossible to communicate with public, due to lack of physical space. Serious games interconnect spaces, objects, characters and concepts through educational scenarios where the user, as a protagonist, lives virtual reality experiences in an impressive way. Starting from visiting a virtual museum and observing a skeleton, stories can be developed that relate to the subject and the objects of the burial. Could the user be actively involved in the funeral procession of the “Princess” of the ancient city of Thessaloniki, or in the tragic story of the “Desmotes” of Faliro? The Multimedia Knowledge and Social Media Analytics Laboratory of ITI/CERTH, presents new trends and opportunities on the issue of contemporary ways of communicating human remains to the public, through the use of new technologies as interpretive media in museum exhibitions.

Δρ Ιωάννης Κομποτσιάρης

Ερευνητής Α', Αναπληρωτής Διευθυντής, Εθνικό Κέντρο Έρευνας και Τεχνολογικής Ανάπτυξης, Ινστιτούτο Τεχνολογιών Πληροφορικής και Επικοινωνιών, Εργαστήριο Γνώσης Πολυμέσων και Ανάλυσης Κοινωνικών Δικτύων

Ελευθέριος Αναστασοβίτης

Βοηθός Έρευνας, Εθνικό Κέντρο Έρευνας και Τεχνολογικής Ανάπτυξης, Ινστιτούτο Τεχνολογιών Πληροφορικής και Επικοινωνιών, Εργαστήριο Γνώσης Πολυμέσων και Ανάλυσης Κοινωνικών Δικτύων

Βιώνοντας το ανέφικτο μέσω της εικονικής και επαυξημένης πραγματικότητας

Η ραγδαία πρόοδος στον χώρο των νέων τεχνολογιών παρέχει πρόσθετες δυνατότητες σε όλους τους τομείς της καθημερινότητάς μας. Οι εφαρμογές επαυξημένης πραγματικότητας ενσωματώνουν στον φυσικό χώρο νέες μορφές αναπαράστασης της πληροφορίας, όπως τα τρισδιάστατα γραφικά με εμψύχωση, ενισχύοντας τη γνώση γύρω από ένα αντικείμενο, έκθεμα, έννοια. Οι τεχνολογίες εικονικής πραγματικότητας παρέχουν υψηλό βαθμό εμβύθισης (immersion), μεταφέροντας τον χρήστη με ασφάλεια στον χώρο και τον χρόνο. Με απόλυτα φυσικές κινήσεις των χεριών του, σε επίπεδο δακτύλων, αγγίζει και περιεργάζεται ψηφιοποιημένα τρισδιάστατα αντικείμενα επενδυμένα με φωτο-ρεαλιστικές υφές και υλικά. Η ψηφιακή μουσειολογία διασφαλίζει το ορθό πλαίσιο, εντός του οποίου σχεδιάζεται και αναπτύσσεται ένα εικονικό μουσείο, όπου θα εκτίθενται συλλογές από ψηφιοποιημένα ανθρώπινα κατάλοιπα και αρχαιολογικά

ευρήματα, τα οποία λόγω έλλειψης φυσικού χώρου, είναι αδύνατο να επικοινωνήσουν με το κοινό. Τα παιχνίδια σοβαρού σκοπού, διασυνδέουν χώρους, αντικείμενα, χαρακτήρες και έννοιες, μέσω εκπαιδευτικών σεναρίων, όπου ο χρήστης ως πρωταγωνιστής βιώνει με εντυπωσιακό τρόπο τις εμπειρίες εικονικής πραγματικότητας. Με αφετηρία την επίσκεψη σε ένα εικονικό μουσείο και την παρατήρηση ενός σκελετού, μπορούν να αναπτυχθούν ιστορίες οι οποίες σχετίζονται με το υποκείμενο και τα αντικείμενα της ταφής. Θα μπορούσε ο χρήστης να συμμετέχει ενεργά στη νεκρική τελετή της «Πριγκίπισσας» της αρχαίας πόλης της Θεσσαλονίκης, ή στην τραγική ιστορία των «Δεσμωνών» του Φαλήρου; Το Εργαστήριο Γνώσης Πολυμέσων και Ανάλυσης Κοινωνικών Δικτύων του ΙΠΤΗΛ/ΕΚΕΤΑ παρουσιάζει τις νέες τάσεις και ευκαιρίες σχετικά με το ζήτημα των σύγχρονων τρόπων επικοινωνίας των πληροφοριών του υλικού των ανθρωπίνων καταλοίπων στο κοινό μέσω της χρήσης νέων τεχνολογιών ως ερμηνευτικών μέσων σε μουσειακές εκθέσεις.

Anastasia Lazaridou

Anastasia Lazaridou studied History and Archaeology at the Aristotle University of Thessaloniki. She completed her post graduate studies in Byzantine Archaeology and received a PhD degree with excellence on the History of Byzantine Art from the “Université Paris I – Panthéon – Sorbonne.

During her tenure at the Hellenic Ministry of Culture and Sports and as a Curator of Antiquities, she served successively various Ephorates of Antiquities (Veroia, Kavala), the Directorate of Byzantine and Post Byzantine Monuments – Department of Museums, and the Byzantine and Christian Museum, where she worked for a long time.

From 2000 to 2010, she participated in the reorganisation and display of the collections of the Byzantine and Christian Museum, being responsible for the scholarly curatorship of the redisplay of the Post Byzantine Collections of the Museum (thematic sector “From Byzantium to the Modern Era”). She has also proposed and curated a great number of archaeological exhibitions at the Byzantine Museum, in Greece and abroad, as well as exhibitions focusing on the dialogue and the reception of Byzantine art by modern and contemporary art.

She has served as Director at the Byzantine and Christian Museum (2012-2014) and as an Ephor (Director) at the Ephorate of Antiquities of Eastern Attica (2014-2018). In 2018, she was appointed as Director at the Directorate of Archaeological Museums, Exhibitions and Educational Programmes, a position she still holds. Her research interests and her publications focus on the study of Post Byzantine painting, the history of museums and museum collections and public archaeology. She has edited several exhibition catalogues and conference proceedings. She is currently a Full Member of the Council of Museums of the Hellenic Ministry of Culture. She served as Vice President at the Hellenic National Committee of ICOM (2015-2018). She received an honorary distinction by the French Ministry of Culture.

Chryssa Bourbou

Dr Chryssa Bourbou is a bioarchaeologist in the Ephorate of Antiquities of Chania (Hellenic Ministry of Culture and Sports). Since 2016, she has held a position as postdoctoral researcher in the University of Fribourg in Switzerland for the study of childhood in Roman times. She has published articles on the study of archaeological populations from Classical to Byzantine periods in scientific journals and collective volumes and she is the author of the research monographs *The People of Early Byzantine Eleutherna and Messene (6th-7th centuries A.D.): A Bioarchaeological Approach* (2004), *Health and Disease in Byzantine Crete (7th-12th centuries AD)* (2010) and co-

editor of the volume *New Directions in the Skeletal Biology of Greece*, OWLS volume 1 (2009). She has presented her research results as an invited speaker in conferences and the public and she has taught the subject of Bioarchaeology at the University of the Aegean and the University of Fribourg. Her main research interests include the bioarchaeological study of archaeological populations from Greece, with emphasis on childhood and the application of chemical analysis of stable isotopes for the investigation of nutrition and the patterns of breastfeeding and weaning.

Stavros Yangazoglou

Graduate of the Faculty of Theology of the Aristotle University in Thessaloniki, where he also received his postgraduate and doctoral titles, with specialisation in systematic theology. He also studied ecumenical theology at the Institut Oecuménique de Bossey (Geneva), medieval philosophy and theology at Fribourg in Switzerland. For a number of years he taught in the secondary education and served as a consultant at the Hellenic Ministry of Education, Research and Religious Affairs with primary responsibility the subject of Religious Studies in Education. He has taught in the Faculty of Theology of the Aristotle University in Thessaloniki, at the Hellenic Open University, in Athens and as a visiting Professor at the Theology School of the University of Belgrade. In 2017 he was elected Assistant Professor of Dogmatics, Faculty of Theology, Department of Theology, National and Kapodistrian University of Athens. He is a member of the Académie Internationale des Sciences Religieuses, the International Association of Orthodox Dogmatic Theologians and the Society of Ecclesiastical and Canon Law.

He is the author of books as well as of 180 articles of educational and theological nature and he has published studies in various journals, conference proceedings and collective volumes in Greek, French, English, Italian and Serbian.

Sofia Voutsaki

Sofia Voutsaki studied history and archaeology at the University of Athens and did her PhD thesis at the University of Cambridge, under the supervision of Prof. Lord Renfrew. She has been a Lecturer in the Department of Classics in Cambridge, and since 2011 she is Professor of Greek Archaeology in Groningen. Her main research interest is mortuary theory and the interpretation of burial practices, both in the Middle and Late Helladic periods and in the ancient world. She is also interested in the use of new analytical methods for the study of burial assemblages (e.g. osteoarchaeology, stable isotope analysis and ancient DNA analysis). She directed the Middle Helladic Argolid Project, in which

Αναστασία Λαζαρίδου

Η Αναστασία Λαζαρίδου σπούδασε Ιστορία-Αρχαιολογία στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Ολοκλήρωσε τις μεταπτυχιακές σπουδές της στη Βυζαντινή Αρχαιολογία και έλαβε διδακτορικό τίτλο (με άριστα) στην Ιστορία Βυζαντινής Τέχνης από το Πανεπιστήμιο Paris I –Panthéon – Sorbonne.

Στο Υπουργείο Πολιτισμού υπηρέτησε διαδοχικά, ως επιμελήτρια αρχαιοτήτων, σε Εφορείες Αρχαιοτήτων (Βέροια, Καβάλα), στη Διεύθυνση Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μνημείων – Τμήμα Μουσείων και, επί σειρά ετών, στο Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο.

Από το 2000 έως το 2010 συμμετείχε στην αναδιοργάνωση και επανέκθεση των συλλογών του Βυζαντινού και Χριστιανικού Μουσείου και είχε την επιστημονική ευθύνη ενός μεγάλου μέρους της επανέκθεσης των μεταβυζαντινών συλλογών του Μουσείου υπό τον τίτλο «Από το Βυζάντιο στη Νεότερη εποχή». Έχει προτείνει και επιμεληθεί σημαντικές αρχαιολογικές εκθέσεις στο Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο, στην Ελλάδα και στο εξωτερικό καθώς και εκθέσεις διαλόγου και πρόσληψης της βυζαντινής τέχνης, στη νεότερη και σύγχρονη τέχνη.

Διευθύντρια στο Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο (2012-2014), Έφορος Αρχαιοτήτων στην Εφορεία Αρχαιοτήτων Ανατολικής Αττικής (2014-2018) και από το 2018 και εξής Διευθύντρια στη Διεύθυνση Αρχαιολογικών Μουσείων, Εκθέσεων και Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων.

Οι μελέτες και τα άρθρα της εστιάζονται στη μελέτη της μεταβυζαντινής ζωγραφικής, στην Ιστορία των μουσείων και των μουσειακών συλλογών, στη δημόσια αρχαιολογία. Έχει επιμεληθεί επιστημονικούς καταλόγους εκθέσεων και Πρακτικά Συνεδρίων. Μέλος του Συμβουλίου Μουσείων του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού, Αντιπρόεδρος του Ελληνικού Τμήματος του ICOM (2015-2018). Έχει λάβει τιμητική διάκριση από το Υπουργείο Πολιτισμού της Γαλλίας.

Χρύσα Μπούρμπου

Η Δρ Χρύσα Μπούρμπου είναι βιοαρχαιολόγος στην Εφορεία Αρχαιοτήτων Χανίων (Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού). Από το 2016 κατέχει θέση ως μεταδιδακτορική ερευνήτρια στο Πανεπιστήμιο του Φρίμπουργκ (Ελβετία) για τη μελέτη της παιδικής ηλικίας κατά τη ρωμαϊκή περίοδο. Έχει δημοσιεύσει άρθρα πάνω στη μελέτη αρχαιολογικών πληθυσμών από την κλασική ως τη βυζαντινή περίοδο σε επιστημονικά περιοδικά και συλλογικούς τόμους και είναι συγγραφέας των μονογραφιών *The People of Early Byzantine Eleutherna and Messene (6th-7th centuries A.D.): A Bioarchaeological Approach* (2004), *Health and Disease in Byzantine Crete (7th-12th centuries AD)* (2010) και συν-επιμελήτρια του τόμου *New Directions in the Skeletal Biology of Greece*, OWLS volume 1 (2009). Έχει παρουσιάσει τα αποτελέσματα ερευνών ως προσκεκλημένη ομιλήτρια, σε συνέδρια και στο ευρύ κοινό, και έχει διδάξει το αντικείμενο

της βιοαρχαιολογίας στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου και στο Πανεπιστήμιο του Fribourg. Τα κύρια ερευνητικά της ενδιαφέροντα περιλαμβάνουν τη βιοαρχαιολογική μελέτη αρχαιολογικών πληθυσμών από την Ελλάδα με έμφαση στην παιδική ηλικία και στην εφαρμογή της χημικής ανάλυσης σταθερών ισotόπων για τη διερεύνηση της διατροφής και των μοτίβων θηλασμού και απογαλακτισμού.

Σταύρος Γιαγκάζογλου

Πτυχιούχος του Τμήματος Θεολογίας της Θεολογικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και κάτοχος μεταπτυχιακού και διδακτορικού τίτλου σπουδών της παραπάνω Σχολής, με ειδίκευση στον συστηματικό κλάδο. Σπούδασε επίσης οικουμενική θεολογία στη Γενεύη (Institut Oecuménique de Bossey), μεσαιωνική θεολογία και φιλοσοφία στο Πανεπιστήμιο του Fribourg στην Ελβετία. Επί σειρά ετών δίδαξε στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, ενώ υπηρέτησε το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων και από τη θέση του συμβούλου με κύρια αρμοδιότητα το μάθημα των Θρησκευτικών στην Εκπαίδευση. Δίδαξε στο Τμήμα Θεολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο και ως επισκέπτης-καθηγητής στη Θεολογική Σχολή του Πανεπιστημίου του Βελιγραδίου. Το 2017 εξελέγη Επίκουρος Καθηγητής της Δογματικής στο Τμήμα Θεολογίας του ΕΚΠΑ. Είναι μέλος της Académie Internationale des Sciences Religieuses, της International Association of Orthodox Dogmatic Theologians και της Εταιρείας Εκκλησιαστικού και Κανονικού Δικαίου.

Έχει συγγράψει περί τα 180 παιδαγωγικά και θεολογικά άρθρα και έχει δημοσιεύσει μελέτες σε διάφορα περιοδικά, πρακτικά συνεδρίων και συλλογικούς τόμους στην ελληνική, γαλλική, αγγλική, ιταλική και σερβική γλώσσα.

Σοφία Βουτσάκη

Η Σοφία Βουτσάκη σπούδασε Ιστορία και Αρχαιολογία στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών και εκπόνησε τη διδακτορική της διατριβή στο Πανεπιστήμιο του Cambridge, με επίσημη καθοδήγηση του καθηγητή Lord Renfrew. Εργάστηκε επί δέκα χρόνια στο Τμήμα Κλασικών Σπουδών στο Cambridge, ενώ από το 2011 είναι Τακτική Καθηγήτρια στην Έδρα Ελληνικής Αρχαιολογίας στο Πανεπιστήμιο του Groningen. Ασχολείται κυρίως με την ερμηνεία των ταφικών πρακτικών της Μέσης και Ύστερης Εποχής του Χαλκού στην ηπειρωτική Ελλάδα και των ελληνορωμαϊκών χρόνων. Ενδιαφέρεται επίσης για τη χρήση νέων επιστημονικών μεθόδων στη μελέτη των ταφικών εθίμων (π.χ. οστεοαρχαιολογία, ανάλυση σταθερών ισotόπων και αρχαίου DNA). Διεύθυνε το ερευνητικό πρόγραμμα για τη Μεσοελλαδική Αργολίδα, που εφάρμοσε συστηματικά και σε μεγάλη κλίμακα αυτές τις νέες μεθόδους, και είναι τώρα υπεύθυνη για την ανασκαφή, μελέτη και δημοσίευση του πρώιμου Μυκηναϊκού νεκροταφείου στον Άγιο Βασίλειο Λακωνίας. Τέλος, ενδιαφέρεται και για την ιστορία της αρχαιολογίας,

she applied these new methods on a large scale, and is now responsible for the excavation, study and publication of the early Mycenaean cemetery in Ayios Vasileios, Laconia. Finally, she is also interested in the history of archaeology, the attitudes to the past in modern Greece and the presentation of archaeological research to the public.

Anna Lagia

Anna Lagia is a Research Associate at the Department of Biological Anthropology of the University of Freiburg. She holds a BSc in Biology from the University of Athens and an MSc in Osteology, Palaeopathology and Funerary Archaeology from the University of Bradford. She has worked on the foundation of a modern reference human skeletal collection for Greek populations and has conducted bioarchaeological investigations in many historic and prehistoric sites in Greece. She is particularly interested in the investigation of the socioeconomic, political and ecological factors that shape human lifeways. She has written on the history of bioarchaeology in Greece and has published in scientific journals and edited volumes on palaeopathology, taphonomy and mortuary behavior, diet and health.

Andreas Kapetanios

Andreas Kapetanios is Assistant Professor teaching Classical Archaeology and Spatial Archaeology at the Department of History in the Ionian University. He read for his PhD at the University of Cambridge, worked as a member of the Greek Archaeological service for seventeen years, conducted extensive excavation and survey fieldwork, mainly in East Attica and the Saronic Gulf, surveys and regional archaeological and ethnoarchaeological fieldwork in the Aegean and the Ionian, some of them ongoing, participating also in interdisciplinary national and international research projects. His main field of research is the fusion of all perceived dimensions of historical landscapes (productive, habitation, ritual, political, etc), among which, the bio-social qualities of a mortuary landscape.

Marlen Mouliou

Marlen Mouliou is Assistant Professor of Museology at the National and Kapodistrian University of Athens (Department of History and Archaeology) and a member of the Special Interdepartmental Committee of the Postgraduate Programme in Museums Studies, NKUA. She is also responsible for the Public Archaeology Activities organized in the context of the university excavation project in Marathon.

Since 2016, she has been a member of the Panel of Judges for the European Museum of the Year Award and

Vice-Chair of the European Academic Heritage Network (UNIVERSEUM). From 2010 to 2016, she has served as Secretary and Chair of the International Committee for the Collections and Activities of Museums of Cities (ICOM-CAMOC).

She has worked as an archaeologist-museologist at the Hellenic Ministry of Culture (Directorate of Museums, Exhibitions and Educational Programmes) (1997-2013). Her research focuses on museums and their social value, museum history, material culture, museum archaeology, city museum policies and urban narratives, participatory museum interpretation, historic house museums, university museums, museum professionalism and training, museum accreditation, archaeological ethnographies and local communities. She studied Archaeology and History of Art at NKUA and Museology (MA, PhD) at the School of Museum Studies, University of Leicester, U.K.

She is founding member of the Scientific Committee of the scientific journal *Tetradia Mouseiologias* [Museological Notes] and of the journal CAMOCnews.

Daniel Antoine

Daniel Antoine is the British Museum's Curator of Bioarchaeology, with responsibility for the Museum's human remains. Before joining the Museum in 2009, Daniel was a Leverhulme Trust (2006-2009) and Wellcome Trust Research (2002-2005) at the Institute of Archaeology, University College London, where he gained his PhD in 2001. His work has focused on developing new methods to investigate past human biology and the ancient drivers of disease using dental and skeletal tissues as indicators of age, disease, growth and development. His research interests are in the curation of human remains, bioarchaeology, the study of mummies and dental anthropology. He has balanced academic research and publishing with delivering highly successful research led exhibitions and gallery displays at the British Museum and around the world, pioneering new CT scanning and 3D visualisation methods to analyse mummified remains (e.g. Ancient Lives, New Discoveries). He is an Honorary Senior Research Associate at the Institute of Archaeology, University College London, and the President of the Dental Anthropology Association.

Reine-Marie Bérard

Reine-Marie Bérard is a Junior Researcher at the French National Centre for Scientific Research (CNRS), member of the Centre Camille Jullian (UMR 7299). Former scientific member of the French School at Rome (2014-2017) and alumnus of the Ecole Normale Supérieure (Paris), she defended her PhD in Archaeology at Paris 1-Panthéon Sorbonne University in 2014. Combining

την πρόσληψη του παρελθόντος στη σύγχρονη Ελλάδα και την παρουσίαση των πορισμάτων της αρχαιολογικής έρευνας στο κοινό.

Άννα Λάγια

Η Άννα Λάγια είναι επιστημονική συνεργάτης του Τμήματος Βιολογικής Ανθρωπολογίας στο Πανεπιστήμιο του Freiburg. Σπούδασε βιολογία στο Πανεπιστήμιο Αθηνών (BSc) και Οστεολογία, Παλαιοπαθολογία και ταφική αρχαιολογία στο Πανεπιστήμιο του Μπράντφορντ (MSc). Έχει ασχοληθεί με τη θεμελίωση σύγχρονης σκελετικής συλλογής αναφοράς για ελληνικούς πληθυσμούς και τη βιοαρχαιολογική μελέτη ταφικών συνόλων από ιστορικές και προϊστορικές θέσεις του ελληνικού χώρου. Την ενδιαφέρει ιδιαίτερα η αναζήτηση μέσω της βιοαρχαιολογίας, των κοινωνικοοικονομικών, πολιτικών και οικολογικών συντεταγμένων που προσδιορίζουν διαφορετικούς τρόπους ζωής. Έχει γράψει για τη βιοαρχαιολογία στην Ελλάδα και έχει δημοσιεύσει σε επιστημονικά περιοδικά και συλλογικούς τόμους σε θέματα ταφονομίας και ταφικής συμπεριφοράς, παλαιοπαθολογίας, υγείας και διατροφής.

Ανδρέας Καπετάνιος

Ο Ανδρέας Καπετάνιος είναι Επίκουρος Καθηγητής στο Τμήμα Ιστορίας του Ιονίου Πανεπιστημίου όπου διδάσκει Κλασική Αρχαιολογία και Αρχαιολογία του Χώρου. Υπήρξε μέλος της Ελληνικής Αρχαιολογικής Υπηρεσίας για δεκαεπτά χρόνια, διενεργώντας ανασκαφικές και επιφανειακές έρευνες κυρίως στην Ανατολική Αττική και τον Σαρωνικό κόλπο. Διεξήγαγε και διεξάγει αρχαιολογικές και εθνοαρχαιολογικές έρευνες στο Αιγαίο και το Ιόνιο, συμμετέχοντας σε διεπιστημονικά ελληνικά και διεθνή ερευνητικά προγράμματα. Το κύριο ερευνητικό του ενδιαφέρον εστιάζεται στην αποκωδικοποίηση του τρόπου σύμφυσης στον χώρο, των διαφόρων διαστάσεων του ιστορικού τοπίου (παραγωγικού, οικιστικού, τελετουργικού, πολιτικού κλπ). Ανάμεσά τους σημαντικό πεδίο παρατήρησης αποτελούν τα βιο-κοινωνικά χαρακτηριστικά του ταφικού τοπίου.

Μάρλεν Μούλιου

Η Μάρλεν Μούλιου είναι Επίκουρη Καθηγήτρια Μουσειολογίας στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών (ΕΚΠΑ). Είναι μέλος της Ειδικής Διατμηματικής Επιτροπής του Διατμηματικού Προγράμματος Μουσειακών Σπουδών του ΕΚΠΑ καθώς και διδάσκουσα σε αυτό από το 2003. Είναι επίσης συντονίστρια των μουσειοπαιδαγωγικών δράσεων που πλαισιώνουν την Πανεπιστημιακή Ανασκαφή του Τμήματος στη θέση Πλάσι του Μαραθώνα. Από το 2016 είναι μέλος της Κριτικής Επιτροπής του European Museum of the Year Award και Αναπληρώτρια Πρόεδρος του UNIVERSEUM European Heritage Network. Από το 2010 έως το 2016 διατέλεσε Γραμματέας και Πρόεδρος της Διεθνούς Επιτροπής Συλλογών και Δράσεων

των Μουσείων Πόλεων (ICOM-CAMOC). Για πολλά χρόνια (1997-2013) εργάστηκε ως αρχαιολόγος-μουσειολόγος στο Υπουργείο Πολιτισμού (Διεύθυνση Μουσείων, Εκθέσεων και Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων). Τα ερευνητικά της ενδιαφέροντα επικεντρώνονται μεταξύ άλλων στην ιστορία και σύγχρονη λειτουργία των ιστορικών και αρχαιολογικών μουσείων, των μουσείων πόλεων και των πανεπιστημιακών μουσείων, στον κοινωνικό ρόλο των μουσείων, στον νοηματικό μουσειακό σχεδιασμό και την ερμηνεία υλικού και άυλου πολιτισμού, στη δημόσια αρχαιολογία, σε θέματα εκπαίδευσης και επαγγελματισμού στη μουσειολογία κ.ά.

Σπούδασε Αρχαιολογία και Ιστορία της Τέχνης στο ΕΚΠΑ και μετεκπαιδεύτηκε στο Τμήμα Μουσειακών Σπουδών του Πανεπιστημίου του Leicester της Αγγλίας (MA, PhD). Είναι ιδρυτικό μέλος της Συντακτικής Ομάδας του επιστημονικού περιοδικού *Τετράδια Μουσειολογίας* και του περιοδικού CAMOCnews.

Daniel Antoine

Ο Daniel Antoine είναι Επιμελητής Βιοαρχαιολογίας του Βρετανικού Μουσείου με αρμοδιότητα στα ανθρώπινα κατάλοιπα των συλλογών του. Πριν ενταχθεί στο προσωπικό του Μουσείου το 2009, ήταν υπότροφος του Leverhulme Trust (2006-2009) και του Wellcome Trust Research (2002-2005) στο Ινστιτούτο Αρχαιολογίας του University College London, όπου και απέκτησε το διδακτορικό του δίπλωμα το 2001. Το έργο του έχει εστιάσει στην ανάπτυξη νέων μεθόδων για τη διερεύνηση της ανθρώπινης βιολογίας του παρελθόντος και την προέλευση των ασθενειών μέσω της χρήσης οδοντικών και σκελετικών ιστών ως δεικτών ηλικίας, ασθενειών, ανάπτυξης και εξέλιξης. Στα ερευνητικά του ενδιαφέροντα συγκαταλέγονται η επιμέλεια ανθρωπίνων καταλοίπων, η βιοαρχαιολογία, η μελέτη μουμιών και η οδοντική ανθρωπολογία. Έχει συνδυάσει την ακαδημαϊκή έρευνα και τις δημοσιεύσεις με την ιδιαίτερα επιτυχή οργάνωση εκθέσεων βασισμένων στην έρευνα, στο Βρετανικό Μουσείο αλλά και σε όλο τον κόσμο, πρωτοπορώντας με τη χρήση μεθόδων όπως η CT σάρωση και η 3D οπτικοποίηση, για την ανάλυση μουμιοποιημένων καταλοίπων (π.χ. Αρχαίες Ζωές, Νέες Ανακαλύψεις). Είναι επίτιμος ερευνητής στο Ινστιτούτο Αρχαιολογίας του University College London και Πρόεδρος της Ένωσης Οδοντικής Ανθρωπολογίας.

Reine-Marie Bérard

Η Reine-Marie Bérard είναι ερευνήτρια στο Γαλλικό Εθνικό Κέντρο Επιστημονικής Έρευνας (CNRS), μέλος του Κέντρου Camille Jullian (UMR 7299). Έχει υπάρξει μέλος της Γαλλικής Αρχαιολογικής Σχολής στη Ρώμη (2014-2017) και μέλος της ένωσης αποφοίτων της Ecole Normale Supérieure (Paris). Υποστήριξε τη διδακτορική της διατριβή στην Αρχαιολογία στο Πανεπιστήμιο Paris 1-Panthéon Sorbonne το 2014. Συνδυάζοντας αρχαιολογικά, ιστορικά και βιολογικά

archaeological, historical and biological data, her research focuses on funerary practices and ideologies in the Ancient Mediterranean, especially in the Archaic Greek world. Her special interest in archaeoethnology – that is to say a bio-anthropological approach of the human remains directly on the archaeological field – has led her to work on modern ways to deal with human remains in archaeological contexts, both from a scientific and ethical point of view. This methodological and deontological aspect of her work is an important part of her research today.

Wiebke Ahrndt

Wiebke Ahrndt (born 1963), ethnology / Meso-American studies in Goettingen and Bonn. Different study and research visits in Los Angeles and Mexico. In 1996, doctorate in Meso-American studies. From the end of 1999 until the beginning of 2002, head of American department at the Museum der Kulturen in Basel (Museum of Cultures). Since March 2002, director of the Übersee-Museum Bremen. October 2006, honorary professor in the faculty of Cultural Science at the University of Bremen. Since May 2010, member of the board, from 2011 until 2018, vice president of the Deutsche Museumsbund (German Museum Association). Head of the GMA working groups drawing up the “Recommendations for the Care of Human Remains in Museums and Collections” and the “Guidelines for the Care of Collections from Colonial Contexts”.

Elena Kountouri

She studied History and Archaeology at the University of Athens (1985-1990). She holds an M.A. (1995) and a PhD (2003) from the same educational institution (area of specialisation: Prehistoric Archaeology).

She entered the Hellenic Archaeological Service in 1993 and, since then, she has served successively at the Epigraphic Museum (1994), the Ephorates of Antiquities of Sparta (1994-1996) and Thebes (1996-2006), as Head at the Secretariat of the Central Archaeological Council (2006-2011), and as Director at the Directorate of the National Archive of Monuments (2011-2014). In 2014 she was appointed Director at the Directorate of Prehistoric & Classical Antiquities, a position that she still holds.

She has designed, organised and implemented projects within the framework of the European Development Funding Programmes. She has organised educational programmes, scientific meetings and archaeological conferences. She has participated in international and national conferences, co-authored archaeological guides for the area of Copaida and published studies on the Middle Helladic and Mycenaean period of Messinia and Boeotia, as well as on particular subjects of the ancient Boeotia during the Geometric, Hellenistic

and Roman times.

She has conducted excavations in Sparta, Thebes, Orchomenos, Chaeronea, Distomo and Antikyra. During the period 2011-2014, in cooperation with the Ephorate of Antiquities of Boeotia, the National Technical University of Athens and the University of Mainz, she implemented an interdisciplinary programme for the documentation of Mycenaean drainage projects in the northern Copaida area. In addition, from 2016 to 2018, she conducted an excavation at the acropolises of Ayios Ioannis and Ayia Marina in northeast Copaida. Since 2018, she has been overseeing an interdisciplinary programme for the excavation and enhancement of the Mycenaean Acropolis of Gla, under the auspices of the Athens Archaeological Society, with the financial support of the Region of Central Greece and the Pavlos and Alexandra Kanellopoulos Foundation.

Constantina Benissi

Archaeologist at the Hellenic Ministry of Culture and Sports. She is a graduate of the University of Athens (B.A. from the School of Philosophy-Department of History and Archaeology). She holds Master's Degrees from the Université Bordeaux III, France (“Méthodes Physiques en Archéologie et Muséographie”) and from the Hellenic Open University (“Cultural Organisations Management”). She has worked as an archaeologist at the Ephorates of Antiquities of the Euboea and the city of Athens. Since 2001 and having graduated from the National School of Public Administration, she has been working at the Directorate of Prehistoric and Classical Antiquities of the Ministry. In 2014, she was appointed as Head at the Department for the Supervision of Greek & Foreign Scientific Institutions and Coordination of International Cooperation & Organisations, a position which she still holds. In the past, she has worked on a variety of subjects ranging from the management of archaeological museums to the illegal export and repatriation of antiquities as well as the application of the international conventions and E.U. legislation for the illicit trafficking of cultural assets. From her current post, she handles the Ministry's licencing agreements for systematic archaeological research, study and analysis of archaeological material, as well as international and interstate schemes relating to cultural heritage. She has participated, as an official representative of the Hellenic Ministry, to several Conferences of UNESCO, the Council of Europe, the European Union, and other peripheral frameworks of collaboration. She is studying the terracotta figurines from Euboea.

Rania Charalampopoulou

She studied Classical Archaeology at the Johann Wolfgang Goethe – Universität of Frankfurt, Germany,

δεδομένα, η έρευνά της εστιάζει στις ταφικές πρακτικές και ιδεολογίες στην αρχαία Μεσόγειο, ιδιαίτερα στον αρχαϊκό Ελληνικό κόσμο. Το ιδιαίτερο ενδιαφέρον της για την αρχαιοθανατολογία –που είναι η βιοανθρωπολογική προσέγγιση των ανθρωπίνων καταλοίπων στο αρχαιολογικό πεδίο– την έχει οδηγήσει σε σύγχρονους τρόπους αντιμετώπισης των ανθρωπίνων καταλοίπων σε αρχαιολογικά περιβάλλοντα, τόσο από επιστημονικής άποψης όσο και από άποψη δεοντολογίας. Αυτή η αντίληψη μεθοδολογίας και δεοντολογίας στο έργο της αποτελεί σημαντικό μέρος της έρευνάς της σήμερα.

Wiebke Ahrndt

Η Wiebke Ahrndt (γεννημένη το 1963) έχει σπουδάσει Εθνολογία και Μεσο-Αμερικανικές σπουδές στο Γκέτινγκεν και τη Βόννη στη Γερμανία. Έχει πραγματοποιήσει μελέτη και επισκέψεις έρευνας στο Λος Άντζελες και το Μεξικό. Το 1996, έλαβε διδακτορικό δίπλωμα στις Μεσο-Αμερικανικές σπουδές. Από τα τέλη του 1999 έως τις αρχές του 2002, διετέλεσε επικεφαλής του Αμερικανικού Τμήματος στο Μουσείο Πολιτισμών στη Βασιλεία. Από τον Μάρτιο του 2002, είναι διευθύντρια του Μουσείου Übersee της Βρέμης. Τον Οκτώβριο του 2006 έγινε επίτιμη καθηγήτρια στον τομέα των Πολιτιστικών Επιστημών στο Πανεπιστήμιο της Βρέμης. Από το Μάιο του 2010, μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου και από το 2011 έως το 2018, αντιπρόεδρος της Γερμανικής Ένωσης Μουσείων. Είναι επικεφαλής των ομάδων εργασίας της Γερμανικής Ένωσης Μουσείων, που συντάσσουν τις «Οδηγίες για τη Μέρμνα των Ανθρωπίνων Καταλοίπων σε Μουσεία και Συλλογές» και τις «Κατευθυντήριες Γραμμές για τη Μέρμνα Συλλογών από Αποικιακά Περιβάλλοντα».

Έλενα Κουντούρη

Σπούδασε Ιστορία και Αρχαιολογία στο Πανεπιστήμιο Αθηνών (1985-90). Έλαβε μεταπτυχιακό (1995) και διδακτορικό δίπλωμα (2003) από το ίδιο Πανεπιστήμιο με ειδίκευση στην Προϊστορική Αρχαιολογία.

Εισήχθη στην Αρχαιολογική Υπηρεσία (1993) και υπηρέτησε στο Επιγραφικό Μουσείο (1994), στη Σπάρτη (1994-1996), στη Θήβα (1996-2006), ως Προϊσταμένη στο Τμήμα Γραμματείας του Κεντρικού Αρχαιολογικού Συμβουλίου (2006-2011), ως Προϊσταμένη της Διεύθυνσης Εθνικού Αρχείου Μνημείων (2011-2014), ενώ σήμερα υπηρετεί ως Προϊσταμένη της Διεύθυνσης Προϊστορικών & Κλασικών Αρχαιοτήτων. Σχεδίασε, οργάνωσε και υλοποίησε έργα στο πλαίσιο των ευρωπαϊκών προγραμμάτων του Γ' Κ.Π.Σ. και του Ε.Σ.Π.Α. Έχει οργανώσει εκπαιδευτικά προγράμματα, επιστημονικές συναντήσεις και αρχαιολογικά συνέδρια. Έχει λάβει μέρος με ανακοινώσεις σε διεθνή και τοπικά συνέδρια, έχει συγγράψει αρχαιολογικούς οδηγούς για την περιοχή της Κωπαΐδας και μελέτες που αφορούν στη μεσοελλαδική και μυκηναϊκή περίοδο της Μεσσηνίας και της Βοιωτίας, καθώς και σε βοιωτικά θέματα των ιστορικών και ειδικότερα

των γεωμετρικών, ελληνοιστικών και ρωμαϊκών χρόνων. Πραγματοποίησε ανασκαφικές έρευνες στη Σπάρτη, τη Θήβα, τον Ορχομενό, τη Χαιρώνεια, το Δίστομο και την Αντίκυρα. Κατά την πενταετία 2011-2014 υλοποίησε, σε συνεργασία με την Εφορεία Αρχαιοτήτων Βοιωτίας, το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο και το Πανεπιστήμιο του Mainz, διεπιστημονικό πρόγραμμα για την τεκμηρίωση των μυκηναϊκών αποστραγγιστικών έργων στην περιοχή της βόρειας Κωπαΐδας, ενώ μεταξύ των ετών 2016-2018 διενήργησε ανασκαφές στις ακροπόλεις Άγιος Ιωάννης και Αγία Μαρίνα στη βορειοανατολική Κωπαΐδα. Από το 2018 διευθύνει διεπιστημονικό πρόγραμμα ανασκαφικής έρευνας και ανάδειξης της μυκηναϊκής ακρόπολης του Γλα υπό την αιγίδα της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας, με την οικονομική ενίσχυση της Περιφέρειας Στερεάς Ελλάδας και του Ιδρύματος Παύλου και Αλεξάνδρας Κανελλοπούλου.

Κωνσταντίνα Μπενίση

Αρχαιολόγος του ΥΠΠΟΑ, πτυχιούχος του Τμήματος Ιστορίας- Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του ΕΚΠΑ και κάτοχος των Μεταπτυχιακών Τίτλων Ειδίκευσης "Methodes Physiques en Archéologie et Muséographie" Πανεπιστήμιο Bordeaux III, Γαλλίας και «Διοίκηση Πολιτισμικών Μονάδων», Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο. Έχει εργαστεί ως αρχαιολόγος στις πρώην ΙΑ' ΕΠΚΑ (Ευβοίας) και Α' ΕΠΚΑ (Αθηνών). Υπηρετεί στην Κεντρική Υπηρεσία του ΥΠΠΟΑ από το 2001, κατόπιν αποφοίτησης από την Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης. Από το 2014, Προϊσταμένη στο Τμήμα Εποπτείας Ελληνικών και Αλλοδαπών Επιστημονικών Ιδρυμάτων και Συντονισμού Θεμάτων Διεθνών Συνεργασιών και Οργανισμών της Διεύθυνσης Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων.

Στο παρελθόν χειρίστηκε θέματα αρχαιολογικών μουσείων, αρχαιοκαπηλίας, επαναπατρισμούς αρχαιοτήτων και θέματα εφαρμογής των διεθνών συμβάσεων και της κοινοτικής νομοθεσίας για την παράνομη διακίνηση πολιτιστικών αγαθών. Από την τρέχουσα θέση της χειρίζεται, μεταξύ άλλων, θέματα συστηματικών αρχαιολογικών ερευνών, μελετών και αναλύσεων αρχαιολογικού υλικού, καθώς και διεθνή και διακρατικά θέματα που άπτονται της πολιτιστικής κληρονομιάς. Συμμετέχει, ως εκπρόσωπος του ΥΠΠΟΑ, σε συναντήσεις της UNESCO, του Συμβουλίου της Ευρώπης, της ΕΕ και άλλων περιφερειακών πλαισίων συνεργασίας. Μελετά την κοροπολαστική της Εύβοιας.

Ράνια Χαραλαμποπούλου

Σπούδασε Κλασική Αρχαιολογία στο Johann Wolfgang Goethe - Universität της Φραγκφούρτης, Γερμανία, και αποφοίτησε με τον τίτλο *Magister Artium in Klassische Archäologie*. Από το 2001 εργάζεται στο ΥΠΠΟΑ. Ως αρχαιολόγος του Τμήματος Εποπτείας Ελληνικών και Αλλοδαπών Επιστημονικών Ιδρυμάτων και Συντονισμού Θεμάτων Διεθνών Συνεργασιών και Οργανισμών της Διεύθυνσης

where she was awarded the degree of “Magister Artium in Klassische Archäologie”. Since 2001, she has been working at the Hellenic Ministry of Culture and Sports. As an archaeologist serving the Department for the Supervision of Greek & Foreign Scientific Institutions and Coordination of International Cooperation & Organisations – Directorate of Prehistoric and Classical Antiquities, she handles a wide range of issues, mainly related to systematic archaeological research and the analysis of archaeological material. Recently she has published an article presenting statistic data on the requests for sample testing and archaeometric analysis, entitled “The institutional framework of scientific analyses in Greece: administrative procedures and some statistics for the period 2002-2009” in S. Voutsaki & M. Valamoti (eds), *Diet, Economy and society in the ancient Greek world. Towards a better Integration of Archaeology and Science*, Pharos Supplement 1, Peeters Leuven–Paris–Walpole, MA, 2013, 231-235.

Nicholas Chr. Stampolidis

Nicholas Chr. Stampolidis: first-class degree in History and Archaeology at the Aristotle University of Thessaloniki; post-graduate studies at the University of Bonn, Germany; doctorate (summa cum laude) in Archaeology, University of Thessaloniki. Between 1984 and 1991 he was elected successively to the positions of Lecturer, Assistant Professor, and Associate Professor. Since 1994 he has been Full-time Professor at the Department of History and Archaeology of the University of Crete, of which he also served as President (1991-1993). In 1994-1997 he was Dean of the University's School of Philosophy. Since 1996 he is also the Director of the Museum of Cycladic Art (N.P. Goulandris Foundation) in Athens. He is also a member of the Central Archaeological Council of Greece. N. Stampolidis is the author of seven books, he has also edited eight additional volumes, in which he has written different chapters, while his papers (71 in total) have been published in Greek and international academic journals and conference proceedings. He has organized several International Archaeological Conferences and edited their *Corpora*. He has created and curated major archaeological exhibitions as well as exhibitions dialogues between ancient and modern-contemporary Art. His research interests are extended to the following cognitive areas: Inter-relations between the Mediterranean Peoples in the Early Iron Age, Homeric Archaeology, Geometric and Archaic Periods, Hellenistic Sculpture and Architecture. Since 1985 he is undertaking a systematic excavation at ancient Eleutherna on Crete, where he has created the archaeological park and its museum. He has received eight (8) Honorary Distinctions, among them Grand Crosses from Italy, Greece and Spain.

Stefano Vassallo

Stefano Vassallo is, currently, an archaeologist executive of the Soprintendente di Palermo, where he has worked for over 35 years. As part of the research carried out in the territory of the Province of Palermo, he directed investigations in numerous settlements dating from prehistoric times to the Middle Ages. In particular he carried out investigations in the Greek colony of Himera (VII-V century BC) where he carried out excavations in different contexts of the polis: in the town, with urban and topographical research as well as in houses; in the western and eastern necropolis, coordinating the excavation of over 13,000 burials; in the agora and in the extra-urban districts of the colony.

In addition to Himera he oversaw research throughout central and western Sicily: at Montagna dei Cavalli the excavation of a theater of the early Hellenistic period; at Terravecchia di Cuti and Colle Madore with research in residential and sacred contexts of the archaic and classical age; at the Kassar of Castronovo, excavating an imposing fortification from the Byzantine period (VIII-IX century).

Stella Chrysoulaki

Stella Chrysoulaki studied Archaeology at the School of Philosophy of the Athens University and Philology at the University of Grenoble in France. She received her doctorate in 1981 from the Sorbonne University - Paris IV. As a researcher she was hosted from the Columbia University and the Institute of Fine Arts of the New York University from 1989 until 1992.

She has been working at the Hellenic Ministry of Culture since 1984, for a number of years at the Directorate of Prehistoric and Classical Antiquities and the Directorate of Museums with main subject the establishment, operation and institutionalisation of educational programmes in the Archaeological Service, permanent and temporary exhibitions of state museums, as well as representing the Hellenic Ministry in European and international organisations.

In parallel, she has specialised in field research, Minoan Archaeology and Architecture of the Prehistoric Aegean. Since 2012 she has held the position of the Director at the Ephorate of Antiquities of Pireaus and Islands, being in charge of large scale excavations in Attica.

Simon Hillson

Professor of Bioarchaeology at the Institute of Archaeology, University College London. Has been teaching bioarchaeology in UK universities since 1979. Currently coordinates the MSc in Bioarchaeological and Forensic Anthropology at University College London. Author of (1992) *Mammal bones and teeth* published by UCL and 3 books for Cambridge University Press

Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, χειρίζεται, μεταξύ άλλων, θέματα συστηματικών αρχαιολογικών ερευνών καθώς και θέματα ανάλυσης αρχαιολογικού υλικού. Έχει δημοσιεύσει άρθρο σχετικά με τα στατιστικά δεδομένα που αφορούν σε αιτήματα δειγματοληπτικών ερευνών και αρχαιομετρικών αναλύσεων, με τίτλο “The institutional framework of scientific analyses in Greece: administrative procedures and some statistics for the period 2002-2009” in S. Voutsaki & M.

Valamoti (eds), *Diet, Economy and society in the ancient Greek world. Towards a better Integration of Archaeology and Science*, Pharos Supplement 1, Peeters Leuven-Paris-Walpole, MA, 2013, 231-235.

Νικόλαος Χρ. Σταμπολίδης

Ο Νικόλαος Χρ. Σταμπολίδης αποφοίτησε με άριστα από το Τμήμα Ιστορίας-Αρχαιολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου της Θεσσαλονίκης, έκανε μεταπτυχιακές σπουδές στη Βόννη της Γερμανίας και έλαβε διδακτορικό τίτλο (με άριστα) στην Αρχαιολογία από το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Από το 1984 έως το 1991 εξελέγη διαδοχικά στις θέσεις του Λέκτορα, Επίκουρου Καθηγητή και Αναπληρωτή Καθηγητή. Από το 1994 είναι τακτικός Καθηγητής στο Τμήμα Ιστορίας- Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης, στο οποίο έχει υπηρετήσει ως Πρόεδρος (1991-1993). Κατά το διάστημα 1994-1997 ήταν Κοσμήτορας στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Κρήτης. Από το 1996 κ.εξ. είναι Διευθυντής του Μουσείου Κυκλαδικής Τέχνης (Ίδρυμα Ν. Π. Γουλανδρή). Είναι επίσης μέλος του Κεντρικού Αρχαιολογικού Συμβουλίου. Έχει συγγράψει επτά βιβλία, έχει επιμεληθεί οκτώ επιπλέον τόμους, στους οποίους έχει επίσης συγγράψει, ενώ τα άρθρα του (71 συνολικά) έχουν δημοσιευτεί σε ελληνικά και διεθνή ακαδημαϊκά περιοδικά και πρακτικά Συνεδρίων. Έχει οργανώσει Διεθνή Αρχαιολογικά Συνέδρια και συμπόσια και έχει επιμεληθεί τους τόμους των Πρακτικών τους. Έχει δημιουργήσει και επιμεληθεί σημαντικές αρχαιολογικές εκθέσεις καθώς και εκθέσεις διαλόγου ανάμεσα στην αρχαία και μοντέρνα και σύγχρονη Τέχνη. Τα ερευνητικά του ενδιαφέροντα επικεντρώνονται στα ακόλουθα γνωστικά πεδία: Σχέσεις των λαών της Μεσογείου στην Πρώιμη Εποχή του Σιδήρου, Ομηρική Αρχαιολογία, Γεωμετρική και Αρχαϊκή Εποχή, Ελληνιστική Γλυπτική και Αρχιτεκτονική. Από το 1985 διεξάγει συστηματική ανασκαφή στην αρχαία Ελεύθερνα στην Κρήτη, όπου έχει δημιουργήσει το αρχαιολογικό πάρκο και το μουσείο της. Έχει λάβει οκτώ τιμητικές διακρίσεις, μεταξύ των οποίων τρεις μεγαλόσταυρους από την Ιταλία, την Ελλάδα και την Ισπανία.

Stefano Vassallo

Επικεφαλής Αρχαιολόγος στην Αρχαιολογική Υπηρεσία του Παλέρμου, στην οποία υπηρετεί εδώ και 35 έτη. Στο πλαίσιο ανασκαφικής έρευνας στην επικράτεια της Επαρχίας του Παλέρμου, διηύθυνε ανασκαφικές έρευνες σε

πολύριθμους οικισμούς που χρονολογούνται από τους προϊστορικούς έως τους μεσαιωνικούς χρόνους. Ειδικότερα, διενήργησε έρευνες στην ελληνική αποικία της Ιμέρας (7ος-5ος αι. π.Χ.), όπου ανέσκαψε διαφορετικούς τομείς της αρχαίας πόλης: τον αστικό ιστό και τις οικίες, τη δυτική και ανατολική νεκρόπολη, όπου αποκαλύφθηκαν περισσότερες από 13.000 ταφές, καθώς και την αγορά και τα περίχωρα της αποικίας.

Εκτός από τη θέση της Ιμέρας, επέβλεψε έρευνες στην κεντρική και δυτική Σικελία και, συγκεκριμένα, στη θέση Montagna dei Cavalli (ανασκαφή θεάτρου πρώιμης ελληνιστικής περιόδου), στις θέσεις Terravecchia di Cuti και Colle Madore (έρευνα σε οικιστικές και λατρευτικές εγκαταστάσεις αρχαϊκής και κλασικής εποχής), και στη θέση Kassar του Castronovo, όπου ανέσκαψε ένα επιβλητικό οχυρό της βυζαντινής περιόδου (8ος-9ος αι. μ.Χ.).

Στέλλα Χρυσουλάκη

Η Στέλλα Χρυσουλάκη σπούδασε αρχαιολογία στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών και φιλολογία στο Πανεπιστήμιο της Grenoble στη Γαλλία.

Τον τίτλο της διδάκτορος απέκτησε το 1981 από το Πανεπιστήμιο της Σορβόνης - Paris IV.

Ως ερευνήτρια φιλοξενήθηκε από το Columbia University και το Institute of Fine Arts του New York University από το 1989 ως το 1992.

Στο Υπουργείο Πολιτισμού εργάζεται από το 1984, υπηρετώντας επί σειρά ετών στη Διεύθυνση Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων και στη Διεύθυνση Μουσείων με κύρια ενασχόληση τη δημιουργία, λειτουργία και θεσμοθέτηση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας, τις μόνιμες και περιοδικές εκθέσεις των δημόσιων μουσείων, καθώς και την εκπροσώπηση του ΥΠΠΟΑ σε ευρωπαϊκούς και διεθνείς οργανισμούς.

Παράλληλα, εξειδικεύτηκε στην έρευνα πεδίου, τη μινωική αρχαιολογία και την αρχιτεκτονική του προϊστορικού Αιγαίου.

Από το 2012 υπηρετεί ως Έφορος Αρχαιοτήτων στην Εφορεία Αρχαιοτήτων Πειραιώς και Νήσων, διευθύνοντας ανασκαφές μεγάλης κλίμακας στην Αττική.

Simon Hillson

Καθηγητής Βιοαρχαιολογίας στο Αρχαιολογικό Ινστιτούτο του University College London. Διδάσκει Βιοαρχαιολογία σε βρετανικά πανεπιστήμια από το 1979. Τα τελευταία χρόνια συντονίζει το Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών στη Βιοαρχαιολογική και Δικανική Ανθρωπολογία στο University College London. Συγγραφέας του *Mammal bones and teeth* (έκδοση UCL, 1992), καθώς και τριών ακόμη βιβλίων για το Cambridge University Press (1986 & 2005 2^η έκδοση) *Teeth* (Cambridge Manuals in Archaeology), (1996) *Dental anthropology*, (2014) *Dental development in human evolution and bioarchaeology*. Από το 2000 μέχρι σήμερα, ασχολείται, σε συνεργασία με την Εφορεία Αρχαιοτήτων

(1986 & 2005 2nd edition), *Teeth* (Cambridge Manuals in Archaeology), (1996) *Dental anthropology*, (2014) *Dental development in human evolution and bioarchaeology*. Has worked in collaboration with the Ephorate of Antiquities of Dodecanese on the human remains of the Astypalaia cemeteries since 2000.

Charikleia Fantaoutsaki

Archaeologist at the Ephorate of Antiquities of Dodecanese. She received her Bachelor degree in Archaeology at the Aristotle University of Thessaloniki (Department of History and Archaeology) and a Master degree in "Archaeology of the Eastern Mediterranean: Greece, Egypt, Near East" at the University of the Aegean (Department of Mediterranean Studies) in Rhodes. She previously worked as a substitute teacher in Greek language and History and as a lecturer in Greek Mythology at the School of Professional Guides in Rhodes. She has conducted rescue excavations on the islands of Rhodes and Astypalaia, and has edited various scientific publications. She has also published papers in collective volumes dealing with monumental topography of ancient Rhodes, as well as the religious and social life of the island during the Hellenistic and Roman periods and has taken part in scientific conferences both in Greece and abroad.

Effie Poulaki-Pantermali

Honorary Ephor of Antiquities. Curator of Antiquities (1979-2004) at the 16th Ephorate of Prehistoric and Classical Antiquities of Thessaloniki, responsible for the region of Macedonian Olympus, among others. Ephor of Antiquities at the Ephorate of Speleology and Palaeoanthropology of Northern Greece (2004-2006) and at the 27th Ephorate of Prehistoric and Classical Antiquities of Pieria (2006-2014).

Sophia Koulidou

Archaeologist of the Hellenic Ministry of Culture specializing in prehistoric archaeology. She is a graduate of the Faculty of History and Archaeology of the Aristotle University of Thessaloniki. She has completed her Master of Science degree in Environmental Archaeology and Palaeoeconomy at the University of Sheffield, UK. She has been serving the archaeological science for quite a few years, initially as a contract archaeologist and later on as a permanent member of the Archaeological Service at the Ephorate of Antiquities of Pieria. Her research focuses on the Bronze Age, in the region of Macedonian Olympus.

Evaggelia Alvanou

Archaeologist of the Hellenic Ministry of Culture specializing at Hellenistic and Roman Archaeology. She

worked as contract archaeologist at the 16th Ephorate of Prehistoric and Classical Antiquities of Thessaloniki. Since 2006 she was staff member at the Ephorate of Antiquities of Pieria and curator of the Archaeological Museum and Archaeological Park of Dion for several years. She currently serves at the Ephorate of Antiquities of Arcadia (2018 to date).

Paraskevi Tritsaroli

Studied archaeology at Athens (1998). She holds an MSc (2000) and a PhD (2006) from the National Museum of Natural History in Paris as a fellow of UNESCO and The A.G. Leventis Foundation. She was a post-doctoral fellow at the M.H. Wiener Laboratory for Archaeological Science (2005-2007). She is actively involved as palaeoanthropologist in interdisciplinary research projects and she collaborates with various institutions in Greece and abroad. Her research focuses on the social and cultural dimensions of mortuary practices in Greece through time. She has worked as contract archaeologist at the Hellenic Ministry of Culture and Sports.

Ioanna Moutafi

Dr. Ioanna Moutafi, bioarchaeologist (BA - University of Athens, MSc and PhD-University of Sheffield), is currently a Marie Skłodowska-Curie Postdoctoral Fellow in the McDonald Institute for Archaeological Research, University of Cambridge, and a Senior Research Associate in the Wiener Laboratory for Archaeological Science, ASCSA. She is specialising in the excavation and contextual analysis of human remains from the prehistoric Aegean. Her research interests lie primarily in social bioarchaeology and funerary taphonomy, investigating the social dimensions of prehistoric mortuary practices. Working mostly on collective skeletal assemblages, she employs a multi-dimensional biosocial approach that brings together traditional archaeology, mortuary theory and current advances in biological and field anthropology. She has worked as leading bioarchaeologist in several international archaeological projects around Greece and her publications span the entire Bronze Age but also later periods. Key sites of her research include Keros (Cyclades), Ayios Vasileios (Laconia), Kirrha (Phokis), Prosilio (Boeotia) and Voudeni (Achaia).

Stefanos Keramidas

Stefanos Keramidas works as an archaeologist-museumologist in the Ephorate of Antiquities of Cyclades, being responsible for the islands of the Small Cyclades. He has obtained a BA in Archaeology and History of Art from the School of Philosophy of the University of Athens where he attended a postgraduate course in

Δωδεκανήσου, με τη μελέτη του ανθρωπολογικού υλικού από τα αρχαία νεκροταφεία της Αστυπάλαιας.

Χαρίκλεια Φανταουτσάκη

Αρχαιολόγος στην Εφορεία Αρχαιοτήτων Δωδεκανήσου. Πτυχιούχος του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και κάτοχος μεταπτυχιακού τίτλου ειδίκευσης στην «Αρχαιολογία της Ανατολικής Μεσογείου: Ελλάδα, Αίγυπτος, Εγγύς Ανατολή» από το Τμήμα Μεσογειακών Σπουδών της Σχολής Ανθρωπιστικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Αιγαίου. Στο παρελθόν είχε εργασθεί ως καθηγήτρια φιλόλογος στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση και ως καθηγήτρια Μυθολογίας στη Σχολή Ξεναγών Ρόδου. Έχει διεξάγει σωστικές ανασκαφές στη Ρόδο και την Αστυπάλαια και παράλληλα έχει ασχοληθεί με την επιμέλεια επισημονικών εκδόσεων. Έχει δημοσιεύσει μελέτες για επιμέρους ζητήματα μνημειακής τοπογραφίας της αρχαίας Ρόδου, αλλά και της θρησκευτικής και κοινωνικής ζωής του νησιού κατά τους ελληνιστικούς και ρωμαϊκούς χρόνους, και έχει λάβει μέρος σε επιστημονικά συνέδρια στην Ελλάδα και το εξωτερικό.

Έφη Πουλάκη-Παντερμαλή

Επίτιμη Έφορος Αρχαιοτήτων. Επιμελήτρια Αρχαιοτήτων (1979-2004) στην ΙΣΤ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων Θεσσαλονίκης με αρμοδιότητα κυρίως στην περιοχή του Μακεδονικού Ολύμπου, αλλά όχι μόνο. Έφορος Αρχαιοτήτων στην Εφορεία Σηλιαολογίας-Παλαιοανθρωπολογίας Βορείου Ελλάδος (2004-2006) και στην ΚΖ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων Πιερίας (2006-2014).

Σοφία Κουλιδού

Αρχαιολόγος στο Υπουργείο Πολιτισμού με ειδίκευση στην προϊστορική αρχαιολογία. Είναι απόφοιτος του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και ολοκλήρωσε τις μεταπτυχιακές σπουδές της στην Περιβαλλοντική Αρχαιολογία και Παλαιοοικονομία (MSc) στο Πανεπιστήμιο του Sheffield, Ηνωμένο Βασίλειο. Υπηρετεί επί σειρά ετών την αρχαιολογική επιστήμη τόσο από τη θέση του επί συμβάσει αρχαιολόγου όσο και από αυτή του αρχαιολόγου Ιδιωτικού Δικαίου Αορίστου Χρόνου στην Εφορεία Αρχαιοτήτων Πιερίας. Η έρευνά της επικεντρώνεται στην Εποχή του Χαλκού στην περιοχή του Μακεδονικού Ολύμπου.

Ευαγγελία Αλβανού

Αρχαιολόγος στο ΥΠΠΟΑ με ειδίκευση στην Ελληνιστική και Ρωμαϊκή Αρχαιολογία. Εργάστηκε ως συμβασιούχος αρχαιολόγος στην ΙΣΤ' ΕΠΚΑ και από το 2006 ως αρχαιολόγος Ιδιωτικού δικαίου Αρίστου Χρόνου στην Εφορεία Αρχαιοτήτων Πιερίας. Υπήρξε για πολλά έτη επιμελήτρια του Αρχαιολογικού Μουσείου και Χώρου του Δίου. Από το

2018 υπηρετεί στην Εφορεία Αρχαιοτήτων Αρκαδίας.

Παρασκευή Τριτσαρόλη

Σπούδασε αρχαιολογία την Αθήνα (1998) και ειδικεύτηκε στην παλαιοανθρωπολογία με μεταπτυχιακές σπουδές στο Εθνικό Μουσείο Φυσικής Ιστορίας της Γαλλίας (2000) όπου και εκπόνησε τη διδακτορική της διατριβή (2006) ως υπότροφος της UNESCO και του Ιδρύματος Α.Γ. Λεβέντη. Εργάστηκε ως μεταδιδακτορική ερευνήτρια στο εργαστήριο αρχαιολογικών ερευνών Μ.Η. Wiener (2005-2007). Συμμετέχει ενεργά σε διεπιστημονικά ερευνητικά προγράμματα ως παλαιοανθρωπολόγος και συνεργάζεται με φορείς της Ελλάδας και του εξωτερικού. Η έρευνά της εστιάζει στις κοινωνικές και πολιτισμικές διαστάσεις των ταφικών πρακτικών διαχρονικά στον Ελλαδικό χώρο. Έχει εργαστεί ως συμβασιούχος αρχαιολόγος στο ΥΠΠΟΑ.

Ιωάννα Μουτάφη

Η Ιωάννα Μουτάφη είναι βιοαρχαιολόγος, πτυχιούχος Αρχαιολογίας και Ιστορίας της Τέχνης του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, και κάτοχος μεταπτυχιακού και διδακτορικού διπλώματος στην Ταφική Αρχαιολογία και Ανθρώπινη Οστεολογία από το Πανεπιστήμιο του Sheffield. Αυτήν την περίοδο εργάζεται ως μεταδιδακτορική ερευνήτρια MarieSklodowska-Curie στο Πανεπιστήμιο του Cambridge και είναι επιστημονικός συνεργάτης του Εργαστηρίου Wiener της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα. Το αντικείμενο της έρευνάς της είναι η ανασκαφή και συνθετική μελέτη ανθρώπινων σκελετικών καταλοίπων από το προϊστορικό Αιγαίο. Τα ενδιαφέροντά της επικεντρώνονται στην κοινωνική και ταφονομική βιοαρχαιολογία, με στόχο την ανασύσταση της κοινωνικής διάστασης των ταφικών πρακτικών. Δουλεύοντας κυρίως με αναμochλευμένα κατάλοιπα πολλαπλών ταφών, χρησιμοποιεί ως βασικό εργαλείο μια πολυδιάστατη βιο-κοινωνική προσέγγιση, που συνδέει παραδοσιακή αρχαιολογία και σύγχρονη ταφική θεωρία με τις πλέον σύγχρονες μεθόδους στη βιολογική ανθρωπολογία και την έρευνα πεδίου. Διευθύνει τη βιοαρχαιολογική μελέτη σε πολλά ανασκαφικά προγράμματα στην Ελλάδα, και οι δημοσιεύσεις της καλύπτουν ολόκληρη την Εποχή του Χαλκού, αλλά και υστερότερες περιόδους.

Στέφανος Κεραμίδας

Ο Στέφανος Κεραμίδας εργάζεται ως αρχαιολόγος-μουσειολόγος στην Εφορεία Αρχαιοτήτων Κυκλάδων με αρμοδιότητα τις νήσους των Μικρών Κυκλάδων. Είναι πτυχιούχος Αρχαιολογίας και Ιστορίας της Τέχνης της Φιλοσοφικής Σχολής Αθηνών όπου παρακολούθησε το μεταπτυχιακό πρόγραμμα σπουδών στην Ιστορία της Τέχνης. Έχει πραγματοποιήσει μεταπτυχιακές σπουδές στην Πολιτιστική Διαχείριση στο Πάντειο Πανεπιστήμιο και Μουσειολογίας στο Πανεπιστήμιο του Leicester, ως υπότροφος

Art History. He has also completed graduate studies in Cultural Management at the Panteion University of Social and Political Sciences in Athens and Museum Studies at the University of Leicester in U.K. holding a scholarship from the State Scholarships Foundation.

He has been a CHIRON Marie Curie fellow in the Ename Center for Public Archaeology and Heritage Presentation (Ghent, Belgium) and also a fellow of ICCROM, the Staatliche Museen zu Berlin, and the British School at Athens for conducting museological research in Rome, Berlin, and United Kingdom respectively. He has worked for the preparation and implementation of three permanent archaeological exhibitions in the Argolid region, in the Peloponnese while as a former employee of the Directorate of Archaeological Museums in the Hellenic Ministry of Culture and Sports he has contributed in a number of exhibition programmes and museum projects. His research interests lie in collection management, exhibition making as well as in exploring ways towards a holistic interpretive framework which will eventually offer the ultimate experience to museum visitors.

Panagiotis Karkanas

Panagiotis (Takis) Karkanas is presently the Director of the Malcolm H. Wiener Laboratory for Archaeological Science in the American School of Classical Studies at Athens. For more than 20 years he served as senior geologist in the Ephorate of Palaeoanthropology-Speleology of the Ministry of Culture of Greece. He holds B.S. and Ph.D. degrees in geology from University of Athens. He has carried out geoarchaeological research in sites of almost all cultural periods in many countries around the world. He is author of two books and numerous scientific papers in journals or chapters. He has been elected to the American Academy of Arts and Sciences and the US National Academy of Sciences.

Evangelia Kiriati

Evangelia Kiriati is an archaeologist (BA, and PhD, Aristotle University of Thessaloniki) with training in archaeological science, and more specifically in ceramic analysis. She has held a number of long- and short-term posts in institutions mainly in Europe (UCL, University of Cambridge, University of Sheffield) but also North America (University of Cincinnati) and the Middle East (UCL-Qatar). Since 2001, Evangelia has been the director of the Fitch Laboratory, of the British School at Athens (<https://www.bsa.ac.uk/about-us/fitch-laboratory/>), where she has developed new methodological approaches with increased emphasis on the landscape perspective and the multiscale investigation of technological processes through time to explore mainly human mobility and technological

transfer. She has coordinated and collaborated with numerous interdisciplinary projects, and produced a large number of publications, including monographs and articles in major peer-reviewed journals. Her research expands from Neolithic and Bronze Age Aegean and Anatolia, to Roman Italy, Punic Spain, early Medieval Britain and early Modern Aegean.

Niki Papakonstantinou

Niki Papakonstantinou is an osteoarchaeologist (BA in Archaeology and History of Art, NKUA-MA in Prehistoric Archaeology, University of Crete-MSc in Human Osteology and Funerary Archaeology, University of Sheffield), with training in the excavation of mortuary assemblages, as well as in the laboratory analysis of human skeletal remains. She is specialized in the study of skeletal assemblages that derive from collective burials and are found in a commingled and fragmentary state of preservation. She has worked as a contract osteoarchaeologist for the Hellenic Ministry of Culture (33rd Ephorate of Prehistoric and Classical Antiquities, Ephorate of Antiquities of Arta). Since 2009, she has participated in several research projects involving the study of human skeletal remains (e.g. Crete, Messinia, Argolid). She is currently undertaking her PhD at the Aristotle University of Thessaloniki, on the bioarchaeological and taphonomic analysis of the human skeletal remains from the Mycenaean Chamber Tomb Cemetery at Kolikrepi-Spata, Attica (funded by State Scholarship Foundation). Her research employs a taphonomic approach and seeks to provide insights into Mycenaean mortuary practices with a special emphasis on the manipulation of the human body.

Tania Gerousi

Tania Gerousi is an archaeologist (BA, MA, Aristotle University of Thessaloniki) with training in prehistoric archaeology and a focus on the study of ground stone tools. She has worked, for a number of years, as a contract archaeologist at the 16th Ephorate of Prehistoric & Classical Antiquities. Since 2001, she has been working at the British School at Athens, initially as an Administrator of the Fitch Laboratory and since 2009 as an Administrator of the British School at Athens.

Christina Papageorgopoulou

Christina Papageorgopoulou is an Associate Professor at the Department of History and Ethnology at the Democritus University of Thrace (DUTH) and Director of the Laboratory of Physical Anthropology. She studied Anthropology at DUTH and at the University of Florence. She completed her Ph.D. degree at the University of Basel in Switzerland where she worked for 10 years in the Universities of Zurich, Basel and the Swiss

του IKY. Υπήρξε CHIRON Marie Curie fellow στο Ename Center for Public Archaeology and Heritage Presentation (Γάνδη) και υπότροφος του ICCROM, των Staatliche Museen zu Berlin και της Βρετανικής Σχολής Αθηνών για την πραγματοποίηση ερευνών μουσειολογικού περιεχομένου στη Ρώμη, Βερολίνο και Μεγάλη Βρετανία αντίστοιχα. Έχει εργαστεί για τον σχεδιασμό και την υλοποίηση τριών μόνιμων αρχαιολογικών εκθέσεων στην περιοχή της Αργολίδας ενώ ως στέλεχος της Διεύθυνσης Αρχαιολογικών Μουσείων του ΥΠΠΟΑ έχει συνεργαστεί σε πολλά μουσειολογικά και εκθεσιακά προγράμματα. Τα ενδιαφέροντά του περιστρέφονται γύρω από τη διαχείριση συλλογών, τη διοργάνωση εκθέσεων και τους τρόπους διαμόρφωσης ενός ολιστικού ερμηνευτικού πλαισίου για την επίτευξη της βέλτιστης εμπειρίας για τον μουσειακό επισκέπτη.

Παναγιώτης Καρκάνας

Ο Παναγιώτης Καρκάνας είναι διευθυντής του Malcolm H. Wiener Εργαστηρίου Αρχαιολογικών Επιστημών της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα. Για περισσότερο από 20 χρόνια υπηρέτησε ως γεωλόγος στην Εφορεία Παλαιοανθρωπολογίας-Σπηλαιολογίας του Υπουργείου Πολιτισμού. Είναι διδάκτορας του Γεωλογικού τμήματος του Πανεπιστημίου Αθηνών. Έχει πραγματοποιήσει γεωαρχαιολογικές μελέτες σε θέσεις των περισσότερων πολιτισμικών περιόδων τόσο στην Ελλάδα όσο και σε πολλές ξένες χώρες. Έχει γράψει δύο βιβλία και δημοσιεύσει πλήθος επιστημονικών μελετών σε επιστημονικά περιοδικά και βιβλία. Έχει εκλεγεί μέλος της Αμερικανικής Ακαδημίας Τεχνών και Επιστημών και της Εθνικής Ακαδημίας Επιστημών των ΗΠΑ.

Ευαγγελία Κυριατζή

Η Ευαγγελία Κυριατζή είναι αρχαιολόγος με πτυχίο και διδακτορικό από το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας. Έχει εξειδικευθεί στην εφαρμογή μεθόδων και τεχνικών από τις θετικές επιστήμες στην αρχαιολογία, και κυρίως στη διεπιστημονική μελέτη της αρχαίας κεραμικής. Είχε ερευνητικές θέσεις, ως υπότροφος, συνεργάτης ή επισκέπτρια, σε πανεπιστήμια και φορείς στην Ελλάδα (Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, ΙΣΤ' Ε.Π.Κ.Α.), στη Μεγάλη Βρετανία (University College London, Πανεπιστήμιο του Cambridge και του Sheffield), τη Βόρεια Αμερική (Πανεπιστήμιο του Cincinnati) και τη Μέση Ανατολή (UCL Qatar). Από το 2001, διευθύνει το εργαστήριο Fitch της Βρετανικής Σχολής Αθηνών (<https://www.bsa.ac.uk/about-us/fitch-laboratory/>), όπου έχει αναπτύξει νέες μεθοδολογικές προσεγγίσεις για τη μελέτη της αρχαίας τεχνολογίας με έμφαση στη μελέτη του τοπίου σε διάφορες κλίμακες για τη διερεύνηση ερωτημάτων που αφορούν κυρίως θέματα κινητικότητας και μετάδοσης τεχνολογικής γνώσης στον χώρο και στον χρόνο. Έχει συντονίσει και συνεργαστεί σε πολλά διεπιστημονικά ερευνητικά

προγράμματα και παράξει μεγάλο αριθμό δημοσιεύσεων (από μονογραφίες μέχρι άρθρα σε περιοδικά). Η έρευνά της επικεντρώνεται στο Αιγαίο, από τη Νεολιθική και την εποχή Χαλκού μέχρι και τη Σύγχρονη περίοδο, αλλά και τις σχέσεις του Αιγαίου με την Ανατολία στην προϊστορία, τη Ρωμαϊκή Ιταλία, την Καρχηδονιακή Ισπανία και τη Βρετανία κατά τους πρώιμους μεσαιωνικούς χρόνους.

Νίκη Παπακωνσταντίνου

Η Νίκη Παπακωνσταντίνου είναι οστεοαρχαιολόγος με πτυχίο στην Αρχαιολογία και Ιστορία της Τέχνης από το Τμήμα Ιστορίας-Αρχαιολογίας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών και μεταπτυχιακά διπλώματα στην Προϊστορική Αρχαιολογία (Πανεπιστήμιο Κρήτης) και στην Οστεοαρχαιολογία και Ταφική Αρχαιολογία (Πανεπιστήμιο του Sheffield). Έχει εξειδικευθεί στην ανασκαφή και στην εργαστηριακή μελέτη ανθρώπινων σκελετικών καταλοίπων και κυρίως στη μελέτη οστών που προέρχονται από συλλογικές ταφές και παρουσιάζουν έντονο βαθμό θραύσης. Έχει εργαστεί ως συμβασιούχος οστεοαρχαιολόγος στο Υπουργείο Πολιτισμού (ΑΓ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Εφορεία Αρχαιοτήτων Άρτας). Από το 2009 συμμετέχει σε πλήθος ερευνητικών προγραμμάτων (π.χ. σε Κρήτη, Μεσσηνία, Αργολίδα) για την καταγραφή και μελέτη ανθρώπινων σκελετικών καταλοίπων. Είναι υποψήφια διδάκτωρ στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης ως υπότροφος του Ι.Κ.Υ., με θέμα τη βιοαρχαιολογική και ταφονομική ανάλυση του ανθρώπινου σκελετικού υλικού από το Μυκηναϊκό νεκροταφείο στη θέση Κολικρέπι του Δήμου Σπάτων στην Αττική. Η έρευνά της επικεντρώνεται σε ζητήματα που αφορούν στις ταφονομικές αλλοιώσεις που παρατηρούνται στα ανθρώπινα οστά και τις ταφικές πρακτικές της περιόδου με ιδιαίτερη έμφαση στη μεταχείριση του νεκρού σώματος.

Τάνια Γερούση

Η Τάνια Γερούση είναι αρχαιολόγος με πτυχίο και μεταπτυχιακό από το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας. Έχει εξειδικευθεί στην προϊστορική αρχαιολογία και τη μελέτη των τριπτών και λειασμένων εργαλείων. Εργάστηκε για πολλά χρόνια ως συμβασιούχος αρχαιολόγος στην ΙΣΤ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, ενώ από το 2001 εργάζεται στη Βρετανική Σχολή Αθηνών, αρχικά στο Εργαστήριο Fitch και στη συνέχεια ως Γ.Γ. της Βρετανικής Σχολής Αθηνών.

Χριστίνα Παπαγεωργοπούλου

Η Χριστίνα Παπαγεωργοπούλου είναι Αναπληρώτρια Καθηγήτρια του Τμήματος Ιστορίας και Εθνολογίας του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης και Διευθύντρια του Εργαστηρίου Φυσικής Ανθρωπολογίας. Σπούδασε ανθρωπολογία στο ΔΠΘ και στο Πανεπιστήμιο της

Archaeological Services. She has been granted with a two years postdoctoral fellowship from the Alexander von Humboldt Foundation specializing in the study of ancient DNA at the Laboratory of Palaeogenetics of the University of Mainz. She's published numerous articles in scientific journals and participated in international conferences in Europe and USA. She has been scientific responsible (e.g. Greece-Germany bilateral Agreement, EXCELLENCE II, Innovation in Culture) and participated (e.g. THALIS, Marie-Curie Initial training network) in co-financing and European research programs. Her research interests focus in palaeogenetics and population genetics, palaeopathology, palaeodiet and the application of modern analytical methods in osteology. She is actively involved in the promotion of the results to the public, by co-organizing exhibitions with partners in Museums and Ephorates of Antiquities.

Maria Mertzani

Maria Mertzani received a BSc Honours in Archaeological Conservation from the Institute of Archaeology in London (UCL). In 2002, she took her Postgraduate Specialization Diploma from Metsovio National Technical University in Protection of Monuments, Complexes and Sites, with the direction of Materials and Interventions. From 1998, she worked as a laboratory instructor with the Department of Conservation of Antiquities and Works of Art, Technological Educational Institute of Athens where she participated in research programmes and supervised several dissertations. In 2005 she joined the Hellenic Ministry of Culture and Sports as a permanent Conservator. She worked at Thessaloniki Archaeological Museum, the 3rd Ephorate of Prehistoric and Classical Antiquities and, finally, at the Directorate of Conservation of Ancient and Modern Monuments. In 2014 she was appointed the Head of the Directorate. The mission of the Directorate is the development of national strategies and policies for the conservation of cultural heritage, as well as the implementation of large scale, challenging conservation projects.

Andromache Gazi

Andromache Gazi is Associate Professor of Museology at the Department of Communication, Media and Culture at Panteion University of Social and Political Sciences in Athens. She also teaches at the Greek Open University and lectures widely on museum topics. Prior to entering academia, she worked for many years as a museum consultant and exhibition curator. Her research interests include museum history and ideology, the theory and practice of exhibitions, museum text, memory studies, oral history, public history and public archaeology. Publications include the edited volumes *National Museums in Southern Europe. History*

and Perspectives, Athens 2012 (with A. Bounia) and *Oral History in Museums and Education*, Athens 2015 (with I. Nakou). She is a founding member and member of the editorial board of the journal *Tetradia Mouseiologias* and member of the Council of Museums of the Hellenic Ministry of Culture.

She holds a B.A. in Archaeology from the University of Thessaloniki, an M.Phil. in Archaeology (option: cultural management & museum practice) from the University of Cambridge and a Ph.D. in Museum Studies from the University of Leicester.

Nassia Chourmouziadi

She studied in three different academic environments (Chemistry, Architecture, Archaeology), trying to jointly apply "positivist" methodology, creative design and theoretical enquiry on the field of cultural -specifically archaeological-heritage management, and museums. Her views and proposals have been tested in cultural management master plans, museum exhibitions -such as Thessaloniki Cinema Museum-, and archaeological sites rehabilitation -such as Dispilio lake-side settlement reconstruction-, while they are also presented in publications, and conferences. She is an Associate Professor of Museology at the Department of Cultural Technology and Communication, University of the Aegean, and Director of the Museology Laboratory of the same University. Her main research interests are theory and methodology of museum practice, cultural heritage management, public archaeology, as well as the impact of digital technologies on the above.

Elena Glytsi

Archaeologist-Museologist. Since 2003 she has served the Hellenic Ministry of Culture & Sports from various positions (Numismatic Museum of Athens, Archaeological Museum of Ancient Olympia, Epigraphic Museum). In 2007 she joined the Directorate of Archaeological Museums, Exhibitions and Educational Programmes. From this post, she supervises the management of the state archaeological museums and develops or reviews exhibition narrative proposals mainly for redisplay purposes. She is a Member of the Committee responsible for developing and running Greece's accreditation museum scheme. In the past, she worked at the Medieval Department of the Metropolitan Museum of Art, assisting into the documentation of the Byzantine collections of the Museum. She taught Museology at the American College of Greece and produced learning resources for the postgraduate programme of the Hellenic Open University on the Cultural Organisations Management. Her interests lie in the fields of collections interpretation and multilingualism in museums.

Φλωρεντίας. Πραγματοποίησε το διδακτορικό της στο Πανεπιστήμιο της Βασιλείας στην Ελβετία όπου εργάστηκε για 10 χρόνια στα Πανεπιστήμια Ζυρίχης και Βασιλείας και σε αρχαιολογικές υπηρεσίες. Ειδικεύθηκε στη μελέτη του αρχαίου DNA στο εργαστήριο παλαιογενετικής του Πανεπιστημίου του Μάιντς στο πλαίσιο διετούς μεταδιδακτορικής υποτροφίας του Ιδρύματος Alexander von Humboldt. Έχει πολυάριθμα άρθρα σε επιστημονικά περιοδικά, συμμετοχές σε συνέδρια σε Ευρώπη και ΗΠΑ. Υπήρξε επιστημονικά υπεύθυνη (π.χ. Ελλάδα-Γερμανία, Ανοικτή καινοτομία στον πολιτισμό, ΑΡΙΣΤΕΙΑ II, ΕΔΒΜ) και συμμετείχε (π.χ. ΘΑΛΗΣ, Marie-Curie Initial training network) σε συγχρηματοδοτούμενα και Ευρωπαϊκά ερευνητικά προγράμματα. Τα ερευνητικά της ενδιαφέροντα επικεντρώνονται στις σύγχρονες μεθόδους στην παλαιογονιδιωματική και πληθυσμιακή γενετική, στην παλαιοπαθολογία, στην παλαιοδιατροφή και στην εφαρμογή σύγχρονων αναλυτικών μεθόδων στην οστεολογία. Συμμετέχει ενεργά στη μεταφορά αυτών των πληροφοριών στο ευρύ κοινό με τον σχεδιασμό και την υλοποίηση εκθέσεων στα συνεργαζόμενα Μουσεία και τις Εφορείες Αρχαιοτήτων.

Μαρία Μερτζάνη

Η Μαρία Μερτζάνη σπούδασε Συντήρηση Αρχαιοτήτων στο Ινστιτούτο Αρχαιολογίας του Λονδίνου (UCL), ενώ το 2002 ολοκλήρωσε το Διατμηματικό Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Προστασία Μνημείων στην κατεύθυνση Υλικά και Επεμβάσεις Συντήρησης του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου. Από το 1998 εργάστηκε στο ΤΕΙ Αθήνας ως Εργαστηριακός Συνεργάτης στο Τμήμα Συντήρησης Αρχαιοτήτων και Έργων Τέχνης, όπου συμμετείχε σε ερευνητικά προγράμματα και επέβλεψε αρκετές πτυχιακές εργασίες. Το 2005 διορίστηκε στο Υπουργείο Πολιτισμού μετά από γραπτό διαγωνισμό. Υπηρέτησε στο Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης, στη Γ' ΕΠΚΑ και τέλος στη Διεύθυνση Συντήρησης Αρχαίων και Νεωτέρων Μνημείων, όπου από το 2014 είναι Προϊσταμένη. Στις αρμοδιότητες της Διεύθυνσης είναι η εφαρμογή πολιτικής για θέματα που σχετίζονται με τη συντήρηση και αποκατάσταση κινητών και ακίνητων μνημείων, η εκπόνηση σχετικών μελετών και η έρευνα σχετικά με τις βέλτιστες πρακτικές στον τομέα της Συντήρησης και Αποκατάστασης Πολιτιστικών Αγαθών.

Ανδρομάχη Γκαζή

Η Ανδρομάχη Γκαζή είναι αναπληρώτρια καθηγήτρια Μουσειολογίας στο Τμήμα Επικοινωνίας, Μέσων και Πολιτισμού του Παντείου Πανεπιστημίου. Διδάσκει, επίσης, στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο και στο ΠΜΣ «Εκπαίδευση και πολιτισμός» του Χαροκοπείου Πανεπιστημίου. Έχει εκπονήσει πληθώρα μουσειολογικών μελετών, έχει οργανώσει και επιμεληθεί εκθέσεις σε μουσεία διαφόρων τύπων, ενώ έχει, επίσης, συμμετάσχει σε αρχιτεκτονικούς διαγωνισμούς για την ανέγερση νέων μουσείων. Τα ερευνητικά της ενδιαφέροντα περιλαμβάνουν την ιστορία

των μουσείων, την ιδεολογική διαχείριση της ελληνικής αρχαιότητας, τη θεωρία και την πρακτική των εκθέσεων, το κείμενο ως ερμηνευτικό μέσο στα μουσεία, τις σπουδές μνήμης, την προφορική ιστορία, τη δημόσια ιστορία και τη δημόσια αρχαιολογία.

Στις δημοσιεύσεις της περιλαμβάνεται η συν-επιμέλεια των τόμων *Η προφορική ιστορία στα μουσεία και στην εκπαίδευση* (νήσος 2015, με την Ει. Νάκου) και *Εθνικά μουσεία στη νότια Ευρώπη. Ιστορία και προοπτικές* (Καλειδοσκόπιο 2012, με την Α. Μπούνινα). Είναι ιδρυτικό μέλος και μέλος της Συντακτικής Επιτροπής του περιοδικού *Τετράδια Μουσειολογίας* και μέλος του Συμβουλίου Μουσείων του Υπουργείου Πολιτισμού.

Έχει πτυχίο αρχαιολογίας από το ΑΠΘ, Μ.Phil. στην αρχαιολογία (κατεύθυνση: πολιτιστική διαχείριση & πρακτική μουσείων) από το Πανεπιστήμιο του Cambridge και Ph.D. στη μουσειολογία από το Πανεπιστήμιο του Leicester.

Νάσια Χουρμουζιάδη

Σπούδασε σε τρία διαφορετικά εκπαιδευτικά περιβάλλοντα (Χημεία, Αρχιτεκτονική, Αρχαιολογία), προσπαθώντας να συνδυάσει τη «θετικιστική» μεθοδολογία, τον δημιουργικό σχεδιασμό και τη θεωρητική αναζήτηση στο πεδίο της διαχείρισης και κοινωνικής αξιοποίησης των πολιτισμικών πόρων, και, κυρίως, τη μουσειακή διαχείριση του παρελθόντος. Οι προβληματισμοί και οι προτάσεις της δοκιμάστηκαν στην πράξη σε μια σειρά μελετών που αφορούν συγκρότηση πλαισίων διαχείρισης πολιτισμικών πόρων, μουσειακές εκθέσεις -όπως το Μουσείο Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης- και επεμβάσεις σε αρχαιολογικούς χώρους -όπως το Οικομυσείο του Δισπηλιού-, ενώ, ταυτόχρονα, παρουσιάζονται σε δημοσιεύσεις και παρουσιάσεις σε συνέδρια. Είναι Αναπληρώτρια Καθηγήτρια και Διευθύντρια του Εργαστηρίου Μουσειολογίας στο Τμήμα Πολιτισμικής Τεχνολογίας και Επικοινωνίας του Πανεπιστημίου Αιγαίου. Κύρια ερευνητικά ενδιαφέροντα: θεωρητικά και μεθοδολογικά ζητήματα της μουσειακής πράξης, διαχείριση πολιτισμικών πόρων, δημόσια αρχαιολογία, καθώς και η εισβολή της ψηφιακής πραγματικότητας στα παραπάνω.

Έλενα Γλύτση

Αρχαιολόγος-Μουσειολόγος. Από το 2003 υπηρετεί το Υπουργείο Πολιτισμού & Αθλητισμού από διάφορες θέσεις (Νομισματικό Μουσείο, Μουσείο Αρχαιολογικού Χώρου Αρχαίας Ολυμπίας, Επιγραφικό Μουσείο). Το 2007 εντάσσεται στο δυναμικό της Διεύθυνσης Αρχαιολογικών Μουσείων, Εκθέσεων και Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων, όπου επικεντρώνεται σε ζητήματα που άπτονται της διαχείρισης των κρατικών αρχαιολογικών μουσείων και της εκπόνησης/ελέγχου μουσειολογικών μελετών για την οργάνωση ή επανέκθεση μουσείων. Είναι μέλος της Ομάδας Εργασίας για την ανάπτυξη και εφαρμογή του ελληνικού συστήματος αναγνώρισης μουσείων. Κατά το παρελθόν

Eleni Zgouleta

Eleni Zgouleta has been working as an archaeologist in the Directorate of Archaeological Museums, Exhibitions and Educational Programmes of the Hellenic Ministry of Culture since 2018. She is a graduate from the Department of History – Archaeology of the University of Athens and she holds an MSc in Conservation for Archaeology and Museums from the Institute of Archaeology of the University College London in U.K. Since 2001 she had worked in the Stone Conservation Centre of the General Directorate of Antiquities on issues of examination, documentation and study of technology and deterioration of ancient materials from monuments and archaeological sites with emphasis on ancient white marbles. From 2013 until 2016 she worked at the Grand Egyptian Museum in Giza of Egypt under a consultancy role on issues of conservation and management of the collections to be exhibited with emphasis on the documentation of the Tutankhamun Collection. Her research interests are collections management, digitisation of collections and use of new technologies as interpretive means in museum collections.

Angeliki Koukouvou

Angeliki Koukouvou is an archaeologist of Hellenic Ministry of Culture and Sports and has carried out excavations in central and western Macedonia. She is currently based at the Archaeological Museum of Thessaloniki as curator of temporary and permanent exhibitions and Head of the Exhibitions, Communication and Education Department. Her main scientific interest is ancient technology and especially ancient quarrying activity that is the subject of her PhD dissertation, published with the title: *'LITHON LATOMEIN: QUARRYING STONE. From the Asomata quarries to the buildings of the Macedonian kings'* (2012, in Greek with English summary).

She participates in scientific conferences and has published articles and studies on the topography of ancient Macedonia during the Hellenistic and Roman period, as well as on terracotta figurines, sculpture and epigraphy of the same period.

Matt Thompson

Matt Thompson trained as a field archaeologist and spent several years working in commercial archaeology before moving into the museums and heritage sector. He has working in a number of regional and national museums in a curatorial and managerial capacity. He was previously Director of Collections and Education at the Ironbridge Gorge Museums Trust and is currently the Head Collections Curator for English Heritage. English Heritage is a charitable trust that cares for,

researches and makes accessible more than 400 historic sites and properties in England along with their associated object collections. These collections range from Old Master paintings to archaeological archives and include significant quantities of human remains.

Matt's research interests include the role of heritage in creating and understanding regional and national identity, the relationship between railways and archaeology and the role of myth and legend in understanding the past.

Kali Tzortzi

Kali Tzortzi is Assistant Professor in Museology in the Department of History-Archaeology in the University of Patras. She also lectures in the MA Museum Studies in the University of Athens, where she is module leader in 'Architectural Design of Museum Space and Museography'. Her educational background, with a first degree in history and archaeology, two masters degrees in classical archaeology and in museology, and a PhD from The Bartlett, University College London, is reflected in her research linking architecture to museology. She has practical knowledge in the field of cultural management –of archaeological sites, monuments and museums– through her long-term work in the Hellenic Ministry of Culture. She has published extensively across languages and disciplines, including her paper on visitors' spatial behaviour in museums, among the '10 most read' papers, in 'Museum Management and Curatorship', and her book 'Museum Space: Where Architecture Meets Museology' (in Greek, by Piraeus Bank Cultural Foundation, 2013, and in English, by Routledge, 2015) which sets out a methodology for the study of museums and a theoretical framework for their interpretation.

Emily Hall

A Director at Barker Langham, one of the world's leading cultural consultancies, Emily's specialisms include masterplanning, interpretation and curation. She leads on Barker Langham's strategic and interpretive projects, working with museums and archives, historic buildings and cultural sites, parks, cities and regions across Europe, Russia, China, North America and the Middle East. Emily's recent work includes the new National Museum of Qatar, Doha; the House of European History, Brussels; Qasr Al Hosn, Abu Dhabi; Oman Museum Across the Ages, Nizwa and Saruq Al Hadid Archaeological Museum, Dubai.

Based between Berlin, London and the UAE, Emily heads-up BL Berlin, Barker Langham's German branch office and contributes to Freiburg University's Museon 'Interpretive Planning' course. A former lecturer in Design Theory at London Metropolitan University, she

εργάστηκε στο Τμήμα Μεσαιωνικής Τέχνης του Μητροπολιτικού Μουσείου της Νέας Υόρκης με αρμοδιότητα την τεκμηρίωση των βυζαντινών συλλογών του Μουσείου. Έχει συγγράψει εκπαιδευτικό υλικό για το μεταπτυχιακό πρόγραμμα της Διοίκησης Πολιτισμικών Μονάδων του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου. Στα επιστημονικά της ενδιαφέροντα συγκαταλέγονται η ερμηνεία των συλλογών και η πολυγλωσσία στα μουσεία.

Ελένη Ζγουλέτα

Η Ελένη Ζγουλέτα εργάζεται από το 2018 ως αρχαιολόγος στη Διεύθυνση Αρχαιολογικών Μουσείων, Εκθέσεων και Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων του ΥΠΠΟΑ. Είναι απόφοιτος του Τμήματος Ιστορίας-Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών και κάτοχος μεταπτυχιακού τίτλου (MSc) στη Συντήρηση για την Αρχαιολογία και τα Μουσεία από το Ινστιτούτο Αρχαιολογίας του University College London της Μεγάλης Βρετανίας. Εργάστηκε από το 2001 ως αρχαιολόγος με μεταπτυχιακή ειδίκευση στη συντήρηση στο Κέντρο Λίθου της ΓΔΑΠΚ, όπου ασχολήθηκε με θέματα εξέτασης, τεκμηρίωσης και μελέτης τεχνολογίας και διερεύνησης φθοράς αρχαίων υλικών των μνημείων (με έμφαση σε τύπους λευκών αρχαίων μαρμάρων). Από το 2013 έως το 2016 εργάστηκε στο Grand Egyptian Museum στην Γκίζα της Αιγύπτου σε θέσεις συμβουλευτικού χαρακτήρα για θέματα συντήρησης και διαχείρισης των προς έκθεση συλλογών με έμφαση στην τεκμηρίωση της συλλογής του Τουταγχαμών που πρόκειται να εκτεθεί για πρώτη φορά ολόκληρη στο νέο μουσείο. Τα ενδιαφέροντά της περιστρέφονται γύρω από τη διαχείριση συλλογών, την ψηφιοποίησή τους και τη χρήση νέων τεχνολογιών ως ερμηνευτικών μέσων στις μουσειακές εκθέσεις.

Αγγελική Κουκουβού

Η Αγγελική Κουκουβού είναι αρχαιολόγος του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού. Έχει διενεργήσει ανασκαφές σε πολλές θέσεις της κεντρικής και δυτικής Μακεδονίας. Από το 2004 υπηρετεί στο Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης και από το 2018 είναι Προϊσταμένη του Τμήματος Εκθέσεων, Επικοινωνίας και Εκπαίδευσης. Έχει επιμεληθεί πολλές μόνιμες και περιοδικές εκθέσεις του Μουσείου, καθώς και τους συνοδευτικούς επιστημονικούς καταλόγους. Κύριο ερευνητικό της ενδιαφέρον συνιστά η αρχαία τεχνολογία και ειδικότερα η αρχαία λατομική δραστηριότητα, η οποία αποτέλεσε και το θέμα της διδακτορικής της διατριβής που δημοσιεύτηκε με τον τίτλο : *ΛΙΘΟΝ ΛΑΤΟΜΕΙΝ: Από τα λατομεία των Ασωμάτων Βέροιας στα οικοδομήματα των Μακεδόνων βασιλέων. Μελέτη για την εξόρυξη πωρολίθου στην αρχαιότητα*. Συμμετέχει με ανακοινώσεις σε επιστημονικά συνέδρια και έχει δημοσιεύσει άρθρα και μελέτες που αφορούν στην τοπογραφία της αρχαίας Μακεδονίας κατά την ελληνιστική και ρωμαϊκή περίοδο, καθώς και στην κοροπλαστική, γλυπτική και επιγραφική της ίδιας περιόδου.

Matt Thompson

Ο Matt Thompson είναι αρχαιολόγος πεδίου και για αρκετά χρόνια εργάστηκε σε ιδιωτικές εταιρείες που δραστηριοποιούνται στον χώρο της αρχαιολογίας πριν μετακινηθεί στον τομέα των μουσείων και της πολιτιστικής κληρονομιάς. Έχει εργαστεί σε διάφορα περιφερειακά και εθνικά μουσεία σε θέσεις επιμέλειας και διαχείρισης συλλογών. Έχει διατελέσει Διευθυντής Συλλογών και Εκπαίδευσης στο Ironbridge Gorge Museums Trust και σήμερα είναι Επιμεφαλής Επιμελητής Συλλογών στο English Heritage.

Το English Heritage είναι μη κερδοσκοπικός οργανισμός ο οποίος μεριμνά, διεξάγει ερευνά και καθιστά πιο προσιτές περισσότερες από 400 ιστορικές θέσεις και ιδιοκτησίες στην Αγγλία μαζί με τις συλλογές αντικειμένων που αυτές διαθέτουν. Οι συλλογές αυτές περιλαμβάνουν μεταξύ άλλων πίνακες των μεγάλων ζωγράφων του παρελθόντος, αρχαιολογικά αρχεία αλλά και σημαντικό αριθμό ανθρωπίνων καταλοίπων.

Τα ερευνητικά ενδιαφέροντα του Matt στρέφονται στον ρόλο της πολιτιστικής κληρονομιάς στη δημιουργία και κατανόηση της περιφερειακής και εθνικής ταυτότητας, στη σύνδεση σιδηροδρόμων και αρχαιολογίας και στον ρόλο των μύθων και θρύλων στην κατανόηση του παρελθόντος.

Καλή Τζώρτζη

Η Καλή Τζώρτζη είναι Επίκουρη Καθηγήτρια Μουσειολογίας στο Τμήμα Ιστορίας-Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Πατρών. Διδάσκει επίσης στο ΔΠΜΣ «Μουσειακές Σπουδές» του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών όπου συντονίζει το μάθημα «Αρχιτεκτονικός Σχεδιασμός Μουσειακού Χώρου και Μουσειογραφία». Η διεπιστημονική φύση των σπουδών της (πτυχίο ιστορίας-αρχαιολογίας, μεταπτυχιακό δίπλωμα στην κλασική αρχαιολογία και στη μουσειολογία, διδακτορική διατριβή στη Bartlett, University College London) αντανακλάται στην έρευνά της η οποία συνδέει την αρχιτεκτονική με τη μουσειολογία. Έχει πρακτική γνώση στον τομέα της πολιτιστικής διαχείρισης – αρχαιολογικών χώρων, μνημείων και μουσείων – με το πολυετές έργο της στο Υπουργείο Πολιτισμού. Έχει δημοσιεύσει εκτενώς σε διάφορες γλώσσες και επιστημονικά πεδία, συμπεριλαμβανομένου του άρθρου της για τη χωρική συμπεριφορά των επισκεπτών στα μουσεία, ανάμεσα στα 10 «πιο διαβασμένα» άρθρα, στο "Museum Management and Curatorship", και του βιβλίου της «Ο Χώρος στο Μουσείο: Η Αρχιτεκτονική Συναντά τη Μουσειολογία» (Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς, 2013, και στην αγγλική γλώσσα, Routledge, 2015) το οποίο προτείνει μια μεθοδολογία για την εμπειρική μελέτη των μουσείων και ένα θεωρητικό πλαίσιο για την ερμηνεία τους.

Emily Hall

Ως Διευθύντρια στην Barker Langham, μια από τις μεγαλύτερες συμβουλευτικές εταιρείες στον χώρο του

is an alumnus of the Royal College of Art (RCA) and the Victoria & Albert Museum in London.

Shirin Frangoul-Brückner

Shirin Frangoul-Brückner, Managing Director and founding partner of ATELIER BRÜCKNER, studied architecture at the universities of Kaiserslautern and Stuttgart.

She has worked as an architect since 1994 and in 1997 co-founded ATELIER BRÜCKNER with Uwe R. Brückner.

Guided by the principle “making the impossible possible“, she systematically uses her competencies in project acquisition, conception, controlling and realization.

As Managing Director she is responsible for positioning the Atelier, which has since developed into one of the world's leading offices for exhibition design.

Constantina Kallintzi

Archaeologist. She holds a B.A. in Archaeology from the Aristotle University of Thessaloniki and a PhD from the University of Thessaly (School of Human and Social Sciences). Since 1986 she has been working at the Hellenic Ministry of Culture and Sports, which she has served as an archaeologist at the Ephorates of Antiquities of the Regions of Komotini and Xanthi in Thrace. In 2011 she was appointed as a Director to the Ephorate of Antiquities of Xanthi, a position which she still holds. She is a member of the Local Council of Monuments of East Macedonia and Thrace.

She has conducted excavations in Makri, Evros region, as well as in the town and cemeteries of Avdira. She leads research projects as well as projects on the protection and enhancement of antiquities. She has participated in several Greek and international conferences. Her special interests lie in burial customs and historical geography. She is also interested in the synergy of archaeology with local communities and the dissemination of the archaeological knowledge to the public. In the past she has served briefly the Secondary Education as a literature teacher.

Jelena Bekvalac

Jelena Bekvalac is a Curator of Human Osteology at the Centre for Human Bioarchaeology, Museum of London. Before working at the museum, Jelena participated on a variety of archaeological sites in the UK, including St Mary Spital, London and abroad, including Jordan and the Czech Republic working with a wide range of osteological collections. Jelena has been at the museum since 2003, firstly as a research osteologist on the team funded by Wellcome, establishing the Centre and in 2008 became a curator. Within this role curating the extensive archaeologically derived skeletal

assemblages, recording and analysing osteological data; assisting researchers; teaching; presenting talks; collaborative research projects and exhibitions. Jelena was part of the original team for the 2008 Wellcome Collection exhibition, *Skeletons: London's Buried Bones* and more recently the regional tour of the exhibition *Skeletons: Our Buried Bones*. Specialist interests include medieval and post-medieval bioarchaeology. Jelena is currently working on a collaborative project investigating the Impact of Industrialisation on London Health.

Ioannis Kompatsiaris

Dr. Ioannis Kompatsiaris is Senior Researcher and Deputy Director of the Information Technologies Institute (ITI), of the Centre for Research and Technology Hellas (CERTH), and the Head of the Multimedia Knowledge & Social Media Analytics Laboratory. His research interests include semantic multimedia analysis, information retrieval and multimedia knowledge mining, social and semantic web and reasoning. His involvement in these research areas has led to his participation in two patents, writing 10 chapters in books, 34 publications in international journals, and more than 100 publications in international conferences. He is a Senior Member of IEEE and a member of ACM. More information: <http://mklab.iti.gr>

Eleftherios Anastasovitis

Eleftherios Anastasovitis is a PhD candidate in Applied Informatics at the University of Macedonia, with a research subject: “Virtual Antikythera Mechanism: 3D simulation and representation of its functionalities in an interactive environment of a serious game”. He obtained his degree in Informatics from the Aristotle University of Thessaloniki. He holds an MSc in Cultural Informatics and Communication from University of the Aegean. He holds an MEd in Adult Education from the Hellenic Open University. Since 2016 he is a Research Assistant at the Multimedia Knowledge & Social Media Analytics Lab of the Information Technologies Institute (ITI), of the Centre for Research and Technology Hellas (CERTH), participating in H2020 European projects as well as national, interest-related projects, such as Virtual Reality, 3D Serious Games, 3D graphics, with major VR productions of high immersion applications. More information: http://www.iti.gr/iti/people/Leyteris_Anastasovitis.html

Polyxeni Adam-Veleni

Dr. Polyxeni Adam-Veleni, Archaeologist-Theatrolgist. She has been Director of the Ephorate of Antiquities in Pieria (2003-2006), the Archaeological Museum of Thessaloniki (2006-2018) and the Ephorate of Antiquities

πολιτισμού, οι ειδικότητες της Emily Hall περιλαμβάνουν την κατάρτιση βασικών σχεδίων διαχείρισης (master-plans), την ερμηνεία και την επιμέλεια. Διευθύνει έργα στρατηγικής και ερμηνείας, δουλεύοντας με μουσεία και αρχαία, ιστορικά κτήρια και πολιτιστικούς τόπους, πάρκα, πόλεις και περιοχές στην Ευρώπη, τη Ρωσία, την Κίνα, τη Βόρεια Αμερική και τη Μέση Ανατολή. Οι πιο πρόσφατες δουλειές της περιλαμβάνουν το Εθνικό Μουσείο του Κατάρ στη Ντόχα, το Σπίτι της Ευρωπαϊκής Ιστορίας στις Βρυξέλλες, το Qasr Al Hosn στο Άμπου Ντάμπι, το Μουσείο στο Ομάν «Στο πέρασμα των Αιώνων», το Αρχαιολογικό Μουσείο Nizwa and Saruq Al Hadid στο Ντουμπάι.

Με έδρα στο Βερολίνο, το Λονδίνο και τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα, η Emily Hall προΐσταται της BL Βερολίνου, της γερμανικής Θυγατρικής της Barker Langham, και συμμετέχει στο πρόγραμμα Museon του Πανεπιστημίου του Freiburg «Ερμηνευτικός Σχεδιασμός». Έχει διατελέσει λέκτορας στη Θεωρία Σχεδιασμού στο Μητροπολιτικό Πανεπιστήμιο του Λονδίνου και είναι μέλος της ένωσης αποφοίτων του Βασιλικού Κολlegίου Τεχνών (Royal College of Art) και του Μουσείου Victoria & Albert στο Λονδίνο.

Shirin Frangoul-Brückner

Η Shirin Frangoul-Brückner, Διευθύνουσα Σύμβουλος και ιδρυτικό στέλεχος του αρχιτεκτονικού γραφείου Brückner, σπούδασε Αρχιτεκτονική στα Πανεπιστήμια Καϊζερλάουτερν και Στουτγάρδης. Εργάζεται ως αρχιτέκτονα από το 1994 και το 1997 συνίδρυσε με τον Uwe R. Brückner το αρχιτεκτονικό γραφείο Brückner.

Καθοδηγούμενη από την αρχή «καθιστώντας το ανέφικτο εφικτό», χρησιμοποιεί συστηματικά τις ικανότητές της για την ανάληψη έργων, τη σύλληψη ιδεών, τον έλεγχο και την υλοποίηση των έργων.

Ως Διευθύνουσα σύμβουλος, είναι υπεύθυνη για τη λειτουργία του γραφείου, το οποίο έχει εξελιχθεί σε ένα από τα μεγαλύτερα γραφεία σχεδιασμού εκθέσεων στον κόσμο.

Κωνσταντίνη Καλλιντζή

Αρχαιολόγος. Απόφοιτος Αρχαιολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Κάτοχος διδακτορικού τίτλου από το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας-Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών. Από το 1986 εργάζεται στο Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, όπου υπηρέτησε διαδοχικά στις Εφορείες Αρχαιοτήτων Κομοτηνής και Ξάνθης. Το 2011 έλαβε τη θέση της Προϊσταμένης της Εφορείας Αρχαιοτήτων Ξάνθης, την οποία και διατηρεί. Είναι μέλος του Τοπικού Συμβουλίου Μνημείων Ανατολικής Μακεδονίας-Θράκης.

Έχει διενεργήσει ανασκαφές στη Μάκρη Έβρου, καθώς και στην πόλη, τα νεκροταφεία και τη χώρα των Αβδήρων. Διευθύνει ερευνητικά προγράμματα και έργα προστασίας και ανάδειξης αρχαιοτήτων. Στις επιστημονικές της ενασχολήσεις συγκαταλέγονται τα ταφικά έθιμα και η ιστορική γεωγραφία. Έχει συμμετάσχει σε ελληνικά και διεθνή

επιστημονικά συνέδρια. Την ενδιαφέρει η συνέργεια αρχαιολογίας και τοπικών κοινοτήτων και η μετάδοση της αρχαιολογικής γνώσης στο κοινό. Στο παρελθόν υπηρέτησε για σύντομο διάστημα στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση ως φιλόλογος.

Jelena Bekvalac

Η Jelena Bekvalac είναι Επιμελήτρια Ανθρώπινης Οστεολογίας στο Κέντρο Ανθρώπινης Βιοαρχαιολογίας του Μουσείου του Λονδίνου. Πριν ξεκινήσει να εργάζεται στο Μουσείο, η Jelena συμμετείχε σε έρευνες σε διάφορες αρχαιολογικές θέσεις στη Μεγάλη Βρετανία, συμπεριλαμβανομένου του St Mary Spital στο Λονδίνο, καθώς και στο εξωτερικό σε χώρες όπως η Ιορδανία και η Τσεχία εργαζόμενη σε ένα ευρύ φάσμα οστεολογικών συλλογών. Η Jelena δουλεύει στο Μουσείο του Λονδίνου από το 2003, αρχικά ως οστεολόγος έρευνας στην ομάδα που επικορηνόγουνταν από το Wellcome, το οποίο ίδρυσε το Κέντρο Βιοαρχαιολογίας, και το 2008 έγινε επιμελήτρια. Τα καθήκοντα της θέσης της περιλαμβάνουν την επιμέλεια πολλών σκελετικών συνόλων αρχαιολογικής προέλευσης, την καταγραφή και ανάλυση οστεολογικών δεδομένων, την παροχή βοήθειας σε ερευνητές, τη διδασκαλία, την παρουσίαση ομιλιών, ερευνητικά έργα συνεργασίας και εκθέσεις. Η Jelena ήταν μέρος της αρχικής ομάδας της έκθεσης της Συλλογής Wellcome το 2008 με τίτλο “Skeletons: London’s Buried Bones” και πιο πρόσφατα ασχολήθηκε με την περιφερειακή περιοδεία της έκθεσης “Skeletons: Our Buried Bones”. Τα ειδικά ενδιαφέροντά της περιλαμβάνουν τη μεσαιωνική και μετα-μεσαιωνική βιοαρχαιολογία. Η Jelena σήμερα συμμετέχει σε ένα πρόγραμμα συνεργασίας που διερευνά τις επιπτώσεις της εκβιομηχάνισης στην υγεία των κατοίκων του Λονδίνου.

Ιωάννης Κομπατσιάρης

Ο Δρ. Ιωάννης Κομπατσιάρης είναι Ερευνητής Α' Βαθμίδας και Αναπληρωτής Διευθυντής, του Ινστιτούτου Τεχνολογίας Πληροφορικής και Επικοινωνιών (ΙΠΤΗΛ), του Εθνικού Κέντρου Έρευνας και Τεχνολογικής Ανάπτυξης (ΕΚΕΤΑ), καθώς και υπεύθυνος του εργαστηρίου Γνώσης Πολυμέσων και Ανάλυσης Κοινωνικών Δικτύων. Τα ερευνητικά του ενδιαφέροντα περιλαμβάνουν σημασιολογική ανάλυση πολυμέσων, ανάκτηση πληροφορίας και εξόρυξη γνώσης από πολυμέσα, κοινωνικό και σημασιολογικό Ιστό και συλλογιστική. Η ενασχόλησή του σε αυτές τις ερευνητικές περιοχές έχει οδηγήσει στην συμμετοχή του σε δύο πατέντες, στη συγγραφή 10 κεφαλαίων σε βιβλία, σε 34 δημοσιεύσεις σε διεθνή περιοδικά και σε περισσότερες από 100 δημοσιεύσεις σε διεθνή συνέδρια. Είναι Senior Member της IEEE και μέλος της ACM. Περισσότερες πληροφορίες: <http://mklab.itigr>

Ελευθέριος Αναστασοβίτης

Ο Ελευθέριος Αναστασοβίτης είναι υποψήφιος

of Thessaloniki (2017-2018). Since July 2018 she has been the Director of the General Directorate of Antiquities and Cultural Heritage of the Hellenic Ministry of Culture and Sports. She is a Professor at the Hellenic Open University and the International Hellenic University and a visiting professor at universities in Europe and the U.S. She has conducted numerous excavations in Central and Western Macedonia (Greece), organised or participated in more than 172 museum exhibitions and 85 conferences. She has published 158 articles in journals, 8 monographs and has edited 80 publications. Along with archaeology she deals with theater, literature and painting.

Valeria Amoretti

Valeria Amoretti is an archaeologist and physical anthropologist. She worked for several years as a freelance professional bioarchaeologist for Italian Superintendences. At the same time she was a PhD student in Medieval Archaeology (Anthropology of Death) and a research fellow in the same subject. At some point in her career, the desire to learn to narrate and display anthropological findings led her to attend a second PhD in Architecture, Design and Cultural Heritage. Her thesis concerned the museology of human remains, with particular reference for legislation and the impact of sensitive materials on the public. Since 2018 she has been a physical anthropologist at the Italian Ministry of Cultural Heritage and is in charge of human remains of Pompeii. She has been one of the curators of the recent conference in partnership with the Egyptian Museum in Turin entitled "Human Remains. Ethics, Conservation, Display". She has worked in almost 60 archaeological excavations, studied a large number of necropolises and published 45 papers.

Demetrios Athanasoulis

PhD in Byzantine Archaeology (Aristotle University of Thessaloniki and Université Paris I - Panthéon-Sorbonne). Currently, he is Director at the Ephorate of Antiquities of Cyclades, a Member of the Scientific Committee of Parco Archeologico di Pompeii, the European Centre of Byzantine and Post-Byzantine Monuments as well as the Christian Archaeological Society. He has been appointed as Chairman or Member on several Scientific Committees and Councils of the Hellenic Ministry of Culture and Sports. He has served as a Curator of Antiquities at the Ephorate of Antiquities of Ilia, Peloponnese, and as a Director of the Ephorate of Byzantine Antiquities (Argolis, Arcadia and Corinth). He is former Head of the Association of Greek Archaeologists and an Expert Archaeologist at the Council of Europe. He has been a member of several Scientific Committees for the organisation of international conferences. He has served as National Coordinator at the European Year of

Cultural Heritage 2018 celebration.

He has conducted a great number of archaeological surveys in the Peloponnese and the Cyclades (Acrocorinth, Glarentza, Slavic cemeteries of Arcadia, Naxos, Cyclades islets, etc.); has designed and directed 15 large scale restoration projects for Byzantine churches (Agia Moni of Nafplion, PanagiaStiri etc.), Peloponnese castles (Clermont Castle at Kyllini, Acrocorinth, Acronafplia, Larissa Argos, Agionori etc.), and important monuments in the Cyclades (Episkopi of Sikinos, Delos etc.); he has supervised the design and implementation of new archaeological museums (Byzantine Museum of Argolis, Thematic Museum of Crusaders at the Clermont Castle at Kyllini, Archaeological Museum of Kythnos, group of Museums at the Naxos Castle). He has curated major temporary exhibitions in Greece and abroad and has coordinated several European-funded programmes towards the enhancement of monuments and the production of digital applications and research. He has participated in several international conferences and published a large number of studies in the fields of Byzantine architecture and archaeology and on cultural heritage management. He has been a guest lecturer at the University of Peloponnese and the National Centre for Public Administration and Local Government. He has been a Fellow of the British School at Athens, in Oxford and of the German Archaeological Institute (DAI), in Berlin.

Niki Tsironi

Niki Tsironi is a byzantinist and graduate of King's College London from which she obtained her doctoral title in the Byzantine studies. Since 2000, she has been working at the Institute of Historical Research of the National Hellenic Research Foundation and she is an Associate in Byzantine Studies of the Centre for Hellenic Studies (CHS), Harvard University.

Her research focuses on the cultural history with emphasis on the cult of the Virgin Mary, homiletics and hymnography, as well as the history of book and its decoration in the Byzantine and Post Byzantine period. She has organised international symposia for the National Hellenic Research Foundation, the Alexander S. Onassis Public Benefit Foundation, the Society for the Promotion of Education and Learning and the CHS-Harvard University. She is a founding member of the Society of Patristic and Byzantine Studies of the Oxford University and the Cultural Society "Ainos".

She has curated exhibitions of the Athos Photo Archive, the Photo Archive of the Russian Diaspora, as well as the exhibition entitled "The Art of Bookbinding. From Byzantium to Contemporary Artistic Creation" in the Byzantine and Christian Museum. She has been executive editor of the e-journal of the *Athens Dialogues*

διδάκτορας στην Εφαρμοσμένη Πληροφορική του Πανεπιστημίου Μακεδονίας, με ερευνητικό αντικείμενο: “Virtual Antikythera Mechanism: 3D simulation and representation of its functionalities in interactive environment of a serious game”. Απέκτησε το πτυχίο Πληροφορικής από τη Σ.Θ.Ε. στο Α.Π.Θ. Κατέχει το Μ.Sc στην Πολιτισμική Πληροφορική και Επικοινωνία, από το Τ.Π.Τ.Ε. του Πανεπιστημίου Αιγαίου. Κατέχει Μ.Εd στην Εκπαίδευση Ενηλίκων από το Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο. Από το 2016 είναι βοηθός έρευνας στο εργαστήριο Γνώσης Πολυμέσων και Ανάλυσης Κοινωνικών Δικτύων του Ινστιτούτου Τεχνολογιών Πληροφορικής και Επικοινωνιών (ΙΠΤΗΛ), του Εθνικού Κέντρου Έρευνας και Τεχνολογικής Ανάπτυξης (ΕΚΕΤΑ), συμμετέχοντας σε ευρωπαϊκά έργα H2020 καθώς και σε εθνικά, σε αντικείμενο σχετικό με τα ενδιαφέροντά του, όπως Virtual Reality, 3D Serious Games, 3D γραφικά, με σημαντικές παραγωγές VR εφαρμογών υψηλού βαθμού εμπύθισης. Περισσότερες πληροφορίες: http://www.iti.gr/iti/people/Leyteris_Anastasovitis.html

Πολυξένη Αδάμ-Βελένη

Δρ Πολυξένη Αδάμ-Βελένη, Αρχαιολόγος-Θεατρολόγος. Διετέλεσε διευθύντρια της Εφορείας Αρχαιοτήτων Πιερίας (2003-2006), του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης (2006-2018) και της Εφορείας Αρχαιοτήτων Πόλης Θεσσαλονίκης (2017-2018). Από τον Ιούλιο του 2018 είναι Γενική Διευθύντρια Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού. Διδάσκει στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο και στο Διεθνές Πανεπιστήμιο Ελλάδας και είναι επισκέπτρια καθηγήτρια σε πανεπιστήμια στην Ευρώπη και στις Ηνωμένες Πολιτείες. Έχει διεξαγάγει πολυάριθμες ανασκαφές στην Κεντρική και Δυτική Μακεδονία και έχει οργανώσει περισσότερες από 172 μουσειακές εκθέσεις και 85 συνέδρια. Έχει εκδώσει 8 μονογραφίες και 158 άρθρα σε επιστημονικά περιοδικά και έχει επιμεληθεί 80 εκδόσεις. Παράλληλα με την αρχαιολογία ασχολείται με θέατρο, λογοτεχνία και ζωγραφική.

Valeria Amoretti

Η Valeria Amoretti είναι αρχαιολόγος και φυσική ανθρωπολόγος. Για αρκετά χρόνια συνεργάστηκε ως ανεξάρτητη βιοαρχαιολόγος με την Αρχαιολογική Υπηρεσία της Ιταλίας. Την ίδια περίοδο ήταν υποψήφια διδάκτωρ στη Μεσαιωνική Αρχαιολογία (Ανθρωπολογία του Θανάτου) και επιστημονική συνεργάτις στο ίδιο πεδίο. Η επιθυμία της να μάθει να αφηγείται και να εκθέτει ανθρωπολογικά ευρήματα, την οδήγησε στην απόφαση να εκπονήσει και δεύτερη διδακτορική διατριβή, στην Αρχιτεκτονική, τον Σχεδιασμό και την Πολιτιστική Κληρονομιά. Η διατριβή της αφορούσε τη μουσειολογία των ανθρωπίνων καταλοίπων, με ιδιαίτερη αναφορά στη νομοθεσία αλλά και την επίδραση αυτού του ευαίσθητου υλικού στο κοινό. Από το 2018 εργάζεται ως φυσική ανθρωπολόγος στο Υπουργείο Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ιταλίας, με αρμοδιότητα

στα ανθρώπινα κατάλοιπα της Πομπηίας. Μετείχε στην οργανωτική επιτροπή του συνεδρίου που διοργανώθηκε πρόσφατα σε συνεργασία με το Αιγυπτιακό Μουσείο του Τορίνο, με τίτλο “Human Remains. Ethics, Conservation, Display”. Έχει εργαστεί σε περισσότερες από 60 αρχαιολογικές ανασκαφές, έχει μελετήσει σημαντικό αριθμό νεκροπόλεων και έχει δημοσιεύσει 45 άρθρα.

Δημήτριος Αθανασούλης

Ο Δημήτριος Αθανασούλης, δρ βυζαντινής αρχαιολογίας (Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης και Université Paris I - Panthéon-Sorbonne), είναι διευθυντής στην Εφορεία Αρχαιοτήτων Κυκλάδων, μέλος της επιστημονικής επιτροπής του Parco Archeologico di Pompeii, του Ευρωπαϊκού Κέντρου Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μνημείων, της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας, πρόεδρος και μέλος Επιστημονικών Επιτροπών και Συμβουλίων του Υπουργείου Πολιτισμού. Έχει διατελέσει επιμελητής αρχαιοτήτων στην Ηλεία και έφορος βυζαντινών αρχαιοτήτων στην Αργολίδα, Αρκαδία και Κορινθία, πρόεδρος του Συλλόγου Ελλήνων Αρχαιολόγων, εμπειρογνώμων αρχαιολόγος του Συμβουλίου της Ευρώπης, μέλος επιστημονικών επιτροπών διεθνών συνεδρίων και εθνικός συντονιστής για το Ευρωπαϊκό Έτος Πολιτιστικής Κληρονομιάς 2018. Έχει διευθύνει δεκάδες αρχαιολογικές έρευνες στην Πελοπόννησο και τις Κυκλάδες (Ακροκόρινθος, Γλαρέντζα, σλαβικά κοιμητήρια Αρκαδίας, Νάξος, Νησίδες Κυκλάδων κλπ.), έχει σχεδιάσει και διευθύνει δεκαπέντε μεγάλα αναστηλωτικά έργα σε βυζαντινούς ναούς (Αγία Μονή Ναυπλίου, Παναγία Στείρη κλπ.), σε κάστρα της Πελοποννήσου (Χλουμούτζι, Ακροκόρινθος, Ακροναυπλία, κάστρο Λάρισα Άργους, Αγιονόρι κλπ.), και σε σημαντικά μνημεία των Κυκλάδων (Επισκοπή Σικίνου, Δήλος κλπ.), νέα αρχαιολογικά μουσεία (Βυζαντινό Μουσείο Αργολίδας, Θεματικό Μουσείο Σταυροφόρων στο κάστρο Κυλλήνης, Αρχαιολογικό Μουσείο Κύθνου, Νησίδα Μουσείων Κάστρου Χώρας Νάξου), σημαντικές περιοδικές αρχαιολογικές εκθέσεις στην Ελλάδα και στο εξωτερικό, καθώς και ευρωπαϊκά προγράμματα ανάδειξης μνημείων, ψηφιακών εφαρμογών και έρευνας. Έχει συμμετάσχει σε διεθνή επιστημονικά συνέδρια και έχει δημοσιεύσει πλήθος μελετών στα πεδία της βυζαντινής αρχιτεκτονικής και αρχαιολογίας καθώς και της πολιτισμικής διαχείρισης. Έχει διδάξει στο Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου και στο Εθνικό Κέντρο Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης. Υπότροφος της Βρετανικής Σχολής Αθηνών στην Οξφόρδη και του Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου, στο Βερολίνο.

Νίκη Τσιρώνη

Η Νίκη Τσιρώνη είναι ιστορικός-βυζαντινολόγος. Σπούδασε στο King's College του Πανεπιστημίου του Λονδίνου από το οποίο και έλαβε τον διδακτορικό της τίτλο στις βυζαντινές σπουδές. Από το 2000 εργάζεται στο Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών και

and has published articles and studies for the Marian cult and lament in Byzantium.

Andreas I. Darlas

Andreas I. Darlas has received his PhD from the University Paris VI in "Geology of the Quaternary, Palaeoanthropology, Prehistory". As an official of the Greek Archaeological Service, he had been the Director of the Ephorate of Palaeoanthropology-Speleology of Northern Greece from 2006 until 2014, while since 2014 he has been running the united nowadays Ephorate of Palaeoanthropology-Speleology (authority in the whole Greek territory). His research is mainly focused on the investigation of the Palaeolithic Era. Since 1993, his main research subject has been the systematic study of the Mani peninsula in the Peloponnese, where he has excavated and studied a number of caves with Palaeolithic remains. He has also conducted excavation and field surveys in the north-western Peloponnese, the Megalopoli basin, Aitolokarnania, Attica, Kefalonia, Corfu, Chios, Macedonia and Samos. He has participated in the organisation of Prehistory museums (in Tautavel France, Petralona, Diros etc.), and he has also taught at Universities in France, at the University of the Peloponnese and the Postgraduate Department of the Athens University.

George Panagiaris

George Panagiaris is a Biologist, Doctor of Biological Sciences and licensed by the Hellenic Ministry of Culture as Conservator of Organic Materials. He is Professor and President at the Department of Conservation of Antiquities and Works of Art, University of West Attica, GR (UNIWA). He has been Director (2015-2018) at the Inter-institutional Postgraduate Course entitled "Museum Studies", co-organized by the University of Athens and UNIWA and member of its administration board since 2003. He is official national expert and voting member in CEN/TC346 working at European level to standardize the work of the Cultural Heritage Preservation. He is a member of the ICOM Conservation Committee with active participation in working groups dealing with collections of Natural History and Ethics Issues. His scientific/research activity focuses on issues of Conservation of Organic Materials with emphasis on forensic science specimens, human remains and collections of Natural History, issues of Biodeterioration in museum collections and on ethical management of these. He has participated as principal author in numerous collective publications, original papers in scientific journals and in international or Greek conferences. He has coordinated many research programmes and he is reviewer in Elsevier and Taylor & Francis editions.

Eugenia Geroussi Bedermacher

Archaeologist-Byzantinist. After the completion of her studies in History and Archaeology at the University of Athens, she continued her post-graduate studies at the University of Göttingen in Germany. In 1982 she joined the Hellenic Ministry of Culture, which she served from various posts (Ephorates of Antiquities of Sparta, Cyclades and Central Administration Service). In 1998 she completed her PhD dissertation at the University of Marburg in Germany. In 2004 she organised and directed the Ephorate of Antiquities in Messinia, and, then, that of Euboea. She was appointed Director at the Directorate of Byzantine and Post-Byzantine Antiquities (2010-2016) and Head at the Special Service of Promotion and Development of Cultural Heritage and Contemporary Creation (2016-2018). In 2010 she was appointed National Coordinator for the Hellenic Monuments of World Heritage UNESCO, a position which she still holds. Since 2018, she has been Director at the Directorate of Administration of the National Archive of Monuments. Her scientific interests and her vast publication work focus mainly on the Early Christian period.

Nina Kyparissi-Apostolika

Archaeologist, Honorary Director at the Ephorate of Palaeoanthropology and Speleology of the Hellenic Ministry of Culture and Sports.

She is a graduate of the Department of History and Archaeology of the National and Kapodistrian University of Athens. She holds a Master's and a Doctoral Degree in Prehistoric Archaeology from the Aristotle University of Thessaloniki. In 1992 received a fellowship from the British School at Athens for the University of Sheffield. From 2001 to 2011, she served as a Director at the Ephorates of Fthiotida and Evrytania (Central Greece), the Directorate of Prehistoric and Classical Antiquities and the Ephorate of Palaeoanthropology and Speleology.

Her scientific interest lies on Prehistoric Archaeology, with an emphasis on Caves' Early Prehistory and Archaeology. She has long and significant excavation experience. She has run several systematic excavations since the 1980s (1987 to present: Theopetra Cave, Trikala, Thessaly / 2004-2008: surface survey on Lake Plastira in search of prehistoric material and excavation of a Neolithic site in the same area in collaboration with the Ephorates of Karditsa and Trikala, Thessaly / 2001 until today: two settlements of the Middle Neolithic Period in the New Monastery of Fthiotida ("Magoula Koutroulou" and "Imvros Pigadi").

She has participated in 51 conferences, has 91 publications in Greek and international conference proceedings and journals. Author of two books, member of 27 Scientific Committees, councils and

είναι εταίρος του Κέντρου Ελληνικών Σπουδών (ΚΕΣ) του Πανεπιστημίου του Harvard.

Η έρευνά της εστιάζει στην πολιτιστική ιστορία με έμφαση στην προσκύνηση της Θεοτόκου, την ομιλητική λογοτεχνία και την μνημογραφία, καθώς και την ιστορία του βιβλίου και της διακόσμησής του στη βυζαντινή και μεταβυζαντινή περίοδο. Έχει διοργανώσει διεθνή συμπόσια για το Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, το Κοινωφελές Ίδρυμα «Αλέξανδρος Σ. Ωνάσης», τη Φιλεκαπαιδευτική Εταιρεία και το ΚΕΣ του Πανεπιστημίου του Harvard. Είναι ιδρυτικό μέλος της Εταιρείας Πατερικών και Βυζαντινών Σπουδών του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης και της Πολιτιστικής Εταιρείας «Αίνας».

Έχει επιμεληθεί εκθέσεις της Αγιορειτικής Φωτοθήκης, του Φωτογραφικού Αρχείου της Ρωσικής Διασποράς, καθώς και την έκθεση με τίτλο «Η Τέχνη της Βιβλιοδεσίας. Από το Βυζάντιο στη Σύγχρονη Εικαστική Δημιουργία» στο Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο. Έχει την εκτελεστική ευθύνη έκδοσης του ηλεκτρονικού περιοδικού των *Διαλόγων των Αθηνών* και έχει δημοσιεύσει άρθρα και μελέτες για την προσκύνηση και τον θρήνο της Παναγίας στο Βυζάντιο.

Ανδρέας Ι. Ντάρλας

Ο Ανδρέας Ι. Ντάρλας είναι διδάκτωρ του Πανεπιστημίου Paris VI στη «Γεωλογία του Τεταρτογενούς, Παλαιοανθρωπολογία, Προϊστορία». Στέλεχος της Ελληνικής Αρχαιολογικής Υπηρεσίας, διετέλεσε Προϊστάμενος της Εφορείας Παλαιοανθρωπολογίας-Σπηλαιολογίας Βόρειας Ελλάδας από το 2006 έως το 2014, ενώ από το 2014 διευθύνει την ενιαία, πλέον, Εφορεία Παλαιοανθρωπολογίας-Σπηλαιολογίας. Το ερευνητικό του έργο είναι αφιερωμένο στη διερεύνηση της Παλαιολιθικής Εποχής. Από το 1993 έχει ως κύριο ερευνητικό αντικείμενο τη συστηματική μελέτη της χερσονήσου της Μάνης, όπου έχει ανασκάψει και μελετήσει πολυάριθμα σπήλαια με παλαιολιθικά κατάλοιπα. Έχει διενεργήσει, επίσης, ανασκαφές και επιφανειακές έρευνες στη βορειοδυτική Πελοπόννησο, τη λεκάνη της Μεγαλόπολης, την Αιτωλοακαρνανία, την Αττική, την Κεφαλονιά, την Κέρκυρα, τη Χίο, τη Μακεδονία και τη Σάμο. Έχει λάβει μέρος στην οργάνωση μουσείων προϊστορίας (Tautavel Γαλλίας, Πετραλώνων, Διρού κ.α.), ενώ έχει διδάξει σε Πανεπιστήμια της Γαλλίας, στο Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου και στο Μεταπτυχιακό Τμήμα του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Γιώργος Παναγιάρης

Ο Γεώργιος Παναγιάρης είναι Βιολόγος, Δρ. Βιολογικών Επιστημών και κάτοχος άδειας άσκησης επαγγέλματος στη συντήρηση οργανικών υλικών από το ΥΠΠΟΑ. Είναι Καθηγητής και Πρόεδρος του Τμήματος Συντήρησης Αρχαιοτήτων & Έργων Τέχνης του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής (ΠαΔΑ). Διετέλεσε Διευθυντής (2015-2018) και μέλος της ΕΔΕ (από το 2003 έως σήμερα) του Διδρυματικού Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Μουσειακές

Σπουδές» που συνδιοργανώνεται από το ΕΚΠΑ και το Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής. Είναι εξουσιοδοτημένο μέλος (με δικαίωμα ψήφου) της Τεχνικής Επιτροπής 346 του Ευρωπαϊκού Οργανισμού Προτυποποίησης (CEN/TC346) που έχει ως αντικείμενο τα θέματα Διατήρησης της Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Είναι μέλος της Επιτροπής Συντήρησης του Διεθνούς Συμβουλίου Μουσείων (ICOM-CC), όπου μετέχει ενεργά στις ομάδες εργασίας συντήρησης συλλογών Φυσικής Ιστορίας και Θεμάτων Ηθικής και Δεοντολογίας στη Συντήρηση. Η επιστημονική και ερευνητική του δραστηριότητα εστιάζει στη συντήρηση οργανικών υλικών με έμφαση σε υλικά τεκμήρια Εγκληματολογικών Μουσείων, ανθρώπινα κατάλοιπα και συλλογές Φυσικής Ιστορίας, σε θέματα βιοαλλοίωσης αυτών και διαχείρισης όλων των ανωτέρω. Διαθέτει πλούσιο δημοσιευμένο επιστημονικό έργο, έχει συντονίσει μεγάλο αριθμό ερευνητικών προγραμμάτων και είναι επιστημονικός κριτής των εκδοτικών οίκων Elsevier και Taylor&Francis.

Ευγενία Γερούση Μπεντερμάχερ

Αρχαιολόγος-Βυζαντινολόγος. Αφού ολοκλήρωσε τις σπουδές της στην ιστορία και αρχαιολογία στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, παρακολούθησε μεταπτυχιακές σπουδές στο Πανεπιστήμιο του Göttingen στη Γερμανία. Το 1982 εισήχθη στο Υπουργείο Πολιτισμού. Υπηρέτησε σε διάφορες θέσεις, όπως στη Σπάρτη, στις Κυκλάδες και στην Κεντρική Υπηρεσία. Το 1998 ολοκλήρωσε τη διδακτορική της διατριβή στο Πανεπιστήμιο του Marburg στη Γερμανία. Το 2004 οργάνωσε και διηύθυνε την 26η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων στην Καλαμάτα και στη συνέχεια την 23η Εφορεία στην Χαλκίδα. Έχει διατελέσει Διευθύντρια στη Διεύθυνση Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Αρχαιοτήτων (2010-2016) και στην Ειδική Υπηρεσία Προβολής και Αξιοποίησης Πολιτιστικής Κληρονομιάς και Σύγχρονης Δημιουργίας (2016-2018). Το 2010 ορίστηκε Εθνική Συντονίστρια για τα Ελληνικά Μνημεία Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO, θέση που ακόμη διατηρεί. Από το 2018 έως σήμερα προϊστάται της Διεύθυνσης Διαχείρισης Εθνικού Αρχείου Μνημείων. Το επιστημονικό της ενδιαφέρον και το πλούσιο συγγραφικό της έργο εστιάζονται κυρίως στην παλαιοχριστιανική περίοδο.

Νίνα Κυπαρίσση-Αποστολικά

Αρχαιολόγος. Επίτιμη Διευθύντρια Εφορείας Παλαιοανθρωπολογίας και Σπηλαιολογίας ΥΠΠΟΑ.

Πτυχιούχος του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών. Κάτοχος μεταπτυχιακού και διδακτορικού τίτλου σπουδών στην Προϊστορική Αρχαιολογία από το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Υπότροφος της Βρετανικής Σχολής Αθηνών στο Πανεπιστήμιο του Sheffield (1992).

Στο διάστημα 2001-2011, διετέλεσε Διευθύντρια στην ΙΔ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων (Φθιώτιδα και Ευρυτανία), στη Διεύθυνση Προϊστορικών και

working groups. She has organized/co-organized 10 conferences and edited relevant publications. She has given lectures to 18 foreign and Greek Universities and Institutions. Full member of the Central Archaeological Council (2009-2011 and 20.8.2019-today).

Elia Vlachou

Archaeologist-Museologist M.A., Cultural Management Consultant. She cooperates with the Hellenic Ministry of Culture and various public & private institutions on the development and implementation of E.U. co-financed programmes, museological projects, temporary exhibitions, educational programmes, cultural events, outreach and communication activities etc. Co-founder and General Secretary of the Hellenic Steam Institute, a nonprofit association dedicated to the preservation and valorization of industrial heritage.

From 2003 to 2017 she worked at the Piraeus Cultural Foundation. Head of the Museums Department since 2007, she has coordinated the Department's E.U. co-financed projects and the Museum Network's numerous temporary exhibitions, educational programmes and various activities. She gives lectures on cultural management at graduate and postgraduate level. Expert of the European Museum Academy, member ICOM and TICCIH, and of the international juries for the prizes "Heritage in Motion" and "Živa Award".

Main research interests: cultural management; innovative methods of interpretation of material and intangible culture; analysis of the visitors' experience; protection and promotion of the technological heritage.

Nikolaos Vranikas

Nikolaos K. Vranikas is an architect, serving at the Directorate of Studies and Conduction of Technical Works in Museums and Cultural Buildings of the Hellenic Ministry of Culture and Sports. He is a first-class graduate of the University of Florence, Faculty of Architecture - Department for the Protection and Recovery of Historic and Architectural Heritage, while his diploma thesis was awarded a distinction by the Technical Chamber of Greece, on the occasion of the Competition for the Best

Diploma Thesis of the Year 1993. He holds a PhD from the Aristotle University of Thessaloniki - Department of Mechanical Engineering/Laboratory of Heat Transfer and Environmental Engineering.

His professional activity focuses on the design, management and implementation of projects relating to the rehabilitation and enhancement of archaeological sites and monuments, the design of exhibitions for the promotion of cultural heritage, the design and management of cultural content and digital displays projects, as well as on the research of architectural composition and the design of exhibition systems.

Author of fifteen articles published in scientific journals or collective volumes, as well as speaker at fifteen academic conferences on the management and promotion of cultural heritage. He is a Member of the Adjunct Academic Staff of the School of Science and Technology at the Hellenic Open University on the post graduate programmes "Environmental Design of Cities and Buildings" and "Environmental Design of Infrastructure Works". In addition, he has been invited to lecture, as an independent speaker, at the post graduate programmes of the Aristotle University of Thessaloniki ("Protection, Conservation and Restoration of Cultural Monuments" and "Museology-Cultural Management") and at the National Kapodistrian University of Athens ("Museum Studies").

Agiatis Benardou

Dr Agiatis Benardou is Senior Research Associate at the Digital Curation Unit, ATHENA R.C., and Research Associate in Information Studies, University of Glasgow. She has taught Digital Curation at the Department of Communication, Media and Culture, Panteion University, and is currently teaching Digital Methods in the Humanities at the Department of Informatics, Athens University of Economics and Business. She has participated in a number of national, european and international research initiatives, and has published extensively on digital methods in cultural heritage. She holds a PhD in Archaeology from King's College London.

Κλασικών Αρχαιοτήτων και στην Εφορεία Παλαιοανθρωπολογίας και Σπηλαιολογίας.

Το πεδίο του ερευνητικού της ενδιαφέροντος είναι η Προϊστορική Αρχαιολογία, με έμφαση στην Πρώιμη Προϊστορία και Αρχαιολογία των Σπηλαίων. Έχει πολυετή και σημαντική ανασκαφική εμπειρία. Από τη δεκαετία του 1980 έως σήμερα έχει διευθύνει πολλές συστηματικές ανασκαφές (1987 έως σήμερα: Σπήλαιο Θεόπετρας, νομός Τρικάλων / 2004-2008: επιφανειακή έρευνα στο οροπέδιο της λίμνης Πλαστήρα για την αναζήτηση προϊστορικού υλικού και ανασκαφή Νεολιθικής θέσης στην ίδια περιοχή σε συνεργασία με την τώως ΛΔ' ΕΠΚΑ / 2001 έως σήμερα: δύο οικισμοί Μέσης Νεολιθικής Περιόδου στο Νέο Μοναστήρι Φθιώτιδας («Μαγούλα Κουτρούλου» και «Ιμβρου Πηγάδι»).

Έχει συμμετάσχει με ανακοίνωση σε 51 Συνέδρια, έχει 91 δημοσιεύσεις σε ελληνικά και διεθνή πρακτικά συνεδρίων και περιοδικά. Συγγραφέας δύο βιβλίων. Μέλος σε 27 επιστημονικές επιτροπές, συμβούλια και ομάδες εργασίας. Έχει διοργανώσει (ή συμμετάσχει) στη διοργάνωση 10 συνεδρίων/ημερίδων και έχει επιμεληθεί τις σχετικές εκδόσεις. Έχει δώσει διαλέξεις σε 18 ξένα και ελληνικά Πανεπιστήμια και Ιδρύματα. Τακτικό μέλος του Κεντρικού Αρχαιολογικού Συμβουλίου (2009-2011 και 20.8.2019-σήμερα).

Έλια Βλάχου

Αρχαιολόγος-Μουσειολόγος, Σύμβουλος πολιτιστικής διαχείρισης στην Ελλάδα και στο εξωτερικό (συγκρηματοδοτούμενα προγράμματα, μουσειολογικές μελέτες, περιοδικές εκθέσεις, εκπαιδευτικά προγράμματα, πολιτιστικές δράσεις, επικοινωνία και προβολή). Συνιδρύτρια και Γεν. Γραμματέας του Ελληνικού Ινστιτούτου Ατμού, ΑΜΚΕ που στοχεύει στη διάσωση και ανάδειξη της τεχνολογικής και βιομηχανικής κληρονομιάς.

Έχει εργαστεί ως μουσειολόγος σε αίθουσες τέχνης, σε Υπηρεσίες και Μουσεία του Υπουργείου Πολιτισμού. Από το 2003 έως το 2017 απασχολήθηκε στο Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς (ΠΙΟΠ). Ως Προϊσταμένη της Υπηρεσίας Μουσείων ΠΙΟΠ, συντόνισε τον σχεδιασμό και εφαρμογή του Συστήματος Διαχείρισης Ποιότητας, την υλοποίηση και ολοκλήρωση συγκρηματοδοτούμενων προγραμμάτων, τη διαχείριση, λειτουργία και τις πολυάριθμες πολιτιστικές και κοινωνικές δράσεις του Δικτύου Μουσείων. Εμπειρογνώμων της European Museum Academy, μέλος του ICOM και του TICCIH, κριτής στις διεθνείς επιτροπές για τα βραβεία Heritage in Motion και Ζίνα. Συμμετέχει με εισηγήσεις σε επιστημονικές διοργανώσεις στην Ελλάδα και το εξωτερικό, και δίνει διαλέξεις σε μεταπτυχιακά σεμινάρια μουσειολογίας και πολιτιστικής διαχείρισης. Κύρια ερευνητικά ενδιαφέροντα: πολιτιστική διαχείριση, καινοτόμες μέθοδοι ερμηνείας του υλικού και του άυλου πολιτισμού, ανάλυση της εμπειρίας των επισκεπτών, προστασία και προώθηση της τεχνολογικής κληρονομιάς.

Νικόλαος Βρανίκας

Ο Νικόλαος Κ. Βρανίκας είναι αρχιτέκτων του ΥΠΠΟΑ και υπηρετεί στη Διεύθυνση Μελετών και Εκτέλεσης Έργων Μουσείων και Πολιτιστικών Κτιρίων. Αποφοίτησε με άριστα από το Τμήμα Προστασίας και Ανάκτησης της Ιστορικής και Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς της Αρχιτεκτονικής Σχολής του Πανεπιστημίου Φλωρεντίας και η διπλωματική του εργασία έλαβε έπαινο του Τεχνικού Επιμελητηρίου Ελλάδας στο πλαίσιο της βράβευσης των καλύτερων διπλωματικών του 1993. Είναι διδάκτωρ του Τμήματος Μηχανολόγων Μηχανικών-Ενεργειακός τομέας/Εργαστήριο Μετάδοσης Θερμότητας και Περιβαλλοντικής Μηχανικής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Το επαγγελματικό του αντικείμενο επικεντρώνεται στον σχεδιασμό, τη διαχείριση και υλοποίηση έργων αποκατάστασης και ανάδειξης αρχαιολογικών χώρων και μνημείων, καθώς και εκθέσεων προβολής του πολιτιστικού αποθέματος, στον σχεδιασμό και διαχείριση έργων πολιτιστικού περιεχομένου και ψηφιακών εκθεμάτων (conceptual design) και το ερευνητικό του έργο, στην αρχιτεκτονική σύνθεση και στον σχεδιασμό εκθεσιακών συστημάτων.

Έχει δημοσιεύσει δεκαπέντε κείμενα σε επιστημονικά περιοδικά ή συλλογικούς τόμους και έχει συμμετάσχει ως ομιλητής σε δεκαπέντε επιστημονικά συνέδρια, με αντικείμενο τη διαχείριση και την προβολή του πολιτιστικού αποθέματος. Ανήκει στο Συνεργαζόμενο Εκπαιδευτικό Προσωπικό της Σχολής Θετικών Επιστημών και Τεχνολογίας του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου, στα Μεταπτυχιακά Προγράμματα Σπουδών: «Περιβαλλοντικός Σχεδιασμός Πόλεων και Κτιρίων και «Περιβαλλοντικός Σχεδιασμός Έργων Υποδομής», ενώ πραγματοποιεί διαλέξεις στα Μεταπτυχιακά Προγράμματα Σπουδών: «Προστασία, Συντήρηση και Αποκατάσταση Μνημείων Πολιτισμού» (ΑΠΘ), «Μουσειολογία-Πολιτιστική Διαχείριση» (ΑΠΘ) και «Μουσειακές Σπουδές» (ΕΚΠΑ).

Αγιάττις Μπενάρδου

Η Δρ Αγιάττις Μπενάρδου είναι Συνεργαζόμενη Ερευνήτρια στη Μονάδα Ψηφιακής Επιμέλειας, Ε.Κ. ΑΘΗΝΑ και στο Τμήμα Σπουδών Πληροφορίας του Πανεπιστημίου της Γλασκώβης. Έχει διδάξει Ψηφιακή Επιμέλεια στο Τμήμα Επικοινωνίας, Μέσων και Πολιτισμού του Παντείου Πανεπιστημίου ενώ διδάσκει Ψηφιακές Μεθόδους στις Ανθρωπιστικές Επιστήμες στο νεοσύστατο Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών στις Ψηφιακές Μεθόδους για τις Ανθρωπιστικές Επιστήμες του Τμήματος Πληροφορικής του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών. Έχει συμμετάσχει σε πλήθος εθνικών, ευρωπαϊκών και διεθνών έργων και δημοσιεύει εκτενώς σε θέματα ψηφιακών μεθόδων έρευνας και ανάδειξης της πολιτιστικής κληρονομιάς. Είναι κάτοχος διδακτορικού τίτλου στην Αρχαιολογία από το Πανεπιστήμιο του Λονδίνου.

LIST OF PARTICIPANTS / ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΩΝ

Αδάμ-Βελένη Πολυξένη / Adam-Veleni Polyxeni

Γενική Διεύθυνση Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς, ΥΠΠΟΑ
pveleni@culture.gr

Αθανασούλης Δημήτριος / Athanasoulis Demetrios

Εφορεία Αρχαιοτήτων Κυκλάδων, ΥΠΠΟΑ
dathanasoulis@culture.gr

Ahrndt Wiebke

The Übersee-Museum Bremen, Germany
w.ahrndt@uebersee-museum.de

Αλβανού Ευαγγελία / Albanou Evangelia

Εφορεία Αρχαιοτήτων Περείας, ΥΠΠΟΑ
ev.albanou@gmail.com

Amoretti Valeria

Archaeological Park of Pompeii
valeria.amoretti@beniculturali.it

Αναστασοβίτης Ελευθέριος / Anastasovitis Eleftherios

Εθνικό Κέντρο Έρευνας και Τεχνολογικής Ανάπτυξης, Ινστιτούτο Τεχνολογιών Πληροφορικής και Επικοινωνιών,
Εργαστήριο Γνώσης Πολυμέσων και Ανάλυσης Κοινωνικών Δικτύων
anastasovitis@iti.gr

Antoine Daniel

The British Museum, Department of Egypt and Sudan, U.K.
DAntoine@thebritishmuseum.ac.uk

Αραβαντινός Βασίλειος / Aravantinos Vasileios

Επίτιμος Διευθυντής ΥΠΠΟΑ
vass.aravantinos@gmail.com

Bekvalac Jelena

Museum of London, Centre for Human Bioarchaeology, U.K.
jbekvalac@museumoflondon.org.uk

Bérard Reine-Marie

CNRS, Aix Marseille University, Centre Camille Jullian, France
rmberard@hotmail.fr

Βικάτου Ολυμπία / Vicatou Olympia

Εφορεία Αρχαιοτήτων Αιτωλοακαρνανίας και Λευκάδος, ΥΠΠΟΑ
onikatou@culture.gr

Βλάχου Έλια / Vlachou Elia

Αρχαιολόγος-Μουσειολόγος, Σύμβουλος Πολιτιστικής Διαχείρισης
eliavlachou@yahoo.gr

Βουτσάκη Σοφία / Voutsaki Sofia

Groningen Institute of Archaeology, The Netherlands
s.voutsaki@rug.nl

Βρανίκας Νίκος / Vranikas Nikos

Διεύθυνση Μελετών και Εκτέλεσης Έργων Μουσείων και Πολιτιστικών Κτιρίων, ΥΠΠΟΑ
nvrnikas@culture.gr

Γιαγκάζογλου Σταύρος / Yangazoglou Stavros

Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Θεολογική Σχολή, Τμήμα Θεολογίας
syang@theol.uoa.gr

Γερούση-Μπεντερμάχερ Ευγενία / Geroussi –Bedermacher Evgenia

Διεύθυνση Διαχείρισης Εθνικού Αρχείου Μνημείων, ΥΠΠΟΑ
egeroussi@culture.gr

Γερούση Τάνια / Gerousi Tania

Βρετανική Σχολή Αθηνών
school.administrator@bsa.ac.uk

Γκαζή Ανδρομάχη / Gazi Andromache

Πάντειο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Επικοινωνίας, Μέσων και Πολιτισμού
agazi@otenet.gr

Γλύτση Έλενα / Glytsi Elena

Διεύθυνση Αρχαιολογικών Μουσείων, Εκθέσεων και Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων, Τμήμα Αρχαιολογικών Μουσείων και Συλλογών, ΥΠΠΟΑ
eglitsi@culture.gr

Δελλαπόρτα Π. Αικατερίνη / Dellaporta P. Aikaterini

Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο
adelaporta@culture.gr

Δούμα Ελευθερία / Douma Eleftheria

Διεύθυνση Αρχαιολογικών Μουσείων, Εκθέσεων και Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων, Τμήμα Αρχαιολογικών Μουσείων και Συλλογών, ΥΠΠΟΑ
edouma@culture.gr

Ευγενίδου Δέσποινα / Evgenidou Despoina

Επίτιμη Διευθύντρια ΥΠΠΟΑ
despoinaevge@gmail.com

Ζγουλέτα Ελένη / Zgouleta Eleni

Διεύθυνση Αρχαιολογικών Μουσείων, Εκθέσεων και Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων, Τμήμα Αρχαιολογικών Μουσείων και Συλλογών, ΥΠΠΟΑ
ezgouleta@culture.gr

Hall Emily

Barker Langham, Berlin Branch Office
emily@barkerlangham.co.uk

Hillson Simon

University College London, Institute of Archaeology, U.K.
simon.hillson@ucl.ac.uk

Καλλιντζή Κωνσταντίνα / Kallintzi Constantina

Εφορεία Αρχαιοτήτων Ξάνθης, ΥΠΠΟΑ
kkallintzi@culture.gr

Καπετάνιος Ανδρέας / Kapetanios Andreas

Ιόνιο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Ιστορίας
kptandreas@gmail.com

Καρκάνας Παναγιώτης / Karkanis Panagiotis

Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών Αθηνών, Εργαστήριο Αρχαιολογικών Επιστημών Malcolm H. Wiener
tkarkanis@ascsa.edu.gr

Κεραμίδας Στέφανος / Keramidas Stefanos

Εφορεία Αρχαιοτήτων Κυκλάδων, ΥΠΠΟΑ
skeramidas@culture.gr

Κομπατσιάρης Ιωάννης / Kompatsiaris Ioannis

Εθνικό Κέντρο Έρευνας και Τεχνολογικής Ανάπτυξης, Ινστιτούτο Τεχνολογιών Πληροφορικής και Επικοινωνιών,
Εργαστήριο Γνώσης Πολυμέσων και Ανάλυσης Κοινωνικών Δικτύων
ikom@iti.gr

Κουζέλη Κέλλη / Kouzeli Kelly

Διεύθυνση Έρευνας και Τεχνικής Υποστήριξης Μελετών και Έργων Αναστήλωσης, ΥΠΠΟΑ
kkouzeli@culture.gr

Κουκουβού Αγγελική / Koukounou Angeliki

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Εκθέσεων, Επικοινωνίας και Εκπαίδευσης
akoukounou@culture.gr

Κουλίδου Σοφία / Koulidou Sophia

Εφορεία Αρχαιοτήτων Πιερίας, ΥΠΠΟΑ
skoulidou@culture.gr

Κουντούρη Έλενα / Kountouri Elena

Διεύθυνση Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, ΥΠΠΟΑ
ekountouri@culture.gr

Κυπαρίσση-Αποστολικά Νίνα / Kyparissi-Apostolika Nina

Επίτιμη Διευθύντρια ΥΠΠΟΑ
nkyparissi@hotmail.com

Κυριατζί Ευαγγελία / Kiriatzki Evangelia

Βρετανική Σχολή Αθηνών, The Marc and Ismene Fitch Laboratory for Science-based Archaeology
e.kiriatzki@bsa.ac.uk

Λάγια Άννα / Lagia Anna

Πανεπιστήμιο του Freiburg, Τμήμα Βιολογικής Ανθρωπολογίας
annalagia@gmail.com

Λαζαρίδου Αναστασία / Lazaridou Anastasia

Διεύθυνση Αρχαιολογικών Μουσείων, Εκθέσεων και Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων, ΥΠΠΟΑ
alazaridou@culture.gr

Μερτζάνη Μαρία / Mertzani Maria

Διεύθυνση Συντήρησης Αρχαίων και Νεοτέρων Μνημείων, ΥΠΠΟΑ
mmertzani@culture.gr

Μούλιου Μάρλεν / Moulou Marlen

Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Φιλοσοφική Σχολή, Τομέας Αρχαιολογίας & Ιστορίας της Τέχνης
mmoulou@arch.uoa.gr

Μουτάφη Ιωάννα / Moutafi Ioanna

Πανεπιστήμιο Cambridge, Ινστιτούτο Αρχαιολογικών Ερευνών McDonald, και Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών Αθηνών, Εργαστήριο Αρχαιολογικών Επιστημών Malcolm H. Wiener
imoutafi@yahoo.gr, im451@cam.ac.uk

Μπάνου Ελένη / Banou Eleni

Εφορεία Αρχαιοτήτων Πόλης Αθηνών, ΥΠΠΟΑ
empanou@culture.gr

Μπενάρδου Αγιάτις / Benardou Agiatis

Γενική Γραμματεία Έρευνας και Τεχνολογίας, Ινστιτούτο Πληροφοριακών Συστημάτων Αθηνά, Μονάδα Ψηφιακής Επιμέλειας
a.benardou@dcu.gr

Μπενίσση Κωνσταντίνα / Benissi Constantina

Διεύθυνση Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Τμήμα Εποπτείας Ελληνικών και Αλλοδαπών Επιστημονικών Ιδρυμάτων και Συντονισμού Θεμάτων Διεθνών Συνεργασιών και Οργανισμών, ΥΠΠΟΑ
kbenissi@culture.gr

Μπούρμπου Χρύσα / Bourbou Chryssa

Εφορεία Αρχαιοτήτων Χανίων, ΥΠΠΟΑ και Πανεπιστήμιο του Fribourg, Ελβετία
chmpourmpou@culture.gr

Ντάρλας Ανδρέας / Darlas Andreas

Εφορεία Παλαιοανθρωπολογίας-Σηγλαιολογίας, ΥΠΠΟΑ
adarlas@culture.gr

Παναγιάρης Γεώργιος / Panayiaris Giorgos

Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής, Τμήμα Συντήρησης Αρχαιοτήτων και Έργων Τέχνης
grpanag@uniwa.gr

Παπαγεωργοπούλου Χριστίνα / Papageorgopoulou Christina

Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Τμήμα Ιστορίας και Εθνολογίας και Εργαστήριο Φυσικής Ανθρωπολογίας
cpapage@he.duth.gr

Παπακωνσταντίνου Νίκη / Papakonstantinou Niki

Βρετανική Σχολή Αθηνών, The Marc and Ismene Fitch Laboratory for Science-based Archaeology και Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
niki_parak@yahoo.gr

Παντερμαλή-Πουλάκη Έφη / Pantermali Poulaki Effie

Επίτιμη Διευθύντρια ΥΠΠΟΑ
effie1000@gmail.com

Σταμπολίδης Νικόλαος / Stampolidis Nikolaos

Πανεπιστήμιο Κρήτης, Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης
nstampolidis@cycladic.gr

Stroszeck Jutta

Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο στην Αθήνα, Ανασκαφή Κεραμεικού
Jutta.Stroszeck@dainst.de

Τζώρτζη Καλή / Tzortzi Kali

Πανεπιστήμιο Πατρών
ktzortzi@upatras.gr

Thompson Matt

English Heritage, U.K.
Matt.Thompson@english-heritage.org.uk

Touchais Gilles

Πανεπιστήμιο Paris I Panthéon-Sorbonne
touchais.gilles@wanadoo.fr

Τριτσαρόλη Παρασκευή / Tritsaroli Paraskevi

Παλαιοανθρωπολόγος, Ανεξάρτητη ερευνήτρια
voula_tritsaroli@hotmail.com

Τσιρώνη Νίκη / Tsironi Niki

Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Τομέας Βυζαντινών Ερευνών
niki.tsironi@gmail.com

Φανταουτσάκη Χαρίκλεια / Fantaoutsaki Charikleia

Εφορεία Αρχαιοτήτων Δωδεκανήσου, ΥΠΠΟΑ
chfantaoutsaki@culture.gr

Frangoul-Brückner Shirin

Atelier Brückner, Stuttgart, Germany
shirin.brueckner@atelier-brueckner.com

Vassallo Stefano

Region of Sicily, Archaeological Service of Palermo
vassallo.stefano@gmail.com

Χαραλαμποπούλου Ράνια / Charalampopoulou Rania

Διεύθυνση Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Τμήμα Εποπτείας Ελληνικών και Αλλοδαπών Επιστημονικών
Ιδρυμάτων και Συντονισμού Θεμάτων Διεθνών Συνεργασιών και Οργανισμών, ΥΠΠΟΑ
ocharalampopoulou@culture.gr

Χούλια-Καπελώνη Σουζάνα / Choulia-Kapeloni Souzana

Επίτιμη Διευθύντρια ΥΠΠΟΑ
soukapel@gmail.com

Χουρμουζιάδη Νάσια / Chourmouziadi Nassia

Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Τμήμα Πολιτισμικής Τεχνολογίας και Επικοινωνίας
nassiah@aegean.gr

Χρυσουλάκη Στέλλα / Chrysoulaki Stella

Εφορεία Αρχαιοτήτων Πειραιώς και Νήσων, ΥΠΠΟΑ
schrysoulaki@culture.gr

humanremainsmuseums.gr

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού
HELLENIC REPUBLIC
Hellenic Ministry of Culture and Sports

Γενική Διεύθυνση Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς
General Directorate of Antiquities and Cultural Heritage

Διεύθυνση Αρχαιολογικών Μουσείων, Εκθέσεων και Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων
Directorate of Archaeological Museums, Exhibitions and Educational Programmes